

SENSUS COMMUNIS
PHILOSOPHICE
EXAMINATUS ET ADPLICATUS.

QUANDO

A. D. O. M.

P R Æ S I D E

P. JOSEPHO AGRICOLA, S. J.

Philosophiæ Magistro, ejusdemque
in Alma & Antiquissima Universi-
tate Heidelbergensi Profess.

Publico & Ordinario.

THESES SELECTAS
EX LOGICA ET METAPHYSICA

PROPUGNABAT

Ingenuus ac Eruditus

BERNARDUS GEMEHL,

Heidelbergensis,

IN ORDINE DEFENDENTIUM PRIMUS

Philosophiæ in annum primum Auditor.

Die 27. Augusti Anno MDCCCLXX.

Horis ante meridiem consuetis

Typis Joannis Jacobi Hæner, Typographi
Aulico-Academici.

**N O M I N A
DEFENDENTIUM.**

I. BERNARDUS GEMEHL,
Heidelbergensis.

II. ANTONIUS CETTO, Bignon-
tinus S. C. C.

III. FRANCISCUS VENINO,
Cæsareo-Lutrensis, S. C. C.

IV. GODEFRIDUS WOLFF,
ex Pfedersheim, S. C. C.

P E R I L L U S T R I
G E N E R O S I S S I M O
AC

AMPLISSIMO DOMINO

DOMINO

JOSEPHO

SEBASTIANO

DE CASTELL,

SERENISSIMI AC POTENTISSIMI
ELECTORIS PALATINI

CONSILIARIO INTIMO STA-
TUS REFERENDARIO

ATQUE

AD CIRCULUM IMPERII
RHENANUM

LEGATO DIRECTORIALI

MOECENATI SUO LONGE
COLENDISSIMO.

RECEIVED
JAN 21 1884

AMERICAN
LIBRARY

LOST

RECEIVED

JAN 21 1884

AMERICAN
LIBRARY

RECEIVED

JAN 21 1884

AMERICAN
LIBRARY

RECEIVED

JAN 21 1884

AMERICAN
LIBRARY

RECEIVED

JAN 21 1884

PERILLUSTRIS
GENEROSISSIME
AMPLISSIME
VIR AC DOMINE!

Studii mei Philosophici primitias, & animum cum iis meum ad pedes TUOS depono VIR AMPLISSIME! injuriam me TIBI ratus, si TE dignum quid opusculo isto hoc exprimi posse arbitrer. Asylum sibi TUIS in manibus quærit, in quibus si versetur, securum ridet, quos seculo hocce nostro experiri poterat, ut boni omnis a natura nobis inditi, sic sensus communis hostes: Sentit enim seculum impium TUIS se moribus satis refutari. Virtute duce ad tantum, quo splendes, fastigium eluctabare; comesque & scientia, cum amore scientiarum fuit, quæ manum præbuit.

Nec est, cur a Familiæ Tuæ splendore laudes repetam TUAS, quem utique maximum REVERENDISSIMI FRATRES TUI vel soli demonstrant, quos

quos Decanos sibi Præpositosque tot insignes jam Ecclesiæ elegerant, dum supremis eos Doctoratus honoribus insignitos venerata est universitas nostra. Dignus es enim, **VIR AMPLISSIME!** dare stirpi tuæ nobilitatem, nisi haberet: estque hoc decus **TIBI** præcipuum, ad gloriam Tuam, Majorum gloria non indigere, ubi inter prima Proavorum Tuorum ornamenta est, **TE** genuisse.

Verum refugit, scio, modestia **TUA** proprias **TIBI TUISQUE** laudes, hæcque laudum **TUARUM** summa est, ut optimus gloriosissimusque esse malis, quam dici.

Unum igitur addere liceat, meum, immo commune proborum ad unum omnium votum, ut plurima per lustra sospitem **TE** felicemque reipublicæ servet benignum Numen.

ita vovet

**PERILLUSTRIS AC
AMPLISSIMI NO-
MINIS TUI**

Clientum infimus
BERNARDUS GEMEHL
Heidelbergensis.

P R Æ F A T I O.

Quemadmodum sine discrimine ad-
sentiri omnibus, levitatis, quin
adeo amentiae est: ita verum inter & fal-
sum discernere non posse turpis est igno-
rantiae nota. Id opinor causae est, cur
veritatis criteria magna hodie in Logices
institutionibus cura examinentur.

Moverat idipsum P. ANTONIUM
SCHMIDT S. J. ut tribus abhinc annis
eandem materiam clariore in luce pone-
re inciperet, quod etiam egregie ac eru-
dite praestitum ab eo fuisse testis est dis-
quisitio Philosophico - Critica de Autho-
ritate humana.

Præclaris hisce vestigiis insistendum
ratus, cum prima vice in Alma hac &
Antiquissima Universitate Logicam ex-
planarem, eam quæ de relatione sensuum
tractat, criterii partem examinandam
sumpsi,

sumpsi, eaque addidi, quæ ad majorem
discentium & claritatem & felicitatem
facere videbantur.

Hoc vero anno cum eadem mihi de
Criteriis materies exponenda occurre-
ret, persuasus sum operæ me pretium
facturum, si e ceteris Criteriis eum mihi
sensum enucleatius exponendum selige-
rem, quem, quod omnibus inest, com-
munem consuevimus adpellare: Arma
quippe ex eo depromere licet fortissima,
queis five Athei, five Theistæ, fortes-
que, ut dici amant, Spiritus depu-
gnentur.

Præstiti hoc in Dissertationis præsen-
tis parte gemina, quarum prima sensum
istum philosophice examino, altera ad
praxin adplico. Utrumque si non ea,
qua oportuisset, adcuratione adsertum sit,
benevolus Lector, festinationi, typi tem-
porisque angustis idipsum tribuat velim.

SENSUS COMMUNIS
PHILOSOPHICE
EXPLICATUS ET ADPLICATUS.

PARS I.

SENSUS COMMUNIS EXPLICATUS.

CAPUT I.

Notio & objectum sensus communis.

SYNOPSIS.

- I. *Quid sit sensus communis.* II. *Quomodo differat a persuasione naturali.*
III. *Quod discrimen inter persuasiones naturales & communes.* IV. *Quodnam objectum sensus communis.*

§. I.

Sensus communis, prout est hujus loci, passim dicitur esse vis quædam aut facultas omnibus hominibus naturaliter insita, qua universi usu rationis gaudentes inclinari se experiuntur ad judicia

Notio sensus communis.

A

ejus-

ejusmodi, quorum objecta nec per sensus externos nec sensu intimo percipiuntur. a)

Sensus communis in hac acceptione fuit jam in primo homine, estque in singulis etiam eo tempore, quo ad usum rationis nondum pervenerunt. Facultas enim congenita animæ non dependet ab existentia aliorum; potest item dari potentia, etsi ob defectum aliquem in actum exire nequeat.

Differt a persuasione naturali.

§. 2. Non confundendus est sensus communis cum persuasione naturali: hæc actum, ille potentiam significat. Unde potest esse sensus communis in homine, quin in eo sit persuasio ex eo descendens. Persuasio in perpetuo amentibus nunquam erit, sensus tamen ut ex §. 1. colligitur iisdem negari non potest; est quippe facultas ipsi animæ identificata, nisi quis ad illud absurdum delabi velit, ut dicat, amentię causam non ab organis cerebri male dispositis, sed ab ipsa

a) Bene hic advertit P. BUFFIER, sensum hunc communem cum ideis innatis, ut vocantur a quibusdam, confundi haud debere; nam idea importat actua-lem cognitionem; & communis sensus dicit dispositionem naturalem ad certas quasdam cognitiones; ideo est simplex objecti representatio; vis illa naturæ ad judicium tendit. Vid. *Traité des premieres veritez* chap. 5.

ipfa anima, reclamante faniore phyfica, esse repetendam.

Aliud est animam suis esse a natura facultatibus præditam, aliud eandem iis proxime posse officiis fungi, ad quæ exercenda facultates illas ab Autore naturæ accepit. Nemo certe aut infantes ante actualem rationis usum, aut mente perpetuo captos anima rationali destitutos dixerit, quod illos ex ratione discurrere non advertat.

§. 3. Non minus distinguendum est inter sensum communem naturæ, & sensum vulgi, ut ut ille communis fuerit. Vulgus eas res, quæ sensibus obijciuntur, aut ad mores non pertinent, tales plerumque esse in se existimat, quales sensibus adparent. Dic rustico solem multis vicibus esse terra hac nostra majorem; visionem non in oculis, sed anima peragi; nec in lingua gustum, nec in externis corporis partibus, manu aut pede dolorem absolvi; ridebit philosophum rusticus & cum indignatione explo-
det. Persuasiones ejusmodi, quibus vulgus pertinacissime adhæret, possunt pluribus quidem communes esse, multum tamen a sensu communi ac naturali differunt, tum in eo quod
A 2 sint

Et a sensu
vulgi.

sint judicia, tum etiam in illo, quod a sensuum testimonio haud legitimo, educatione ac præjudiciis descendant.

Quod de vulgi persuasionibus, idem ferme de doctorum opinionibus dicendum est. Neque enim idcirco judicium aliquod ex sensu communi provenire putandum est, quod plures doctrina & eruditione conspicui idem opinentur, acerrimeque defendant. Quoties enim evenire solet, ut integræ scholæ opinioni alicui communi velut calculo subscribant, ea solum de causa, quod se scholæ illius membra profiteantur; qui eadem facilitate in oppositam concessissent sententiam, si aut alios nacti fuissent magistros, aut in alia tempora &c. incidissent. Universim judicia de rebus physicis, etsi communia sint pluribus, ad sensum communem non pertinent; tum ex eo, quod nunquam ita convenerint philosophi, ut non plures dissentirent, aut ita unquam consensuri sint, ut non multi alii in diversas sententias sint abituri, velut ex perpetua physices metamorphosi abunde constat: tum etiam ex eo, quod diversissimum sit utriusque objectum, uti ex §. sequenti patebit.

Objectum
sensus com-
munis.

§. 4. Uti quævis potentiæ, ita & illæ, quas sensus adpellamus, proprium habent objectum, circa quod versentur. Sic sensus intimus suas cuivis animæ adfectiones aut potius harum in anima præsentiam clare & evi-

evidenter testatur : sic sensus externi de corporum in nos agentium existentia, eorumque qualitatibus relativis, seu talibus, quæ & quatenus attentis rerum adjunctis percipi a nobis possunt, testimonium perhibent. Sensus communis circa eas solum veritates versatur, in quibus morum principia & naturalis honestatis fundamenta reposita sunt.

De his Veritatibus pulchre CICERO : *insunt enim in animis nostris virtutum igniculi, & semina, quæ si adolescere liceret; nec a pravis opinionibus, ceu spinis succrescentibus suffocarentur, ipsa nos ad beatam vitam perducerent* b). Qui porro ejusdem libros de officiis, qui sectas Stoicorum consulere voluerit, facile intelliget, eadem ab illis per varia dogmata designata fuisse, quæ sensus communis objecta dicimus c).

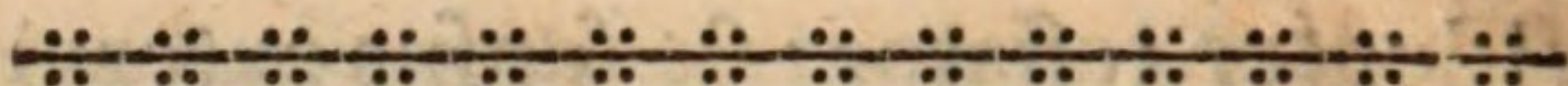

A 3

CAPUT

b) Lib. I. de Legibus.

c) Vid. cap. 3. Oeconomiae juris utriusque P. FR. XAVERII MANNHART S. J.

C A P U T II.

Sensus communis notæ characteristicae.

S Y N O P S I S.

I. Judicia sensus communis sint a natura. II. Sint omnibus ratione & attentione utentibus communia. III. Sint ineluctabilia. IV. Sint uniformia & consentientia. V. Sint constantia.

§. 5.

Sensus communis judicia sint a natura,

Ut doctrina de sensu communi clariore in luce ponatur, notandi, veniunt quidam illius characteres ita eidem proprii, ut abesse ab eo non possint. Ex quibus proinde facile erit, distinguere inter judicia illa, quæ ex sensu communi promanant; & illa, quas tametsi similitudinem eorum aliquam mentiantur, latissimam tamen inter utraque discrimen intercedere necesse est. Judicia igitur, quæ sensus communis dictat, ejus generis esse oportet, quibus non educatio, non institutio, non ars, non pravæ animi adfectiones, non præjudicia undequaque hausta, non commodi

modi aut incommodi ratio, aut quidpiam hisce non abfimile, sed ipsa, & sola natura, aut potius naturæ Autor per vim ad illa ferenda congenitam hominis mentem imbuerit, non eo quidem sensu, ac si ipsa judicia sint aliquid a natura congenitum; (quod fieri non posse ex ipsa iudicii natura manifestum est, cum iudicium sit actus ab anima elicitus, nullus autem actus queat esse congenitus) sed eo sensu, quod naturæ Autor ejusmodi vim concefferit animæ, ut hæc ad ejus generis judicia tam necessario inclinetur, ut illa suspendere haud possit, ubi ea eliciendi occasio offertur: neque enim necesse est semper ferre actu illa judicia; cum nulla sit potentia, quæ semper in actum exeat: sufficit, si omitti prorsus non possint tunc, quando homo cum attentione aliquid agit, aut agendum vel omittendum meditatur, quod a recta naturæ rationalis constitutione abhorret. Inclinatione porro illa ab Autore naturæ indita tametsi ad iudicium ferendum necessitatem imponat; liberum tamen est animæ illud vel agere, vel omittere; quod per dictum iudicium agendum aut omittendum esse intelligit. Anima vi sen-

sus intimi objecta aliqua necessario adprobat, aliqua necessario reprobat, non tamen quæ adprobat aut reprobat, si eligit, necessario eligit, aut si omittit, omittit necessario: id solum hic defendimus, naturalem inclinationem tam sanctam esse; ut nullis possit præmiis corrumpi; tantam esse illius in intellectum vim; ut anima impotenti appetitus commotioni obedire sine angore non possit, cogaturque homo vel invitus dicere: *video meliora proboque deteriora sequor.*

Conspiratio igitur multarum gentium in Polytheismum non potuit ex sensu communi ac naturali descendere. Etenim ubi a natura genitum esset monstrum istud, ad ipsa utique mundi nascentis incunabula natales suos referre deberet; quod tamen quam a veritate alienum sit, quis ignorat, si notitia historica vel leviter tinctus fuerit? Certe ante tempora mundi vindicibus undis submersi nullum fuit seu idolatriæ seu Polytheismi vestigium in orbe terrarum reperire: ortum illius CORNELIUS A LAPIDE S. J. refert ad annum *trecentessimum*, Cl. BRIETIUS d) ad
ducen-

d) BRIETIUS Lib. I. cap. 3. ita habet de idolatria & Polytheismo: „Cum pingi coepissent homines, eorumque vultus coloribus delineari, maxime „qui ceteris præcelluissent, aut de sociis bene meriti, „non tantum vixissent sibi, sed aliis; cumque iis ima- „gini-

ducentessimum quadragessimum quartum a diluvio. Quidquid autem sit de anno, illud extra controversiam est, idololatriæ, ac enati ex ea Polytheismi persuasionem multis a mundo condito annis invaluisse. Quare, si, quod a natura est, cum natura nascitur, Polytheismus vero multis post conditam naturam rationis compotem annis e tenebris in lucem emerfit; palam est, eundem naturæ partum esse minime posse e).

§. 6. Eadem judicia, ad quæ natura inclinatur, sint omnibus ratione & attentione utentibus communia. Natura communis omnium mater & magistra easdem circa omnes leges observat; & naturæ Autor, idemque providus hujus universi gubernator, qui per dicta judicia totius humani

A 5

gene-

Omnibus
ratione
utentibus
communis.

„ginibus principes jus asyli adjunxissent, & ad eas „mira quædam dæmones factitassent, idola cœperunt „esse; quæ antea tantum fuerant animi grati mon- „numenta“.

e) Communis opinio est, idololatriam a NEM-RODO primo Babylonis rege, qui juxta alios fuit pater BELI, avus NINI; aut, ut aliis placet, BELUS ipse veri Numinis insignis contemptor, quem NINUS divinis honoribus colendum imperasse dicitur. Atque ab hoc BELO gentium orientalium idola sua videntur nomina hausisse BEL, BAAL, BAALIM &c. Videatur Cl. FRANC. JOSEPHUS eques ex Dannhaus, Reip. Christianæ p. 4. § 2. Vid. etiam LACTANTIUS Lib. I. c. 23. ita concludens: „non ergo isti gloriantur sacrorum „vetustate, quorum & origo, & ratio, & tempora „deprehensa sunt“.

generis salutem ac securitatem intendit, non debet iis quenquam principiis destituere, quibus salus illa atque securitas continetur. Judicia illa, prout §. 2. insinuatum est, sunt principia morum & naturalis honestatis fundamenta, communia igitur esse debent omnibus, qui fiunt generis humani pars aliqua, unaque cum aliis humanam rempublicam constituunt. Finge enim vero illa principia in aliquibus, non item in omnibus esse, aut in aliis existere contraria: Finge vivere in orbe homines, qui impune ignorent hoc principium: *quod tibi non vis fieri alteri ne feceris*; aut qui duce ac magistra natura judicent, *non esse post hanc vitam seu præmium aliquod sperandum, seu supplicium pertimescendum*; aut dari aliquos, qui citra omnem lancinantis conscientiae remorsum ad illud HOBBSII Oraculum actiones suas componant: *potestas omnis ex sola vi potentiorum oritur, huic debiliores eousque cedere debent, donec ipsi se liberare vi illa, jugum excutere, bellum instaurare, & propria libertati consulere possint*: Cæcum profecto esse oportet, qui non videat omnem felicitatis humanæ securitatem labefactatum iri.

Quodsi

Quodsi judicia ad quæ per sensum communem adigimur, communia esse debent omnibus; ergo recte infero ex sensu intimo: ego experior in me inclinationem necessariam ad hæc vel illa judicia data occasione ferenda; v. g. *animam esse post hanc vitam superstitem, ut sive præmium, sive supplicium recipiat, prout in corpore aut bene, aut male egerit* &c. ergo & alii homines eandem in se, & necessariam propensionem experiuntur: si enim eandem non experiuntur alij inclinationem, ergo communis non est, quam tamen generis humani felicitas securitasque requirit. Accedit: si ea argumentandi ratio non tenet; ergo cogitare potero; forte non est eadem in aliis ad eadem judicia inclinatio: ergo dubitare possum, num propensio illa, quam ego in me ex sensus intimi testimonio experior, ex natura proveniat: ergo ambigere possum, an a legislatore aliquo fuerit imposita: ergo v. g. *de futura animæ meæ vita incertus sum*: ergo fundamentum, ex quo impelli me sentio ad vitam secundum leges honestatis componendam incertum est. Cur enim mihi persuadeam a natura esse, quod non est in aliis? cur suspicer naturæ Autorem, qui easdem in rebus aliis naturæ leges observari voluit, diversas tulisse pro homine? Porro si ego in dubium vocare possum illa principia, cur non & alii? ergo & horum principia, quibus illi se ad honestatem dirigi sentiunt, incerta videri possunt: at non est providi gubernatoris per incerta principia & leges dubias dirigere

gere subiectos sibi subditos: recte igitur concludo: ego experior in me naturalem inclinationem ad hæc vel illa iudicia, quæ circa morum honestatem versantur; ergo eadem & alii in se homines experiuntur f).

Ineluctabilia.

§. 7. Tertius sensus communis character est, quod iudicia ex eo lata sint ineluctabilia. Invitis nobis & reluctantibus occurrunt, ut sua cuiusvis intima conscientia testatur: operam perdit, quisquis ad hanc naturæ vocem animum obdurare laborat. Unde est, quod plures vitæ scelertioris homines non tam in eo sint, ut molestas conscientiæ voces penitus elidant, (id enim tametsi optent, fieri tamen posse desperant) verum, ut rationes conquirant, quibus scelera sua excusent, aut si excusare prorsus non valeant, saltem minus se reos esse arbitrentur. Unde autem istud,
fi

f) Consentit C I C E R O Lib. I. de Legg. „Nihil enim, inquit, est unum uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmet ipsos sumus. Quod si depravatio consuetudinum, si opinionum vanitas non imbecillitatem torqueret, & flecteret quocunque cœpisset; sui nemo ipse tam similis esset, quam omnes sunt omnium . . . ea, quæ movent sensus, itidem movent omnium: quæque in animis imprimuntur inchoatæ intelligentiæ, similiter in omnibus imprimuntur“. Et S. H I E R O N Y M U S „Nullus est, ait, qui hanc legem nesciat: quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris,

si non est inclinatio in nobis aliqua, cui, etsi maxime velimus, nequeamus resistere. Unde illa in mente nostra judicia, ad quæ non ex imperio voluntatis, sed vi quadam altiore ineluctabiliter non tam invitamur, quam rapimur? quæ etiam si ineluctabilianon forent, id profecto illi experirentur, qui quovis modo conantur se molestis animæ monitoribus liberare, eo quod illis sede sua non pulsus non possint sine anxietate voluptatibus suis perfrui. At neminem eo adhuc pervenisse, ut judicia illa impediret, testis est illa impiorum hominum inquires, sæpe tam violenta, ut non tantum interius animum cruciet, verum etiam non raro in ipso vultu haud dubia sui vestigia exprimat. Nemo profecto est inter fortes spiritus fortissimus, qui quemadmodum indurare ad malum potuit voluntatem, ita etiam imperare potuerit intellectui, ut licitum judicaret, quod illa malum admittebat g).

Latif-

g) Ipse adeo LUCRETIVS non alia utique quam naturæ voce convictus L. 3. canit:

At mens sibi conscia facti

Præmetuens adhibet stimulos, terretque flagellis;

Nec videt interea, qui terminus esse malorum

Possit; nec qui sit pœnarum denique finis:

Atque eadem metuit, magis hæc ne in morte gravescant,

Hinc Acherusia fit stultorum denique vita,

Latissimum discrimen est inter illa iudicia, quæ ad morum principia & honestatis fundamenta non pertinent, & illa, quæ hæc concernunt, ut cuivis nostrum, dummodo mentis attentionem adhibere velit, facile innotescet. Priora enim illa nisi prorsus evidentia sint, suæque luce omnem errandi formidinem procul arceant, ejus sunt generis; circa quæ mentis assensum suspendere possumus, quem propterea sæpe post multam meditationem, varique idearum examina non sine mentis in utramque partem fluctuatione subtimide præstamus: verum iudicia illa, quæ circa morum principia versantur, citra multam meditationem, dummodo animationis usu non careat, eademque attentam mente expendat; illa citra aliquod voluntatis imperium immo hoc etiam vel maxime reluctante elicit.

Uniformia.

§. 8. Natura si non contradicit, multominus naturæ Autor: uniformia igitur & consentientia esse oportet naturæ magistræ iudicia. Fingamus, aut in variis hominibus aut vario tempore alia esse diversaque, utraque autem suum a natura habere ortum: ponamus alios homines naturaliter & ineluctabiliter ferri ad hoc iudicium: *quod tibi non vis fieri alteri ne feceris*, alios vero ad istud: *licet alteri facere, quod tibi non vis ab eodem fieri*: quæ perturbatio in huma-

humana republica, si ex suis quisque principiis mores suos actionesve componat? quæ divinæ sapientiæ, providentiæ, bonitatis commendatio, quando alios quidem a malo proximis inferendo arceret, alios vero ceterorum arbitrio permetteret? si porro vario tempore variarent illa iudicia; an non necessaria foret sequela, naturæ Autorem imperare opposita, adeoque ipsum sibi contradicere? iudicia nimirum, ad quæ inclinatur, circa illa versantur objecta, quæ aut præcipi exigunt, aut prohiberi: primum namque morum principium est: *declina a malo & fac bonum* h): ad hoc reducuntur reliqua: immutabile istud esse debet, & pro omni tempore obtinere: ergo necessarium est, ut sit uniforme: ergo & reliqua, quæ ex eo deducuntur, oportet esse uniformia.

Ex eo quod iudicia sensus communis debeant esse uniformia; consequitur, varias illas de hominis felicitate opiniones aliunde, quam ex sensu isto, genesis suam
repe-

h) So ward ein gleicher Trieb in aller Herz gelegt,
Und allen Sterblichen die Regel eingepägt:
Du sollst das Gute thun, du sollst das Böse lassen,
In diesen Götterspruch läßt das Gesetz sich fassen,
Daß die Natur uns schrieb,

repetere. Omnes equidem felicitatem adpetunt; sed aliud est, omnes felicitatem adpetere; aliud, quosdam hoc, alios aliud statuere felicitatis objectum: primum, non alterum natura docuit docetque etiamnum: illud ad substantiam, hoc ad modum pertinet, circa quem in varias discessum est sententias: quod ipsum argumento est, felicitatem quoad modum & objectum ex sensu communi non derivari. Humiles ex vulgo Philosophi, quo nomine merito veniunt *Epicureorum* & *Cyrenaicorum* de grege porci, in eam prolapsi sunt opinandi insaniam, ut animæ dignitatem obliti, hominis felicitatem in corporis voluptatibus reponerent i): verum plures inter & omnes multum interest, aliaque persuasio plurium, alia communis seu omnium. *Epicureorum* imprudentiæ tota se cum ZENONE opponit Stoicorum schola, cui una ac tota hominis felicitas in virtute sita est k). A ZENONE & stoicis dissentiebat *Peripatus*, cui felicitas illa in complexo ex bonis tum corporis, tum animi reposita

i) Opinio ista & a C I C E R O N E, & a multis ex SS. PP. E P I C U R O tribuitur; non desunt tamen, qui cum T O R Q U A T O apud eundem C I C E R O N E M, S E N E C A, M A X I M O T Y R I O & nonnullis ex PP. contendunt, E P I C U R U M non corporis voluptatem, sed delectationem animi, mentis scilicet tranquillitatem & doloris vacuitatem extremum bonorum designasse.

k) Consentit S E N E C A apud T U L L I U M: „erras, inquit, cum interrogas, quid sit illud, propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. Nihil enim est melius, ipsa pretium sui est.

sita fuerat 1). Ex qua diffensione satis elucet, has aliasque variantes opiniones non fuisse a natura traditas. Omnes certe hoc ipso, quia diversæ sunt, veræ esse nequeunt, ergo aliquæ si non omnes, falsæ sunt: ergo naturæ Autor, veritas æterna & infinita autor est persuasivonis falsæ: hoc si esse nequit, ergo etiam fieri non potest, ut persuasiones naturales variæ sint ac diversæ. Igitur si quis diversas diverso tempore propensiones habeat, non possunt illæ a natura ejusque Autore repeti: neque enim vis illa ab Autore naturæ indita immutari in oppositam potest: &

1) ZENONEM dicentem: nihil malum est, nisi quod turpe & vitiosum est, urget CICERO inquiens: „ad ineptias redis: illud enim, quod agebat non eximis. Scio dolorem non esse nequitiam: „desine id me docere: hoc doce; doleam, nec ne, „nihil interesse“. Et apud eundem M. PISO: „Nam „si bonum est patria, miserum est exilium; bonum va- „letudo, miserum morbus; bonum integritas corpo- „ris, miserum debilitas. Quæ si potest sapiens singu- „la consolando levare, universa quomodo sustinebit“. Denuo eleganter & nerve pro more suo LACTANTIUS L. 6. c. 9. „Nihil est, quod aliquis sibi gra- „tuletur, si has inanes virtutes adeptus est: quia non „tantum miser, qui bonis presentibus careat, sed „etiam stultus sit necesse est, qui labores in vita sua „maximos suscipiat incassum. Nam adempta spe im- „mortalitatis. . . maxima erit profecto vanitas, obsequi „velle virtutibus, quæ frustra homini calamitates ad- „ferunt & labores. Nam si virtus est egestatem & „exilium, dolorem mortemque, quæ timentur a ce- „teris, pati fortiter ac subire: quid tandem boni in „se habet, cur eam philosophi propter se ipsam dicunt „expetendam? Nimirum supervacuis & inanibus „pœnis delectantur; quibus licet agere tranquille“.

& vero, cur immutet? manet namque finis ob quem primitus fuit congenita, humani nimirum generis felicitas & gloria supremi hujus universi gubernatoris.

Constantia.

§. 9. Denique talia sint sensus communis judicia; ut nulla aut temporis aut ætatis vicissitudine, in iis, qui sana ratione uti pergunt, penitus obliterentur. Quæ a natura sunt, tametsi supprimi ad tempus possint, deleri tamen omnino nequeunt, canente Poëta: *Naturam expellas furca tamen usque redibit.* Quodsi etiam ex eo, quod adhuc factum non est, id fieri non posse recte inferamus; magnum profecto pro sensus communis stabilitate ab impiis ac sceleratis hominibus petitur argumentum. Sane si inclinatio ad illa judicia extinguui posset, impiorum nemo foret, qui illam in se non extingueret. Accedit, quod inclinatio naturalis ex §. 5. communis ex §. 6. ineluctabilis ex §. 7. uniformis ex §. 8. hujus cap. versetur circa principia

*) Kein Erz, das Rost verzährt; nicht Blätter, die
veralten;
Kein Stein hat dieß Gesetz der Menschen auf-
behalten:
Der Allmacht Tochter grub, mit ewig lichter
Schrift,
Es in die Seelen ein, die nie Verwesung trifft:
Ein ewiges Gebott.

cipia morum & fundamenta honestatis naturalis, adeoque vel dictet ea, quæ intrinsece bona sunt, facienda, vel illa omittenda, quæ intrinsece mala: quare si mutationem aliquam subire posset dicta inclinatio, id fieri non posset, quin hoc ipso in naturæ Autorem providumque naturæ rationalis gubernatorem indecentia redundaret; si autem mutationem subire non poterunt, ergo nequeunt penitus obliterari.

Diversi itaque mores, quos in pueris, juvenibus, viris ac senibus advertimus non profluunt ex illa propensione naturali, quam sensum communem adpellamus *). Præterquam enim quod admodum varient,

B 2

suc-

*) Pulchre ætatum propensiones depingit in arte sua poetica HORATIUS dum canit:

Reddere qui voces jam scit puer, & pede certo
 Signat humum; gestit paribus colludere & iram
 Colligit ac ponit temere, & mutatur in horas.
 Imberbis juvenis tandem custode remoto,
 Gaudet equis, canibusque & aprici gramine campi,
 Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
 Utilium tardus provisor, prodigus aris.
 Conversis studiis ætas animusque virilis
 Quærit opes & amicitias; inservit honori &c.

De sene ita canit:

Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti,
 Difficilis, querulus, laudator temporis acti se puero.

succedente ætate eam subeunt mutationem, ut in ætate virili nos pudeat eorum, ad quæ pueri ferebamur. Possunt autem mores illi diversis ætatibus moraliter communes partim in educationem, partim in consuetudinem ac familiaritatem cum aliis, partim in dispositionem organorum pro diversis ætatibus diversam &c. refundi. Pueri ob organa adhuc debiliora ad res ferias cogitandas in illa ætate nondum apti, plerumque rebus ludicris tractandis admoventur ab iis, in quorum oculis continuo versantur; cumque eorum maxime familiaritate gaudeant, qui ipsis ætate sunt pares; mirum sane non est, illos lusu, quem unum ferme noverunt, inter se delectari; & quoniam quæ viderunt in aliis, imitari pro viribus conantur; fit, ut actiones virorum ludentes exhibeant. Juvenes utique reperire est plurimos in levitatem pronos, non tam naturæ, quam educationis vitio, quod illis ex puerili ætate ad res ferias non assueta adhærescit. Propensiones eorum aliæ non in positivam inclinationem ab Autore naturæ inditam, sed in defectum tum experientiæ, tum prudentiæ nondum satis maturæ, refundi possunt. Neque etiam quæ in plurimos cadunt, eadem ita communia sunt omnibus, ut non multorum prætexta multorum superet togas: Non denique ea sunt, quæ corrigi nunquam & emendari possint. Ceterum juvenum mores a prima educatione passim repetendos esse, quotidiana experientia edocet: si educatio bona aut mala est, tales & mores sunt, nisi aliorum seu
exem-

exemplis seu instructione aut corrumpantur, aut emendentur. Virorum denique & senum propensiones tales non sunt, ut illis aut ratio aut virtus mederi non possit. Neque huc referri debent mores illi certis nationibus utcumque communes: hoc ipso enim, quod intra certarum nationum limites contineantur, ad ineluctabilem naturæ inclinationem non pertinent: nunquam item adeo sunt stabiles, ut five per rationem, five per religionem, si vitiosi sunt, corrigi nequeant. Experientia profecto demonstrat regiones plurimas diversam a seipsis faciem induisse, postquam legum prudentia, scientiarum & artium cultura, religionis cultus in illis florere ceperunt.

C A P U T III.

Existentia sensus communis.

S Y N O P S I S.

Existentia sensus communis probatur I. ex sensu quodam *justi* & *iniqui* omnium hominum animis *insito*, II. ex sua cujusque conscientia, III. ex æquo hominum etiam *scele-
ratorum* de bonis aliorum actionibus *judicio*, IV. ex ipsis *impiorum* desideriiis, V. prætensis eorundem *excusationibus*.

Ex sensu
quodam ju-
sti & iniqui
omnium ho-
minum ani-
mis insito.

§. 10.
Equidem ex his quæ hætenus adla-
ta sunt, satis patere jam posset,
esse sensum aliquem toti humano ge-
neri communem. Juvat nihilomi-
nus existentiam illius clarius ac cer-
tius ostendere. Initium ducimus a
sensu quodam justi & iniqui omnium
hominum animis insito. Est fane
quædam vitæ ratio, quam necessario
probamus omnes, sunt quædam agen-
di principia, quorum ea est æquitatis
claritas & evidentia, ut ab illis ad-
probandis nemo unus temperare sibi
valeat: uti sunt, *suum cuique tribu-
endum: fidem servandam, malum im-
merito non inferendum* &c. Quæ
quidem judicia, qui sensus tam altas
in animo nostro egerunt radices, ut
nullis, quas aliunde fortasse hauri-
mus, opinionibus præfocari, nulla
passionum vi extinguere, nullis sive
præmiis, sive suppliciis, deleri que-
ant. Esto fane, fieri posse, ut vel
mali imminentis metu perculsus vel
spe boni obtinendi male fasciatus
officii tui partes deferas; illud ta-
men, etsi omnes ingenii vires impen-
das, impetrare non poteris, ut recte
factum judices, quod fecisti male.
Ut ut magnus est illorum numerus,
qui

qui malum bonum, &, quod bonum est, malum dicunt; vix tamen aliquis adhuc repertus est impudentiæ adeo effrontis, qui judicaret malum inter ac bonum nihil interesse. Et cur illi, qui scelus aliquod admiserunt, si hujus mentio ingeritur, pudore suffunduntur? cur ira exardescunt contra illos, quorum opera idipsum aliis innotescit? cur mali bonorum oculos non ferunt? cur tam parum scelerum cum virtute, quam luci cum tenebris convenit, si natura bonum inter & malum non distinguit? Neque nos movet quod de *Brasilis* scribit RICHIER quod scilicet malum a bono non fecernant; vitia quæ natura in ceteris gentibus arguit, loco virtutis habeant; aut saltem vitiorum turpitudinem non agnoscant, adeo, ut hac in re a brutis parum differant; quod Deum non cognoscant, multominus legem ejus observent, aut potentiam ac bonitatem mirentur. RICHIERIO opponimus MARGRAVIUM de *Brasil. Reg. Cap. 9.* quo teste habent Deos suos & Sacerdotes, per quos sacra faciunt. Mirum tamen videri non debet, quod de his aliisque populis multa temere pronuntientur ab iis, qui eorum linguam,

mores & cogitata non intellexerunt.

Nulla ætas est, si illam excipias, in qua anima ob organa nondum fatis elaborata a rationis usu prohibetur, in qua sensus ille boni & mali non reluceat *): Ipsi adeo pueri primo rationis diluculo vixdum elucescente, vultu rubore suffuso comprobant malum a se judicari, quod non bene admiserunt. Aetates ceteras quod attinet, id omnes agunt quotquot alicujus flagitii perpetrationem meditantur, ut lucem fugiant humanosque oculos: unde autem illud latendi studium illeque & pudor & timor ne quod contra rationem admissum est, foras erumpat, quo alio nisi naturæ ipsius magisterio hoc bonum inter malumque discrimen edocti sumus? fateor equidem, prudentem ac sedulam institutionem valere plurimum ad prima illa naturæ semina explicanda: *doctrina* sane vim promovet *insitam rectique mores pecciora roborant*. Ast si nulla sit naturæ vis, unde est, quod notiones boni ac mali, justi & injusti tam sint generales, tamque altementibus inhæreant, ut extirpari haudquaquam possint? *Nam opinionum commenta*

*) Es ward ein innrer Reiz dem Guten beygelegt,
Der in des Kenners Brust nothwendig Lust er-
regt:

Ein innrer Greuel ward dem Bösen einge-
drückt,

Vor dem die Seele flieht, so bald sie es erblicket.

menta delet dies, naturæ tantum judicia confirmat. Exuuntur certe a viris philosophis, quæ nonnisi ab infantia ac institutione vim acceperunt, opiniones: verum ea in quibus nos natura instituit, quo magis excutiuntur & ponderantur a viris attentis & meditationi adsuets, eo magis sese illis commendant, eoque solidioribus nixa fundamentis altiusque infixæ mentibus deprehenduntur. Ex quo patet, quam inepte H O B B E S I U S Discrimen boni & mali, honesti & inhonesti non a natura, sed ex legum civilium sanctione repetat, impudenter mentiens nihil esse bonum, nisi quod princeps vel alius legislator præceperit; nihil malum, nisi quod idem prohibuerit *). Si enim præscindendo a lege principis, aut antecedenter ad illam nihil bonum aut malum est; quo fundamento nitetur principum auctoritas, quo jure subjectos sibi populos coget ad officium, aut in illo continebit? proprio facto, propria voluntate obligantur inquit H O B B E S: at quis coget, ne mutata voluntate a contractu resiliant? absurditas quædam est, sibi contradicere, & pacta quæ inieris rescindere: unde autem illa absurditas, si tota boni malique justî & iniqui ratio legum civilium sanctione definia-
tur **).

B 5

§. II.

*) H O B B E S. de cive cap. 12.

**) Quot absurda ex illa H O B B E S I I doctrina sequantur, multis ante ipsum annis advertit C I C E R O, inquiens: „si populorum jussis, si principum decretis, si sententiis judicum jura constituerentur; jus
„esset

Ex sua cu-
jusque con-
scientia.

§. II. Præter illum justi & iniqui, seu boni ac mali sensum, vi cujus utrumque apprehendimus, & alterum ab altero distinguimus, datur in nobis adfectio animæ, quam conscientiam adpellamus, quæ actiones bonas merito, malas pœna dignas pronuntiat. Nemo malum committit, qui non experiatur, se vi quadam interna ab eodem retrahi; nemo est, quem non post sceleris perpetrationem conscientia remorsus arguat *) sentimus profecto omnes
in

„esset latrocinari; testamenta falsa supponere, si hæc
„suffragiis & scitis multitudinis probarentur. Quod si
„tanta potestas est stultorum sententiis atque jussis, ut
„eorum suffragiis rerum natura vertatur; cur non san-
„ciunt, ut quæ mala perniciosaque sunt, habeantur
„pro bonis ac salutaribus? aut cur, cum lex ex injuria
„jus facere possit, bonum eadem facere non possit ex
„malo? atqui nos legem bonam a malo, nulla alia
„nisi naturæ norma dividere possumus; neque solum
„jus & injuria natura dijudicantur, sed omnino omnia
„honestæ ac turpia; nam & communis intelligentia no-
„bis notas res efficit, ut honesta in virtute ponantur,
„in vitiis turpia; ea autem in opinione existimare,
„non in virtute posita, dementis est“.

*) Dem Wunsch, der dir entfährt, dem mindesten
Gedanken,

Den du mit Vorsatz zeigst, setzt das Gewissen
Schranken.

Auch den geringsten Schritt aus freyer Wahl
gethan

Schreibt es dir zum Verdienst, und zum Ver-
brechen an.

Die

in intimis animi recessibus suum qui-
que monitorem, qui a malefactis re-
vocat, & vulnerat, quando in re ali-
qua delinquimus. Nemo tyranno-
rum fuit, qui alicui non indulserit,
nemo, quem aliquis non evaserit,
nemo, quem satelles nunquam fefel-
lerit: conscientiae solum severitatem
nec venia, nec fuga, nec fraus illu-
dit*). Quemadmodum suavis jucun-
daque

Die Strenge der Natur wird keines Menschen
schonen,

Wird alles, was du thust, bestrafen und beloh-
nen.

Kein menschliches Geschöpf mag dich davon
befreyn;

Kein Rang entschuldigt dich: die Pflicht ist all-
gemein.

*) Verissimum illud S. GREGOR. NAZIAN-
ZENI effatum: „conscientia domesticum & verum
„tribunal est, in quo Deus nos per nosmetipsos con-
„demnat; ubi accusatorem habemus nostrum, & tor-
„torem, accusatorem veracem, testem irrefragabi-
„lem, judicem integrum & incorruptum, tortorem
„crudelem & implacabilem“. Nimirum:

Istud habet damni vitium inter cetera, quod mens

Palpitat assiduo flagitiosa metu:

Semper enim, vel si non deprendatur in ipso,

Sese deprendi posse putat scelere;

Deque suo, alterius quoties de crimine sermo est,

Cogitat & credit se magis esse reum;

Inque dies timor hinc crescit: de moribus ergo

Cura sit, intrepidus nos bona cura facit.

PICTORIUS in Epigramm.

daque mentis adfectio vitam ad rectæ rationis legem institutam comitatur semper ; ita graves metus terroresque perturbant eos, qui magistram vitæ, rationem sequi recusant. Possunt equidem vitæ scelerationis homines lancinantis conscientiae angores fraudisque cruciatus ad tempus ita tegere, ut exterius non advertantur ab aliis furiae intus animum cruciantes ; possunt aliam a se ipsis personam mentiri, sed hæc ipsa toties eripitur, quoties aut rebus adversis exagitantur, aut ubi sedato passionum tumultu rationi jus dicere conceditur. Quoties illi ipsi damnant actiones etiam eas, de quibus in sui similitudine societate gloriantur ? quoties ingeminant : o mihi præteritos si Numen annos revocet ! annos pueritiæ doli omnis malique expertes ? quoties suam innocentem ætati sortem invident ? quoties eos, quos mundi stultitia miseros dicit, præ se felices beatosque pronuntiant *) ? Quam
alia

*) Impiorum neminem esse ab his conscientiae stimulis prorsus immunem præclare innuit JUSTUS LIPSIUS Lib. 2. de const. cap. 15 : „Quis ille „unquam tam projectus ad omne nefas, qui non acriter „flagella in animo & veluti ictus senserit, sive in faci- „ciendo scelere, sive magis jam facto ? . . . , cognatum

pura est comes conscientia non mali præteriti memoria, non infortunium imminens mentis serenitatem eripit *).

Ne ipsi quidem Athei animi sui terrores sopire penitus valent. Utcunque enim iisdem liberare se vellent inficiando Deum; mentis tamen inquietudine fateri coguntur, quem mallent ignorare. Hæc nimirum mentis perturbatæ inquietudines illæ sunt furia, quæ eos dies noctesque insectantur, non ardentibus tædis, ut habet fabula, sed angore conscientia & scelerum memoria **). Potest equidem gens ista
stoli-

*) Wohl dem, wer ohne Furcht vor diesem Richter steht,

Und ledig von der Schuld, aus seinen Augen geht:
Es schwärze sich die Luft mit feuerschwangern
Wettern;

Der Himmel waffne sich, die Erde zu zerschmettern;
Der Abgrund stehe bloß; wenn alles Fracht und
bricht,

Und in einander stürzt: die Unschuld bebet nicht.

**) „Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
„Displicet Autori, prima est hæc ultio, quod se
„Judice, nemo nocens absolvitur, improba quamvis
„Gratia fallacis prætoris vicerit urnam.

Et rursus:

„Cur tamen hos tu
„Evasisse putes, quos diri conscia facti
„Mens habet attonitos, & surdo verberare cædit,
„Pœna autem vehemens, ac multo sævior illis
„Occultum quatiente animo tortore flagellum.

JUVENALIS Satyr. 13.

stolida & infelix mentis quietem simulare exterius, potest sæpe alios fallere, se ipsam nunquam. Sunt in hominum societate jucundi, sunt comes in facetiis, hilares in argutiis, nullæ in supercilio nubes, nulla in fronte torvitas, in oculis acerbitas nulla; sed explicata, sed quieta, sed tranquilla omnia cœloque, cum sudum est, simillima; verum dum extrinsecus læta videntur omnia, interno animus mœrore consumitur. Quod eo potissimum tempore manifesto apparet, ubi vel ad extrema deveniunt, aut inopinato casu ita involvuntur, ut nullam ab humanis viribus opem sperare liceat *).

§. 12. Experientia constat homines, quorum oculi libidine, lingua maledicentia, animus malitia, aures spurcitie, manus furtis, vita omnis turpissimorum flagitiorum sordibus infecta est; homines, quos neque
ratio

Ex æquo
etiam im-
piorum de
bonis alio-
rum actio-
nibus judi-
cio.

*) Recte de istis pronuntiat SENECA: „Secta
„Atheorum secta mentientium est: mentiuntur enim
„cum dicunt se non sentire legislatorem; Nam etsi hoc
„affirmant interdum ac insultant, noctu tamen & soli
„dubitant ac timent.

Et ipse Atheismi patronus haud ultimus LUCRE-
TIUS initio Lib. 3. „multoque in rebus acerbis

„Acrius advertunt animos ad Religionem,

„Quo magis in dubiis hominem spectare periculis

„Convenit, adversisque in rebus noscere qui sit;

„Nam veræ voces tum demum pectore ab imo

„Ejiciuntur, & eripitur persona, manet res,

ratio saniorum, neque populi existimatio, neque amicorum adhortatio, neque magistratuum minæ, neque leges prudenter sapienterque institutæ possunt ex morum turpitudine revocare; qui spreto Deo, contempta religione, ratione neglecta sua duntaxat commoda sine honestate pudoreque prosequuntur; æquum nihilominus de bonis aliorum actionibus ferre iudicium. Nemo enim ita est perfidus, qui non fidem; nemo ita iniquus, qui non iustitiam, nemo ita intemperans, qui non sobrietatem; verbo: nemo ita improbus ac sceleratus, qui non virtutem in aliis æstimet laudetque: *divina nimirum est: ut bene divinus PLATO, virtutis vis, quæ nulla vinci potest morum pravitate.*

Quodsi perditorum hominum flagitiosi greges eos, quorum vita cum virtute ac probitate convenit, insectentur; non illud causæ est, quod illorum mores ab omni sceleris labe alienos improbent, aut justo odio dignos arbitrentur; sed, quod vel male sibi ab illismetuant, veriti, ne per eos, quos tegere illorum interest, doli fraudesque publicam in lucem erumpant; aut quot turpitudines suas in illorum vitæ innocentia velut purissimo in speculo videant & erubescant; aut denique quod
eorum

eorum ruinæ felicitatem suam tempora-
neam superstruere meditentur.

§. 13. Amor erga virtutem vitam-
que ad omnes honestatis leges com-
positam ita hominum animis implan-
tatus est ; ut hæc ipsa vitæ ratio tam-
etsi ab illis proscripta quidem sit eli-
minataque, sui tamen non existima-
tionem modo verum & desiderium
relinquat. Homines namque ita in
scelus omne projecti, ut rubore omni
pudoreque exuto suis quæque cupi-
ditatibus permittant ; cum satis in-
telligant ; non posse justitiæ cum frau-
dibus, honestati cum turpitudine,
cum scelere virtuti esse commer-
cium ; cumque longa ad malum assue-
tudine irretiti falso sibi persuadeant,
non esse se moribus in melius emen-
dandis pares ; id saltim votis omni-
bus exoptant , ut liceret flagitiosis
cupiditatibus sine scelere & culpa
famulari *).

Ex ipsis im-
piorum de-
sideriis,

Rema-

*) „Quis est, aut quis unquam fuit ; inquit C I C E.
„R O , aut avaritia tam ardenti , aut tam effrenatis
„cupiditatibus, ut eandem istam rem , quam adipisci
scelere quovis velit, non multis partibus malit ad se-
se , etiam omni impunitate proposita , sine facinore,
quam illo modo pervenire ?

Remanet igitur in hominibus impiis etiam post contractam scelerum consuetudinem propensio quædam ad honestatem; quæ veluti lucis radii vel dum fordes & caligantia loca illustrat, non coinquinatur, multominus extinguitur; manifesto argumento; illius amorem æstimationemque ab ipsa natura instillari foverique ita, ut nec in illis, qui sese naturæ magisterio fecerunt indignos penitus obliteretur.

Præten-
sorundem
excusationi-
bus.

§. 14. Inter eos, qui sprete ratione duce desertaque honestatis magistratura natura in scelera proruunt, nemo est omnium ita impudens, qui non actiones suas etiam turpissimas quodam modo defendere studeat, illisque recti speciem aliquam induere; cumque jus a natura ad illas repetere nequeat; permissionem saltim obtendere adlaboret. Sic qui levissima de causa ira inflammantur, maledicta & contumelias evomunt, a præfervido naturæ temperamento excusationem petunt; qui immensa & inexplebili ad cumulandarum opum cupiditate incenduntur, naturalem sibi suisque pro conditione status providendi obligationem prætendunt: qui ex rapto vivunt, extrema se ad

ad hoc necessitate compulso causantur *).

Pulchre adlata hucusque pro naturalibus propensionibus argumenta complexus est SENECA dum ait: *suapte natura, adeoque gratioſa virtus eſt, ut inſitum ſit etiam malis, probare meliores. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera & injurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis, quæ impudentiſſime fecit, ſpeciem aliquam induat recti? Velit quoque iis beneficium dediffe, quos læſit? gratias quoque agi ſibi ab his, quos afflixere, patiuntur, bonosque ſe ac liberales fingunt; quia præſtare non poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere & nequitiam abdere, cujus fructus concupiſcitur, ipſa vero odio pudorique eſt: neque quiſquam tantum a naturali lege deſcivit, & hominem exuit, ut animi cauſſa malus ſit. Dic ergo cuilibet ex iſtis, qui rapto vivunt, an ad illa quæ latrociniiſ & furtis conſequuntur, malint ratione bona pervenire? optabit ille cui graſſari & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae præmiis ſine nequitia frui malit.*

C 2

Maxi-

*) „Impiorum nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnueret eſſe commiſſum a ſe facinus, aut juſti ſui doloris cauſſam aliquam fingeret, deſenſionemque facinoris a naturæ jure aliquo quæreret“, CICERO.

Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum præmittit, etiam qui non sequuntur, illam vident.

Equidem multi non obediunt inclinationi, quam natura indidit: Num vero hoc est, quod hic quæritur? haud quaquam: quid ergo? istud nimirum, an judicent, aut judicare possint se bene agere, si ad vocem naturæ surdi ejus inclinationi reluctentur? Quid natura faciendum imperat, quid eadem omittendum præcipit, intelligunt omnes; imperata non faciunt multi suo, non naturæ vitio: aliud quippe est, imperata scire, aliud facere: notitia latet neminem, faciendi voluntas deficit non paucis.

C A P U T IV.

Origo sensus communis.

S Y N O P S I S.

- I. Judicia, quæ ex sensu communi ferimus non sunt sine ratione sufficiente. Causa illorum proxima est anima. II. inclinatio ad illa vel a Deo est vel a causa alia extra Deum. III. Ea inclinatio non est ab educatione. IV. Nec ab instructione. V. Nec a præjudiciis. VI. Mentis humanæ imbecillitas; VII. Climatum diversitas VIII. temperamentorum varie-

varietas IX. passionum vis argumento sunt, communem omnium hominum circa veritatem aliquam consensionem a Deo esse.

§. 15.

Nihil esse sine ratione sufficiente, cur potius sit quam non sit: veritas est, apud philosophos extra omnem controversiam posita. Debet autem ratio rei sufficiens vel in ipsa re contineri, vel in alia extra illam causa: inclinatio igitur ad certas veritates omni humano generi communis debet habere sufficientem sui rationem: cur sit, cur sit in omnibus; cur sit constans, uniformis, ineluctabilis. Non hic quæritur, quæ sit causa judiciorum naturalium proxima: negari enim non potest, eam in ipsa hominis anima contineri: illa namque est, quæ uti operationes mentis reliquas, ita ipsa quoque judicia efficit. Tamen Duplex est judiciorum genus, & eorum quæ anima ex voluntatis imperio ita elicit, ut ad sensum circa res dijudicandas possit suspendere; & illorum, quæ tametsi maxime velit, ad sensum tamen eorum objecto negare non valeat; quo in genere illa sunt, ad quæ

Judicia ex sensu communi feruntur non absque ratione sufficiente.

ex communi inclinatione ferimur. Atque de his redit quæstio, unde fit cur illa ineluctabiliter, cur uniformiter & constanter, cur ab omnibus, in quibus sana est ratio, eliciantur.

Nolim hic eorum impugnare opinandi insaniam, qui mentis operationes in merum cerebri mechanismum referunt; cum ea insanendi libido & sæpius & erudite refutata in Autoribus passim occurrat; tum etiam, quod data interim materiali philosopho mechanica anima, rursus quæri possit; unde fiat, ut machina in omnibus diversissimarum nationum hominibus easdem semper, constanter & uniformiter operationes producat. Quare ex hoc absurdo utcunque transmissio nihil se, aut parum admodum lucratos esse materiales philosophi gloriari possent.

Inclinatio
hæc vel a
Deo est, vel
a causa ex-
tra Deum.

§. 16. Necessitas porro illa, quam in memoratis judiciis ferendis experimur omnes, vel a Deo est, vel ab alia extra Deum causa. Quodsi vero ab aliqua præter Deum causa peti nequeat; aut ad illud absurdum delabamur necesse est, ut dicamus, nullam esse illorum rationem sufficientem, aut fatendum est, Deum esse qui eam nobis, quam violare non possumus, inclinationem indiderit.

Deum

Deum inter & causas creatas non datur in rerum natura medium: Tenet igitur argumentatio; necessitas ad ferenda iudicia, quæ circa fundamenta honestatis & morum principia versantur, non est a causa aliqua creata: ergo a Deo est. Risi potius, quam refutatione dignos arbitramur eos, qui ita insanire amant; ut dicant, casu fieri, quod omnes circa objecta illa in iudicando conveniant: ubi enim est aliquid, quod casu fieri, & simul in omnibus & immutabili cum necessitate & constanter ac uniformiter fieri deprehendamus?

§. 17. Anima ipsa necessitatem sibi non imponit, ad iudicia communia: si enim illa ipsa eam sibi imponeret, in potestate quoque illius esset, illam habere vel non habere, non foret igitur ineluctabilis. Adde, si necessitas illa esset ab anima, quæ ratio sufficiens, cur eadem in omnibus? si non ab anima est, nec a Deo est; ergo, ab aliquo extra Deum & animam: quid vero illud? Educationem adsignant aliqui. Parentes nimirum sunt (ut minutioribus illis philosophis videtur) qui ab ipsis incunabilis ea morum & honestatis principia liberis velut cum lacte instillant; & quoniam cerea est ac flexilis ætas tenera, formas quaslibet facile recipit retinetque: tenacissimi quippe fumus

Non est ab educatione.

eorum, quæ rudibus annis percepimus. Novi equidem, pueriles animos esse instar humi subactæ, quæ parato semper mollitoque gremio semen in se sparsum recipiat; scio esse illos mollioris instar argillæ, quæ artifice plastes manu quaslibet in formas fingi refingique possit; non ignoro ætatem illam teneriorem tabulam referre puram & candidam, quæ nullos colores respuat, nullum pictoris penicillum remoretur; non disputo ab educatione prima, principiis a teneris haustis omnem non raro ætatem reliquam dependere: at vero nonnisi ab educatione, nonnisi a parentibus, aut aliis, quibus educandi traditi sumus, esse illa morum ac honestatis principia communia omnibus, constantia in omnibus, in omnibus uniformia & ineluctabilia, id est, quod tametsi maxime velim, adprobare non possim. Parentes sunt, qui iis liberos suos principiis imbuunt? omnes, an aliqui? si aliqui tantum; cur liberi omnes ubi ad rationis usum pervenerunt, ad ea propendent? si omnes; an non hoc ipsum persuadere cuivis debet, esse præter educationem aliquid, quod omnes per orbem parentes cogat, ut in unam eandemque poste-

posterorū educandi rationem conspici-
rent. Qua enim alias ratione fiat, ut
homines moribus, propensionibus,
institutionibus, studiis, climate, tem-
peramento tam inter sese dissimiles,
in hoc tamen citra omnem delibera-
tionem consultationemque conveni-
ant omnes, ut iisdem liberos suos
principiis imbuant, eademque mo-
rum ac honestatis fundamenta tra-
dant. An in liberis deliberationi-
bus, ubi suo quisque arbitrio agitur,
talem unquam reperire est & tam in-
variata consensionem? nunquam
certe: & homines tam numero multi,
tam indole varii, tam moribus diver-
si, in omni & loco & tempore & for-
tuna & conditione ita conveniant in-
ter se omnes, ut easdem tradant suis
vitæ præcepta & ex mero tradant ar-
bitrio? certe in multitudine homi-
num haud adeo frequenti etiam in
unum cœtum ac rempublicam conso-
ciata, etiam ubi idem omnibus pro-
positus est finis, eam nunquam cer-
nere est consensionem, ubi suum quis-
que arbitrium sequitur: immo ubi
non singuli ex multitudine ferunt suf-
fragia, sed senatus licet non admo-
dum copiosus electus est, solent ipsi
senatores passim ita inter se discrepa-
re,

re, ut raro sine dissensione in unam omnes sententiam concedant, sæpe quot ferme sunt capita, tot prodeant sententiæ diversæ.

Si hæc in coetibus ordinatis, ubi in medium consulitur; si in Senatibus non admodum frequentibus; si in una eademque familia evenire soleant in rebus dubiis: fateamur necesse est, ab educatione non esse illud, in quo Princeps cum ministro, dux cum gregario milite, magister cum discipulo, senator cum plebe, cum cive rusticus, cum reliquis orbis incolis Europæus, Verbo: genus omne humanum per orbem universum, in tam varios coetus distinctum, tam legibus, moribus, religione, ritibus dispar, semper ac stabiliter consentiat & sine prævia deliberatione in commune facta, & in re multis tam ardua ac molesta, quæ omnem vitæ licentiam restringit. Ego sane nisi amens sim, existimo, aut insaniendum esse, aut fatendum, sensum communem, inclinationem ineluctabilem, propensionem constantem & uniformem ab educatione oriri nullatenus posse: præcipue si attendere velimus educationem non unam in omnibus sed in diversis esse longe diversissimam.

Nec ab instructione.

§. 18. Fallitur aut ipse se fallit, qui sibi persuadere conatur, communia circa mores & honestatem judicia, quæ ab educatione repeti non posse.

posse diximus, ab instructione esse derivanda: Multum equidem refert, quos quisque tenera in ætate magistros audiat; experientia quippe constat, in eandem discipulum abire sententiam, in quo præceptorem habuit præeuntem. Verum ut ut persuasiones aliæ suam ab instructione genesis repetant; id ipsum tamen de judiciis omnium hominum conditioni communibus adfirmari haudquaquam potest. Instructio pro docentium varietate varia est ac diversa; iis nimirum opinionibus iisque principiis imbuere quisque solet disciplinæ suæ commissos, quæ ipse fovet. Hæc igitur principia vel eadem traduntur ab omnibus, vel diversa a diversis; si diversa, quid causæ est, cur eadem omnes adprobent: si eadem, unde ea est instruentium concordia? quæ ratio, cur homines, qui conditione, indole, educatione, studiis inter se diversissimi ceteris in opinionibus maxime dissident, in morum pariter principiis non dissentiant?

Magistrorum nomine, vel illi veniunt, qui nos a primis pueritiæ annis instruendos acceperunt; vel illi, quibus artibus ac scientiis subsequentibus annis tradimur imbuendi:

buendi: a neutris esse potest sensus omnibus communis, uniformis, constans, ineluctabilis. Præterquam enim, quod non sit sufficiens ratio, cur omnes etsi inter se maxime dispares in eadem doctrina discipulis tradenda conveniant, nisi in ipsa natura sit aliquid, quod consensionem illam vel ab invitis extorqueat; dici non potest, quis omnium discentium mentes animosque ita fascinet, ut imbibitas semel opiniones nemo unusemendare valeat. Sane quodsi opiniones alias sive a parentibus sive a præceptoribus haustas deponimus, corrigimus, iisque, quibus in prima ætate imbuti sumus, contrarias amplectimur; idipsum pariter circa sensus communis judicia fieri posse deberet, & aliquando etiam fieret.

Nec a præ-
judiciis.

§. 19. Si neque ab educatione neque ab instructione repeti possunt judicia eadem semper & uniformia; ubi tandem illorum causam invenire est? in præjudiciis inquiunt fortes spiritus. Præjudicia sunt præconceptæ circa rem aliquam opiniones ejusmodi, vi quarum mens illis laborans in eam duntaxat partem intuitum conjicit, quæ sibi animum quacunque demum de causâ adstrictum tenet. Unde plerumque fieri solet, ut homo præjudiciis ebrius condemnet ante, quam adversæ sententiæ

tentiæ momenta aut viderit, aut ea, qua par est, æquitate expenderit: illorum hoc vitium est, qui, quo nescio animi tumore abrepti ea omnia damnant, quæ ab illorum opinionibus aliena sunt. Ortum suum habent præjudicia vel ab educatione, vel ab instructione, vel ex librorum lectione: ad primum & alterum præcedentibus §§. jam data est responsio, eademque est ad tertium. Ex iisdem certe libris non omnes sua hauriunt judicia, sed ex diversis, in diversis cur eadem est autorum omnium & diversorum doctrina? forte unus est, ex quo reliqui omnes placita eadem deprompserunt? cur vero nemo alius adhuc repertus est, qui obtrusam orbi universo opinionem aut vocaret in dubium, aut fumeret refutandam, prout in aliis opinionibus fieri novimus? itane ii soli sapiunt, quibus scelerum assuetudo omnem pene rationem eripuit, qui nihilominus, licet iis se judiciis liberare vellent, impares tamen in se vires agnoscunt, inclinationi ad illa penitus suffocandæ.

Quodsi judicia, ad quæ ex sensu communi ferenda rapimur, aliunde quam a
natu-

natura essent, ii certe, quibus molestum est ex lege illorum vivere, gauderent iniquo se onere liberare & jugum longe gravissimum a se excutere, ut naturalem libertatem vivendique licentiam consequerentur. Nemo autem etsi impiissimus obtinere a se potuit, ut certo persuasum sibi haberet, veritatem hujus judicii: *licet suam alteri rem auferre* &c.

Mentis humanæ imbecillitas,

§. 20. Sunt equidem & alii fontes, ex quibus non raro menti nostræ adfertiendi & sæpe etiam fecus, ac res se habent, judicandi occasio præbentur, mentis scilicet humanæ imbecillitas ejusdemque præcipitantia. Vis equidem intelligendi connata nobis est, sed quam imbecillis hæc ipsa est, atque cæcutiens in plurimis, immo vel perspicacissimi quoties non in res prorsus in extricabiles incidunt. Neque tamen est, cur ex mentis humanæ imbecillitate quisquam sibi ansamumat, contra Dei bonitatem amoremque conquerendi; non enim in hac conditione facti sumus, sed in eam primorum parentum crimine dejecti. Deinde eam nobis Deus mentem tribuit, easque mentis dotes, quæ naturæ & usibus nostris essent aptæ, non quibus universi hujus naturam metiremur. Quan-

Quantacunque autem ad res alias intelligendas sit mentis humanæ imbecillitas ; multum tamen abest , ut ex hac naturalis sensus communis origo impugnari possit ; ut potius vel ex hoc ipso confirmetur, eum non aliunde quam a naturæ Autore mortalibus fuisse concessum. Cur enim imbecillitas, quæ causa est, quod homines, ubi de aliis rebus sermo est, in diversissima abeunt, in unis ac solis morum principiis eorumque fundamentis consentiant universi ; nisi Deus eosdem lege aliqua, cui resisti non potest, ad consensionem tam uniformem omnique tempore constantem cogeret.

Mentis imbecillitas pro organorum internorum diversitate admodum varia est ; inde est, quod alii acutius cogitent , alii contra supra res illas, quæ in sensus incidunt, ægre assurgant : utrique tamen & quibus acre, & quibus obtusum est ingenium, illis, quas sensus communis edocet, veritatibus adsentiuntur. Eccur vero istud, cur illi quibus satis perspicax ingenium natura tribuit, ab iis, quorum brevis est angustaque mentis capacitas, uti in aliis, ita in judiciis moralibus nondissentiant ? Non inficiamur, ex mentis imbecillitate esse constantem illam ac fere perpetuam scientiarum periodum, qua illa,
quæ

quæ paucis ab hinc annis novitatis luce superbiebant, hodie inter antiquata numerentur: mens enim utut magna est ejus imbecillitas, studio tamen & exercitatione, quæ est sciendi cupiditas, acuitur. At ubi eam aliquando mutationem subiit sensus communis? quanta est, quæ mentem nostram objecta alia meditantem involvit caligo & in diversa abripit; tanta est omnium invariata semper consensio circa veritates illas, ad quas sensu communi inclinamur.

Mentis humana præcipitantia,

§. 21. Quid vero mentis præcipitantia, seu præceps de rebus non satis cognitis judicium hac in re vindicare sibi poterit. Num in omnes id cadat vitium, ut in re summi momenti cæcutire malint, quam cum prudenti attentoque examine expendere? an præcipiti omnes judicio abrepti in animæ immortalitatem consentiant? an ii etiam, qui toti in eo sunt, ut sibi persuadeant, animam post hanc vitam non fore superstitem, unumque esse & hominis & jumentorum interitum? an illi quoque, quorum lex utilitas, quorum regula arrogantia, quorum Deus venter, quorum religio religionis omnis tum revelatæ tum naturalis contemptus; & quorum felicitas turpis voluptas est?

est? an forte horum non interest molesta judicia a mente prohibere, voluptatis belluinæ hostes anima ejicere, conscientiae furias expellere, arguenti conscientiae silentium impondere, atque exulcerato scelerum memoria animo aptum remedium adhibere.

Si mentis præcipitantia eo abripit hominum animos; cur illi etiam eadem foveant judicia, qui eisdem carere maxime vellent, cur invitis ac reluctantibus obtruduntur a vi quadam altiore, cui sine conscientiae morfu reluctari non possumus? cur eorum vis nec inter summa oblectamenta, nec inter perpetuos curarum tumultus, nec inter studiorum & occupationum varietates omnino eliditur, & si fortasse ad tempus sopitur, cur acrioribus postmodum stimulis animum vellicat?

§. 22. Negari non potest climatum Climatum
diversitas,
diversitatem suos in humana fabrica habere effectus. Notamus certe in nationibus, quorum diversa est locorum, quæ inhabitant temperies, diversam plerumque esse uti corporum, ita & animorum indolem. Quamvis autem salva manet, quocunque sub climate subsistat, animæ libertas; illud tamen indubium est, alias præ aliis gentes diverso sub climate constitutas ad varia quædam
D ad-

adfectuum quin etiam virtutum ac vitiorum genera propendere : cujus quidem causam physicam hic examinare fori nostri non est : illud solum pro adserto nostro roborando inferimus, fieri non posse, ut homines, ex climatis diversitate in diversa propendentes citra præviam consultationem conveniant in judiciis circa mores & honestatem, nisi ad hoc ipsum a natura in omnibus eadem lege quadam inviolabili impellerentur. Aut quæ sit ratio, ut, qui in aliis maxime inter se dissident, in memoratis judiciis unanimi omnes adsensu conspirent *)?

Quamvis ex climatis constitutione fiat ut aliæ præ aliis nationes ad certos affectus propendeant; latissimum tamen has inter propensiones & eas, quas naturales dicimus, discrimen intercedit. Ille haudquaquam ejus sunt generis, quæ emendationem omnem respuant : Constat enim experientia, plurium regionum mores
bar-

*) Videantur hac super re Meditationes philosophicæ in varias Recentiorum quorundam opiniones maximam partem juris naturæ in eadem hac alma & antiquissima universitate anno 1768. a P. ANTONIO SCHMIDT S. J. editæ, in quibus hæc de climate materia erudita in MONTESQUIUM crisi solide pertractatur. Conf. etiam P. IGNATIUS MONTEIRO S. J. Log. P. IV. eandem materiam philosophica crisi examinans.

barbaros legum prudentia, scientiarum & artium cultura, morum suavitate, & potissimum veræ religionis cultu insigniter fuisse emendatos.

§. 23. Non in iis solum, qui sub diversis cæli tractibus habitant, verum & in illis, quibus eadem est cæli facies, quin etiam in his qui ejusdem sunt civitatis incolæ atque ad eandem familiam pertinent, miram sæpe propensionum varietatem advertimus. Neque enim rarum est adeo iisdem in ædibus Isaacum cum Ismaele aut cum Jacobo Esavum commorari. Prout nimirum varia est fibrarum per totum corpus constructio, crassities, exilitas, tensio, remissio (in quibus temperamentorum diversitatem RR. repositam esse volunt) impressiones aut vivaciores, aut remissiores sunt; & quoniam anima corpori unita operatur dependenter ab organis; fieri utique potest, ut, ubi est temperies eorum diversa, anima ad diversas adfectiones etiam vitiosas feratur, nisi per rationem aut fidem propensiones illas corrigat ac emendet.

Varietas
tempera-
menti.

Ex temperamentorum varietate, quam nemo inter homines degens in dubium vocaverit, duplex formamus argumentum:

primum est: homines diversissimi temperamenti atque ex hujus diversitate in diversas propensiones adfectusque proni conveniunt in adsensu illis judiciis præstando, quæ sunt sensus communis, id quod sane non fieret ab omnibus, nisi ad illa judicia ipso naturæ imperio adigerentur. Alterum est: propensiones quæ in temperamenti varietatem refundi solent, emendari possunt & corrigi, inclinatio, quæ versatur circa principia morum & fundamenta honestatis, est semper eadem in omnibus: est igitur a causa, quæ omnes & semper obligare potest: hæc autem quæ potest esse alia, præter naturæ Autorem?

Et vis passionum sententiam nostram confirmant.

§. 24. Passionum magna est in hominibus diversitas, magna vis, prout diversum est corporis temperamentum. His autem animi adfectionibus non raro accidit, ut mentis æquilibrium immutetur magisque in unam quam alteram partem inflectatur animus: Passio quippe, præsertim ubi vehementior illa fuerit, non permittit intellectui rationum momenta pro utraque parte æqua lance ponderare, discutere & examinare ita, ut ab ea parte fortius trahamur illique pondus adjiciamus, quo nos animi passio inclinat. Sit e. g. homo ab omni præjudicio, odio, amore, spe,

spe, timore &c. liber; non ante ille feret sententiam, quam rite omnia controversiæ momenta adcurateque expendit: fiat, ut idem postmodum momenta eadem ad incudem revocet, sed partis alterius vel amore vel odio incensus; quam diversum erit ejusdem hominis de re eadem judicium? rem in se ipso quisque experiatur, proprium conscientiae testimonium demonstrationis loco esse poterit *).

Ex his, quæ quotidiana experientia testatur, rursus patet: si homines diversis passionibus agitati, si omnes circa unum idem objectum constanter, uniformiter, ineluctabiliter consentiant, eam consensionem non posse aliunde quam ab Autore naturæ repeti.

* *

* *

D 3

CA-

*) Egregie CÆSAR apud SALLUSTIUM in conjuratione CATILINÆ: „omnes homines „P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, atque misericordia vacuos esse decet. Haud „facile animus verum providet, ubi illa officiunt: neque quisquam omnium libidini simul & usui paruit. „Ubi intenderis ingenium, valet: si libido possidet, „animus nihil valet“. Vide ut fuse hanc rem explicat MALEBRANCHIUS Lib. 5. de inquirenda Veritate,

CAPUT IV.

Necessitas sensus communis.

SYNOPSIS.

Necessitas ista probatur I. Ex fine hominis a Deo conditi, II. Ex ejusdem imbecillitate, III. Ex natura humani arbitrii, IV. Ex necessitate Legis naturalis omnes homines obligantis.

§. 25.

Ex fine hominis a Deo conditi.

Homo a Deo conditus est, ut hic certum ponimus. Sapiens nihil facit temere, inconsulte nihil, nihil sine maturo consilio & certa intentione, sed ad certum aliquem finem omnes actiones suas dirigit: Deus qui hominem condidit, sapientissimus est; Deus enim non foret, si aut nulla aut finita duntaxat foret illius sapientia: igitur sapientissime agit, igitur in homine condendo finem sibi sapientissimum præfixum habuit. Profecto si in Deo præter infinitam potentiam & infinita sapientia est, ergo potentia infinita nihil agere potuit, nisi quod sapientia pariter infinita adprobet. Quem porro finem alium sapienter intendere potuit ens sapientissimus, nisi se ipsum
five

five gloriam suam; hanc autem gloriam, hunc finem ita intendere debuit, ut posset eum obtinere a natura rationali in agendo libera: igitur & de mediis providere debuit, quibus obtinere posset: igitur certis legibus opus fuit, quibus homines ad gloriam suam promovendam adstringeret, legibus, quibus omnes ac singulos adstringeret; quia neminem ob alium finem condere potuit: igitur opus etiam fuit medio per quod obligatio isthæc omnibus usu rationis præditis innotesceret notitiaque illa invariata permaneret, nullis præjudiciis, nullis animi passionibus, nullis præmiis aut suppliciis extinguenda. Necesse igitur fuit, esse in homine quovis propensionem aliquam communem omnibus, constantem, uniformem, ineluctabilem, vi cuius necessario inclinaretur ad cognoscendum Deum, & quem ignorare non posset, colendum.

Si per revelationem duntaxat finis iste innotuisset humano generi, eademque fuisset per unum ad reliquos propagata, quin natura ipsa eundem manifestaret cuilibet, aut characteribus nunquam delendis in singulorum cordibus inscripta foret; iisdem fane ex causis succedente tempore

extingui potuisset, ex quibus veræ religionis notitia olim per Apostolos eorumque imitatores gentibus facta, variis ex regionibus pulsa aut superstitioni pristinæ, aut novæ hæresi locum fecit.

Ex ejusdem
imbecillitate.

§. 26. Quantum homo animalia reliqua rationis prærogativa animæque dignitate antecellit; tantum ab iisdem, quæ illius est imbecillitas, superatur. Hæc tanta est, ut homo aliorum ope destitutus, quam a natura accepit vitam tueri & conservare non valeat. Lustra oculis varias animalium species, quæ nobiscum hunc terræ globum inhabitant; & invenies singula illorum ita a natura esse constituta, ut modica educatione per parentes a natura subministrata, nullius postmodum ope indiga, ipsa sibi necessaria vitæ conservandæ tuendæque subsidia comparare possint. Ipsis ab Autore naturæ & tegmina ad vestitum, alimenta singulis ad pastum accommodata, & instrumenta ad operationes apta, & arma quibus sese defendant concessa sunt: nemine docente solo naturæ ductu feruntur ad ea, quibus indigent, convenientia inquirunt, nocitura declinant, noxias herbas a salutaribus nulla prælucente medices notitia distinguunt, de

de pabulo etiam æstatis tempore sibi provident, ut de hyeme habeant, quo vescantur. A brutis in hominem converte nunc oculos, nascitur is inermis prorsus, omni arte omnibus iis auxiliis, quibus vitam tueri posset, destitutus, longaque institutione & rerum multarum farragine indigens *). Qua vero ratione in tenera potissimum ætate provisum esset homini, qua is vitam suam servare tuerique posset, si non esset aut in parentibus, aut in aliis inclinatio ejusmodi, quæ impelleret ad necessaria subministranda etiam tunc, quando id nonnisi summa cum difficultate fieri potest.

Abhorret tum a sapientia, tum a bonitate Numinis rebus illis creatis, quarum natura est humana longe inferior, & quas proxime propter hominem condidit, de mediis ad vitam conservandam necessariis abunde providisse, naturam vero rationalem, cujus summa est præ rebus aliis in hoc orbe dignitas, ope omni auxilioque destituere. Quare cum experientia constet, quod homo se ipse nutrire tuerique

D 5

ad

*) Quid est homo, inquit SENECA, imbecillum corpus & fragile, suaptæ natura inerme; alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: cum bene lacertos exercuit, cujuslibet fere pabulum, cujuslibet victima &c.

ad certos annos non valeat; debuit optimum ac sapientissimum Numen aliunde efficax remedium pro illius conservatione sufficere; quod autem efficax non foret, nisi in ipsa natura indelebili characterem insculptum legeretur. Tametsi vero sint parentes aliqui, qui inditam naturæ inclinationem non sequantur; ex hoc tamen inferri haud potest, Deum non omnibus providisse de sufficiente & de se efficace remedio; id solum inferre licet, hominem, qui liber non est ad hoc, ut obligationem illam agnoscat vel non agnoscat, libertate gaudere in eo, ut obligationi agnitæ obediat vel reluctetur. Utcunque autem vim sibi nonnulli fecerint, ut omnem naturæ benevolentiam excutiant, perpauci tamen illi sunt, iique monstrorum instar, qui insita humani generis benignitate tam immaniter degeneres esse velint. Vix enim quisquam usque adeo improbus reperitur, qui, quanquam leges alias omnes divinas & humanas conculcaverit, in propriam sobolem crudelis reperiatur. Idem igitur, qui voluit, ut inermes in lucem hanc prodiremus, nobis sanctissima lege parentum curam amoreque obstrinxit.

Ex natura
humani ar-
bitrii.

§. 27. Homo gaudet libertate, potest aliquam actionem propria electione ponere, omittere, continuare, interrumpere, potest bonam æque ac malam, si libertatis beneficio abuti velit, eligere: quivis enim, dummodo

modo sensum suum intimum confu-
lere atque ipse ad se suasque actiones
attendere velit, evidenter intelliget,
se ita velle aut nolle, quod vult aut
non vult, ut positis omnibus ad agen-
dum requisitis ipse se ad volendum
aut nolendum determinet. Libertas
vero ista requirit actus procedentes
ex cognitione finis ; quæ enim esset
idea libertatis sine cognitione finis
ita oblata, ut anima possit ad illum
tendere, vel ab eo abstinere? sane
secus ageret omnia vago quodam im-
petu : dedecet autem humanæ natu-
ræ conditionem & illius sapientissi-
mum Autorem, hominem non sape-
re supra bruta, in quibus non est ra-
tio : alio igitur ac illa modo & nobi-
liore agat necesse est : debet igitur
actiones suas ad legem naturæ conve-
nientem dirigere. Cui item bono
foret humani libertas arbitrii nullis
legibus adstricta ? finge generis hu-
mani statum ejusmodi aut civitatem,
ex qua lex omnis naturalis exulet :
& sicuti quivis pro libertate bonum
aut malum eligere poterit ; ita quid-
quid elegerit non erit illicitum, quia
contra nullam legem erit, ubi lex
nulla existit. Qua vero via quo me-
dio cautum erit naturæ rationalis fe-
lici-

licitati? humanæ profecto leges eam efficacitatem habituræ non essent, ut quosvis homines nulla alia lege constrictos in officio continere possent. Oportet igitur esse legem aliquam omni humana altiore atque talem, quæ universim omnes & semper obliget. Obligatio autem ista ut efficax queat esse, debet ab omnibus intelligi, ignorari a nemine; dentur igitur, necesse est, judicia, quæ illam cuivis etiam invito manifestent; ergo & dari debet inclinatio necessaria ad judicia illa ferenda: hoc vocamus sensum communem; necesse igitur est, esse sensum aliquem omni humano generi communem.

Quemadmodum hominis in agendo liberi sors non patitur, ut belluarum more vi quadam necessaria ad agendum inclinetur; eo quod ejusmodi inclinatione non posset salva persistere ejus libertas: ita neque in tali indifferentia constitui potuit, ut nulla esset ei vivendi regula a natura ejusque Autore commendata, ut magis ex §. sequenti manifestum fiet.

Ex necessitate legis naturalis omnes obligantur.

§. 28. Quodsi aut ex nullis aut ex diversis naturæ legibus viverent homines, fieri non posset, ut non perturbatissimus generis humani status
ex

ex illo legum naturalium vel defectu vel diversitate nasceretur. An non idem hoc in casu futurum putemus, quod illis contingit, qui in causis controversis suum quique judicium sequuntur uterque pro domo sua **C R- C E R O** ? cessat utique æqua causæ in- quisitio, cessat iusta post factam in- quisitionem decisio, nisi partes liti- gantes unam eandemque legem ac judicem agnoscant. Si hominum quisque diversis Legibus dirigere- tur, quoties quod uni iustum id ipsum iniquum videretur alteri ? quis vero in eo & opinionum & le- gum conflictu æquum inter & ini- quum distingueret, quis foret liti- gandi finis ex sua quovis lege decer- tante, quis controversiam dirimeret, quin aut unius aut alterius violaret legem, & siquidem alterutra violan- da esset, quis alteri & qua de causâ deberet cedere ? Quæ perturbatio eo utique major foret, si nullæ prorsus leges essent quibus homines dirige- rentur: varia est hominum indoles & ne unus quidem semper sibi con- stat, quod uni iustum, idipsum alteri videtur iniquum, nec raro quod ho- die adprobamus, damnat dies crasti- na : necesse igitur est, esse legem
unam

unam aut plures omnibus communes, adeoque in ipsa rationali natura fundatas, ut deleri non possint.

Nemo dicat, incommodis istis sine naturali lege per positivas humanas satis caveri posse: fallitur ille, quisquis ita existimat. Ponamus enim, nullam esse in natura, quæ omnes obliget legem; quam efficacitatem habituræ essent leges humanæ? possent illæ quidem ad externas actiones, quæ videntibus aliis & inspectantibus fiunt, recte ordinandas esse utiles: quis vero judicaret teneri se constringique humanis legibus, ubi nemo esset, qui agentem observaret? Lex certe humana internas animi actiones moderari non posset: nemo tamen est, qui ignoret, quanta sit internarum cum externis consensio, quam facile cogitationes in desideria, hæc in actiones externas abeant. Possit judex terrenus prohibere furtum, at non vitiosum rerum terrenarum amorem, non sitientem habendi cupiditatem, non rei alienæ adpetitionem, ex quibus tamen furta propullulant: Posset gravissimas in eos pœnas suppliciaque statuere, qui humano sanguine manus cruentant, an etiam posset gliscentes in animo inimicitias & tacita odia, quæ viam ad ejusmodi scelus pandunt, prohibere? Leges positivæ in defectu naturalis pro nationum diversitate non aliæ, quam diversæ forent; quis enim prudenter imaginari sibi potest, fore, ut gentes diversæ indolis variarum propensionum,

fionum, pugnantium adfectuum, climate ac temperamento aliisque de caussis maxime inter se dissentientes in unas easdem leges conspirent. Cessare igitur deberet omne cum exteris nationibus commercium ad generis humani felicitatem tam utile tamque necessarium. Ad jus gentium confugiendum putas, quod defacto nemo violandum existimat; at tolle jus naturæ & illius, quod gentium dicimus, efficacitatem sustulisti. Saltem leges positivæ divinæ naturalis defectum abunde compensarent: at enim revelatio latarum a Deo legum vel ad primum hominem facta esset ita, ut ad posteros per traditionem propagaretur, vel deberet fieri ad singulos: alterum hoc nemo, ut opinor, a Deo postulaverit, ut is singulis veluti ore ad os loquatur: si primum, igitur quemadmodum veræ religionis notitia plures inter nationes perversorum hominum vitio extincta est, sic & legis revelatæ cognitio intercidere posset, si non in ipsa natura radicatæ essent veritates illæ, quæ ad generis humani tranquillitatem prorsus sunt necessariæ.

C A P U T V.

Certitudo sensus communis metaphysica.

S Y N O P S I S.

*Sensum communem circa objecta sua
parere certitudinem metaphysicam
pro-*

probatur I. Ex Veracitate Dei quæ non potest hominem decipere. II. Ex providentia Dei, quæ debet subiectas sibi creaturas prudenter gubernare.

§. 29.

Dei veracitas.

Si datur Deus, uti hic certum ponimus: ergo verax est. Certe si voluntas dicendi verum perfectio est; desiderari nec debet, nec potest in ente perfectissimo: at voluntati dicendi verum repugnat deceptio; si proinde verax est, non potest esse deceptor: foret autem deceptor, si judicia sensus communis non essent metaphysice certa adeoque possent fallere. Cum enim judicia illa non aliam possint habere causam nisi Deum per constantem, uniformem & ineluctabilem inclinationem ad illa impellentem, ut constat ex capite III. §. 18. 19. 20. 21. &c. ergo si falsa essent, eorum falsitas ex voluntate Dei omnes homines ad adsensum illis judiciis præstandum inclinantis descenderet, ergo falleret. Si porro Deus nunquam & in re nulla possit esse deceptor, quemadmodum fieri posse suspicemur, ut naturam rationalem decipiat in re gravissimi momen-

momenti, qualis sunt principia morum & fundamenta honestatis ; in re, ex qua humani generis tranquillitas felicitasque tum omnium, tum singulorum dependet ; itaque decipiat, ut nullum prorsus erroris corrigendi remedium relinquat. Profecto qua demum ratione corrigam errorem, cujus oppositum sana ratio suspicari non potest, & damnare debet ? interrogando alios ? at eadem isti foveant judicia æque constantia, uniformia, ineluctabilia, eadem intelligo, quot quot ex omnibus mundi plagis homines consulo. An non rationem prius omnem deberem exuere, quam persuadere mihi possem aut vellem, omnes homines natione, climate, temperamento educatione, conditione, studiis ac religione diversissimos aut voluisse aut potuisse conspirare in eo, ut me deciperent, aut ita fungos esse, ut potuerint decipi, paucis duntaxat exceptis, qui dictatas a sensu communi veritates aniles inter fabulas numerant. Sed qui sunt isti ? ii nimirum, quibus non natura, sed turpissima vivendi assuetudo eam sentiendi aut potius desipiendi libidinem indidit, ut falsa optent esse judicia, quæ vera

E

esse

esse negare non possunt. His unis solisque negatam reliquis omnibus veri moralis notitiam concesserit Deus? horum dictis atque dictis fidei adhibeam, & reluctante conscientia adhibeam? spreto aliorum testimonio credam hominibus ex fraude doloque compactis, in re quam ore quidem confitentur in muliercularum conventibus, in periculis autem constituti & ubi soli sunt, acerbis gemitibus atque animi male conscii terroribus negant, illudque inviti etiam fatentur, quod omnes natura docuit.

Metaphysice certum est, quod nequidem in hypothese miraculi potest fallere: at circa judicia sensus communis ne fingi quidem potest ejusmodi hypothesis; cum per nullum miraculum fieri possit, ut summa & essentialis veritas decipiat. Judicia igitur sensus communis sunt metaphysice certa.

Providentia
Dei.

§. 30. Illud est metaphysice certum, quod ita verum est, ut ejus oppositum sit evidenter non possibile. Si enim illud metaphysice certum non esset; ergo posset aliter esse saltem per miraculum; ergo posset oppositum esse: si autem oppositum potest esse; ergo oppositum non est non possibile: alias esset & non esset
non

non possibile: atqui judicia, ad quæ sensus communis impellit, ita vera sunt, ut non sit possibile opposita esse falsa: non enim possibile est Deum non esse providum gubernatorem; non foret autem gubernator providus, si opposita judicia possent esse vera: sint enim, si possint esse vera: nam quid impedit ponere actu esse, quod esse potest: sint vera hæc judicia: *anima non est post hanc vitam superstes: non datur malorum vindex &c.* quis providam Dei hoc in mundo gubernationem suspicari poterit? profecto si vera essent, quis posset sibi hac in vita spondere securitatem? quis amicitiam coleret? ubi forent mutua nationum commercia? quis justitiam, quæ suum cuique tribuit, diligeret? quis superiori obedientiam amoremque præstaret? quis sacramenti eidem facti violationem perhorresceret? an non furta, fraudes, violentiæ, rapinæ, cædes terrarum orbem inundarent, foretque securum magis tutumque feras inter bestias, quam homines vitam agere?

Tollantur e medio veritates illæ, quas mentibus nostris insitas habemus, & pariter summos virtutum & heroicos actus

in nefanda abire vitia iussisti. Quid enim fides tibi reteget? quid spes tibi proderit? qui adfectu suo charitas stringet? quid denique timoris, obedientiæ, religionis, iustitiæ, gratitudinis decora sibi volent? an non fides in deliræ mentis insaniam, spes in desperationem, charitas in chymericam adfectionem, timor Dei in futile puerorum terriculamentum, obedientia in abominandum liberi arbitrii tormentum degenerabit? contra: an non odia, parricidia, blasphemiæ, sacrilegia, contemptus Numinis veluti actus sanæ rationi conformes atque ad omnem legum normam exacti celebrabuntur? quis autem rebus hoc in mundo ita constitutis vel tenuissimum providentiæ vestigium advertet; in mundo, quem Deus aut condere non debuit, aut si voluit, condere non potuit, nisi ad manifestandam suam gloriam *). Concludamus primam hanc partem verbis præstantissimorum inter ethnicos virorum TULLII & SENECAE, quorum prior ait: *omni autem in re consensus omnium gentium lex naturæ putanda est*: alter vero: *multum dare solemus præsumptioni omnium hominum; apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri*.

PARS

*) Quid impediret, quo minus probarent homines dicta impiorum a SAPIENTE c. 2. a v. 6. relata? „Venite & fruamur bonis, quæ sunt . . . coronemus nos rosas, antequam marcescant . . . opprimamus pauperem iustum & non parcamus viduæ; nec veterani vereamur canos multi temporis. . . Circumveniamus iustum, quoniam inutilis est nobis & contrarius est operibus nostris, & impropere nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ.

P A R S II.

SENSUS COMMUNIS ADPLICATUS.

CAPUT I.

Datur Deus.

S Y N O P S I S.

I. Existentiam Dei testantur Historici. II. Philosophi. III. Poetæ. IV. Hæc conspiratio non potest esse nisi a Deo. IV. Frustra Atheistæ a metu, ignorantia, aut Legislatorum versutia effugium quærunt.

§. 31.

Ab ipsa natura hominum mentibus insitam esse hanc veritatem, existit in rerum universitate Numen aliquod, quod res humanas cognoscat, ad quod in periculis confugiendum; a quo præmia pro recte factis & supplicia pro sceleribus sint expectanda, unanimis omnium gentium consensus demonstrat. Omnes enim, quotquot uspiam sunt aut fuerunt populi, five barbari, five literis culti, licet linguis, moribus, regionibus, rebus publicis, legibus, Magistratibus, ritibus inter se diversissimi;

Existere Deum Historici testantur.

in hoc semper conspiraverunt, ut testarentur Numen: si enim populorum religiones & instituta singillatim recensere velimus, inveniemus eos omnes, etiam si idolis, brutis animantibus, astris, hominibus vita functis, & infinitæ propemodum deorum multitudini preces fuderint, deum tamen aliquem esse admisisse.

Primo quidem hanc fuisse perpetuam gentis hebrææ fidem ex antiquissimo historico MOYSE compertum habemus: is enim in operis sui exordio nunquam sine omni hæsitazione Deum omnium rerum conditorem pronuntiasset, nisi populus ille perpetua traditione edoctus persuasam sibi habuisset Dei existentiam.

Secundo Chaldæorum doctrinam his verbis tradit BEROSUS scriptor antiquissimus: *Chaldæi docent, tempus fuisse olim, cum nihil esset præter tenebras & aquam...* BELUM vero, quem JOVEM interpretantur, medias divisisse tenebras, separasse invicem cælum & terram & hac ratione mundum condidisse.

Tertio de Aegyptiis testatur PLUTARCHUS, eos Numen unum supremum agnoscere & principem Deum adpellare *).
Quar-

*) Libro toto de Iside & Osiride.

ZOROASTER Persarum legislator hanc de Deo notionem reliquit: „Ens est primum, æternum, „immortale, sine socio aut æquali, omnis pulchritudinis „dinis

Quarto de Aethyopibus scribit STRABO: Deum putant alterum immortalem, alterum mortalem: immortalem quidem eum, qui rerum omnia causa sit. Mortalis vero apud eos incertus est, & nomine caret; sed frequentius eos, a quibus beneficium acceperunt, & Reges pro diis habent.

Quinto antiquissima gens Persarum etsi nullis olim uteretur templis neque idola adoraret, in locis tamen altissimis Patriarcharum more sacra faciebat.

Quinto Sabæos non caruisse Numinis idea testis est MAIMONIDES, a quo accusantur, quod nullum Deum præter stellas & solem agnoscant, quæ quidem accusatio etsi caderet in illos, id solum inferri posset, populos istos veri Numinis ideam falso objecto attribuisse, haud quamquam vero omni Dei notitia fuisse destitutos: sed & hac labe eos purgat vir doctissimus ABULPHARAGIUS cui omnium optime gentis hujus doctrina perspecta fuit *).

Sexto qui Græcorum & Romanorum sensus fuerint de Deo nemo est historiarum adeo rudis, qui ignorare possit. Habuerunt

E 4

buerunt

„dinis fons, integerrimum, bonorum optimum, prudentium prudentissimum, legum, æquitatis & justitiæ parens, a se ipsum doctum, a se existens, perfectum &c.“

*) Docet citatus Autor gentem istam agnoscere summum Deum, quem dominum dominorum vocat. Spiritus vero coelestes hominibus Deum supremum adiuturis, mediatorum loco esse, quorum ope beneficia sua illis communicat; & voluntatem suam patefacit.

buerunt utrique sua sacra, suas ceremonias, sua templa, suos sacerdotes ad cultum institutos, faciebant ista, instituebant sacrificia, & variis modis placare sibi Numen & conciliare conabantur.

Septimo, Qui nostris temporibus falsis Numinibus sacra faciunt, *Indi omnes Sinenfes, Siamitæ, Africani & Americani* tenent Deum esse, quem variis nominibus designant *).

Philosophi.

§. 32. Cum Historicis consentire Philosophos, in aprico est: quis enim vero e veteribus Dei existentiam ausus est in dubium vocare? Recentiores quod attinet, immensus est eorum numerus, qui eandem veritatem utilissimo profecto neque satis dilaudando labore demonstratum ivere **).

Non

*) Vide POCOÏK Specimen hist. Arab. p. 143. P. JOSEPHUS ACOSTA S. J. hoc ait, commune apud barbaros est, ut Deum omnium rerum supremum & summum bonum fateantur; videantur etiam ROCHEFORT Histoire des Caribbes L. 4. c. 13. DU TERTRE Histoire nat. des Antilles p. 7. SAGARD Histoire du Canada. PURCHAS T. 4. L. 10. c. 5. Recueil de lettres édifiantes &c.

**) Sane non defuerunt nec hodieum desiderantur, qui vel ex solo aliquo organo corporis humani Dei existentiam demonstrent. Sic CHRISTIANUS DONATI ex manu, HAMBERGERUS ex corde, JOANNES STURMIUS ex oculo, WUCKERER ex cerebro, JENICHEN ex omnibus sensibus externis, MURRAY ex voce animalium, RIES ex stupendo animæ cum corpore commercio, WAITZMANN & KRONMEYER ex adfectibus hominis Dei rea-

Non reformidamus dicere, aut omni
Physices notitia destitutum esse oportere, aut in abyssum devenisse malitiae, qui Deum negare aufit, quem tota natura voce longe clarissima annuntiat *).

E 5 homi-

creatoris in hoc universo praesentiam probaverunt. Praeclarum item est argumentum cl. P. PAULI MARKO S. J. Theologiae naturalis c. I. quocum omnes hac in re philosophos nomine isto non indignos consensusuros putem. „Quilibet, ait, vel sui ipsius attentione contemplatione in Dei cognitionem venire potest. „Novit enim se & esse, & mutabilem, atque adeo „contingentem esse; hinc autem aperte conficitur ens „necessarium a rebus contingentibus diversum. Certe „si cuncta, quae existunt, forent contingentia; cuncta „tum ad existendum, tum ad non existendum fuissent „ex a quo indifferentia: nihil ergo eorum unquam ex- „titisset, quando nulla fuisset ratio sufficiens, cur es- „set potius quam non esset: fieri quidem certe potuisset, ut nihil existeret, tunc autem omnia, quae jam „extant fuissent *adjuvata*, cum nec se ipsa efficere potuissent, nec quidquam aliud a quo efficerentur adesset“. Nimirum

*) Er ist des Guten Quell, der Grund der Creatur,
Selbstständig, unsichtbar, der Schöpfer der Natur.
Ist denn ein solcher Gott? geh frage Thal und
Hügel:

Die Erde malt sein Bild, der Himmel ist sein
Spiegel:

Der Sturm verkündigt ihn, ihn thut des Donners
Mund,

Der Bogen in der Luft, der Schnee und Regen kund.
Ihn preist der grüne Klee; das Feld mit Korn be-
deckt,

Der Berg der Wälder trägt, das Haupt im Wol-
ken strecket;

Der

hominum rationis compotum Deum dari ibit inficias, nisi vel ad insaniam sciolus, vel superbia excæcatus, vel voluptatum immersus cæno, vel alio furoris æstro percitus fuerit : horum vero quanti facienda sit auctoritas nemo non intelligit, ubi & saniorum Philosophorum & hominum ratione non abutentium iudicium contradicit *).

ARISTOTELES *Lib. 2. de ortu c. 10.*
ait: *Deus perpetuam rerum originem fabrica-*

Der Baum von Früchten schwer; der Gärten bun-
te Flur,

Der vollen Rose Pracht trägt seines Fingers Spur.
Der Vogel singt von ihm; der Lämmer weiße
Heerde;

Der Hirsch im stillen Forst; die Würmer in der
Erde;

Der Fisch, der Wellen spent, und Masten nieder-
schlägt;

Der starre Krokodill, das Thier, so Thürme trägt;
Und der Geschöpfe Heer, im Trocknen, in den Mee-
ren,

Sind Prediger von Gott, die uns sein Daseyn lehren.

*) *Expendantur mores eorum, quos hinc inde atheos historia commemorant, & qua auctoritate spectandos se exhibeant, quisque facile cognoverit. Id quidem e converso certum, homines etiam in densissimis idolatriæ tenebris natos, cum se ad contemplandum dederunt, sine præcone, sine alio magistro externo, sola duce ratione in summi creatoris cognitionem venisse, traditos nihilominus postea in sensum reprobum, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt.*

bricatus, universum omnibus suis numeris explevit. Et Lib. 7. de repub. c. 1. Deus cum beatus sit ac felix, non propter aliquod adventitium adjumentum, sed per se ipse & quod natura sit bonus. Item Lib. de mundo cap. 6. Quod in navi gubernator, quod in curru agitator, quod in choro præcentor, quod denique lex in civitate, & dux in exercitu, hoc Deus est in mundo: ac ibidem: Deus quidem, si vim spectes, valentissimus: si decorem, formosissimus: si vitam, immortalis: denique si virtutem, præstantissimus. THALES interrogatus quid Deus esset, ait: quod principio & fine caret. LAERTIUS in ejus vita. P. CATO inquit: Deus nullo uspiam modo injustus est. Nec ei similis inveniri potest, quam qui inter nos justissimus fuerit. In theatro

CALLICRATIDAS Pythagoricus: Mundus græce κόσμος adpellatur, ut qui per communem omnium diacosmesin, id est, decoram administrationem ad unum optimum dirigatur. Est vere illud unum optimum, Deus ipse, qui secundum cogitationem existit, videns cœleste, incorruptibile principium & causa dispensationis omnium rerum. STOB. Serin. 83.

Ex ZENONE cum quidam quæreret, an Deum latere possit injuriam faciens? immo, inquit, ne cogitans quidem.

SENECA ad LUCILIUM. Prope Deus est, tecum est, intus est. Ita, dico Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, bonorum maiorumque nostrorum observator, & custos:
Hic

Hic prout a nobis tractatur, ita & nos tractat ipse: bonus vero vir sine Deo nemo est . . . ille dat consilia magnifica, & erecta in unoquoque bono viro. Idem lib. de benef. Quid enim est aliud natura, quam Deus, & divina ratio toti mundo, partibusque ejus inserta? ergo nihil agis, ingratiissime mortalium! qui te negas Deo debere, sed naturæ, quia nihil natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est uterque, nec distat officio. Et eodem lib. ait: multum dare solemus præsumptioni omnium hominum: apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri; tanquam Deos esse sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita sit, nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos Deos credat.

Eadem est & Oratoris & Philosophi C I C E R O N I S sententia lib. 2. de Nat. Deor. Firmissimum, inquit, hoc adferri argumentum videtur, cur Deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio. Et eodem libro inquit: id nisi cognitum comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum seculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus ceteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuisse. Quis enim Hyppocentaurum fuisse aut Chymæram putat? opinionum enim commenta delet dies, naturæ judicia confirmat.

§. 33. Ipsi adeo Poetæ, ut ut men- Poetæ.
daces in aliis & fingendi ardore ad
falsa se abripi patiantur, in adfirman-
da tamen Dei existentia tam parum
a vero aberrant, quam certum est,
eorum testimonium cum natura & ra-
tione consentire. Aliquorum dun-
taxat, ne in re manifesta longiores
simus, nomina sufficiant.

HESIODUS, ut ait HECATÆUS,
„Cunctorum, quæ mente carent, Rex es
dominusque,
„De Imperio poterit nec quis contendere
tecum.

SOPHOCLES:
„Unus profecto & unicus tantum Deus
„Qui cœlum, & amplum condidit terræ
finum
„Et sæva ponti terga, vimque flaminum.
„At nos homulli, corde cæco devii,
„Misera malorum invenimus solatia,
„Divum figuras faxeas aut æreas,
„Nisi aureas malimus aut eburneas.
„His immolamus &c.

MENANDER comicus:
„Offerre siquis postulet se victimam
„Tauros vel hædos Pamphile, aut ejusmodi
„Aliud quod: aut ex arte quod factum fiet..
„Placare & istis posse Numen autumat:
„Nec falsus animi est, ac sinistra mens ei.
„Nam vir necesse est sit probus præ ceteris,..
„Vitetque cædem ac furta, gratia lucri
„Acum nec ipsam Pamphile attingas velim,
„Namque aspicit propinquus hæc semper
Deus.

AESCHYLUS tragicus:

„Mortalibus sejungite a rebus Deum,
 „Similemque nobis esse ne credas cave...
 „Inservit illi pontus & vastæ petræ..
 „Tremuntque montes, terraque & vasti
 maris
 „Ingens profundum, & montium cacumina
 „Cum cuncta domini lumen horrendum
 aspicit:
 „Nam gloria Dei nil non potest altissimi.

HOMERUS in Z odyssæa & P.

Jupiter ipse distribuit divitias Olympius
 hominibus
 Bonis atque malis, quomodo voluerit uni-
 cuique..
 Sane semper similem ducit Deus ad suum
 similem *).

POCYLIDES:

Inprimis venerare Deum post vero tuos pa-
 rentes **).

PITTACUS:

Ante omnia cole Numen ***).

MAN-

*) Ζεὺς δ' αὐτὸς νεμεῖ οὐβὸν Ὀλύμπιος
 ἀνθρώποισιν.

Εσθλοῖς γὰρ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλη-
 σιν ἐκαστῷ

ὥς αἰετὸν ὅμιον ἀγεί θεὸς ὥς τοι
 ὅμιον.

**) Πρῶτα θεῶν τιμὰ μετεπειτα δε-
 σειο γονῆας

***) Πρὸ πάντων σεβέτο θεῖον.

MANLIUS I.

„Deus est qui non mutatur in ævo.
 „Nunquam transversas solem decurrere ad
 arctos,
 „Nec mutare vias, & in ortum vertere cur-
 sus.
 „Auroramque novis nascentem ostendere
 terris,
 „Nec lunam certos excedere luminis orbes:
 „Sed fervare modum, quo crescat, quove
 recedat.

HORATIUS 3. carmine 4.

Qui terram inertem, qui mare temperat
 Ventosum & urbes, regnaque tristia,
 Divosque, mortalesque turbas
 Imperio regit unus æquo.

CLEANTES ita de Deo scribit:

„Si quale sit bonum rogas, ex me audies:
 „Quod ordinatum est, religiosumque, ac
 pium,
 „Justum, sui potens, decorum ac utile:
 „Quod est severum, semper utile, ac grave:
 „Expers metus, doloris, & molestiæ.
 „Juvans, placens, pulchre sibi consentiens..
 „Semper futurum, quodque nemo unquam
 exprimat.

Ex ista & Historicorum & Philosopho-
 rum & Poëtarum consensione elucet, om-
 nes quoque alios credidisse Deum existen-
 tem; alias certe non locuti fuissent de Deo
 tanquam de re omnibus nota & extra om-
 nem controversiam posita. Id quod ex eo
 etiam adparet clarius, quod illi qui aut
 negarent Deum, aut negare viderentur
 sum-

summo apud omnes odio laborarent, nec in republica tollerarentur *).

De gentium circa Dei existentiam consensione plura videri possunt apud PETRUM LESCALOPERIUM *Parisinum* S. J. in commentario ad tres libros CICERONIS de Natura Deorum: qui Parisiis an. 1660. prodiit. In quo non modo multa erudite attulit ad TULLIUM illustrandum; sed speciatim differit de Theologia HOMERI, THALETIS, ANAXIMANDRI, PYTHAGORÆ, XENOPHANIS, PARMENIDIS, EMPEDOCLIS, DEMOCRITI, DIOGENIS, PLATONIS, XENOPHONTIS, ANTISTHENIS, ARISTOTELIS, XENOCRATIS, HERACLIDIS, ZENONIS, ARISTONIS, CLEANTHIS, CHRYSIPPI, DIOGENIS BABILONII, *Magorum Persarum, Aegyptiorum & Syrorum &c.*

Et MICHAELIS MOURGVES S. J. *Professoris Regii Tolosani*, Plan Theologique du Pythagorisme & des autres sectes sçavantes de la Grece.

Hæc conspiratio est a Deo.

§. 34. Hæc porro conspiratio omnium hominum natione, conditione, indole, officio, studiis, climate, temperamento maxime discrepantium evidenter confirmat dari Deum. Certum namque est consensionem illam tam universalem tamque constantem

ac

*) 5 Ethicorum c. 7.

ac uniformem non esse sine ratione sufficiente; certum pariter est, rationem illius sufficientem nec ab educatione, nec ab instructione, nec a præjudiciis undecunque haustis, nec ab alia causa posse repeti, ut in capite 3. P. 1. probatum est: necesse igitur est, a Deo repetendam esse; debet igitur Deus existere, quandoquidem ens non existens non potest res existentes lege aliqua communi & ineluctabili cogere ad consensum.

Consensio ista in existentiam Dei omnibus hominibus communis naturalis est: nam ut recte ARISTOTELES: *naturale est, quod ubique eandem vim habet; quia quod est a natura, immobile est.* Si porro naturalis & universalis est, non potest aliunde esse nisi ab eo, qui toti naturæ imperat; hic autem Deus est: probatur igitur ex consensu universali existentia Dei, veluti causa ex effectu: effectus nimirum positivus non potest esse sine causa positiva & existente: Consensus ille universalis & ineluctabilis est positivus effectus; non igitur sine causa positiva & existente: tolle Deum, & vel non erit consensus, vel erit sine causa, quandoquidem extra Deum alia illius causa existere non possit.

§. 35. Omnem lapidem movent Atheistis nec
scelerati, ut perturbatæ conscientiæ metus,
si non quietem, saltem solatium ali-
quod

quod inveniant. Tria autem potissimum sunt ex quibus repeti illud posse mentiuntur, *metus, ignorantia & legislatorum versutia*. Homines, inquit, natura imbecilles perpetuis curis dies noctesque exeduntur, atque rerum futurarum expectatione excruciantur; inde fit, ut res sibi fingant animo formidandas, eaque suspicentur, quæ nusquam sunt, atque inter alia quoque imaginentur sibi ens aliquod pro arbitrio suo in orbe exercens imperium, ita ut recte obtineat illud Poetæ: primus in orbe deos fecit timor *)

Libenter hic quæsierim ex iis, qui persuasionem Dei existentis in metum refundunt; num timendi tantum opificis causam nobis præbeat mundus, nonne etiam admirandi, colendi, amandi? Ergo Deum quando tonuit, agnoverunt homines; non quando pluit, quando lucem & calorem aliaque innumera in nos bona demisit? Nulla eis de Deo in mentem venit cogitatio, quando considerarunt hanc cœli pulchritudinem, mirabilem solis orbem, statos astrorum decursus, anni dierumque
vices

*) Vid. LUCRETIVS L. 6. v. 49. SPINOSA in præfatione ad tractatum theologico-politicum. HOBBS Leviathan c. 12.

vices *? Quidsi etiam daremus a solo metu profectum esse sensum Numinis: quid inde lucri accedet Atheis? Si enim metus ille naturalis sit, si sit animis velut innatus, si diffusus in omnes; non minus arguet divini existentiam Numinis. Demum quantæ temeritatis est, illud ab Atheis, absque omni probatione adsumi, quod saltem in controversia positum est? an non hac ratione summa toti humano generi calumnia impingitur? Num omnes, quot quot fuere, homines ita cœci fuerunt, ut vanis terroribus sese ludi paterentur? pauci autem Athei ita sapuerunt, ut phanatici hujus metus vim soli effugerent? At quinam magis sibi metuunt, quinam sunt de futuris eventibus magis solliciti; Athei, qui omnem Numinis sensum præfocare conantur, an vero illi, quorum summa est in Deum pietas?

Non minor temeritas est, ex ignorantia derivare persuasionem de existentia Numinis. Fateor equidem homines propensione quadam ferri

Nec ignorantia,

F 2

ad

*) Sieh jenem Schiffe nach, das schnell die Fluten theilt,

Mit vollem Segel naht, und in den Haven eilt:

Du glaubest ohne Zwang, daß es ein Mann regiere;

Ob du ihn gleich nicht siehst, der es zum Lande führet.

Schau der Gestirne Gang, die Ordnung ihrer Uhr,

Der Jahreszeiten Lauf, die Wege der Natur,

Und überzeuge dich, daß es ein Gott seyn müsse,

Der an dem Steuer sey, und so zu herrschen wisse.

ad caussarum indagationem ; Num vero idcirco sequitur , quod infert **HOBBIUS** : ergo scientiæ cupiditas adegit homines, ut , cum causas eventuum naturales non invenirent, alias extra naturam sibi fingerent, tragicos imitati, qui si exitum fabulæ reperire nequeant, Deum quendam ex machina advocant *).

Nimium profecto arrogantiae habet, qui opinionem tuetur omnibus hominibus ignorantiae labem imponentem, inter quos tamen haud pauci fuerunt quibuscum Atheorum nemo in comparisonem venire meretur. Adferri saltim deberet adsertionis probatio aliqua : nam theistæ ex altera parte contendunt se duci ad Dei notitiam non per ignorantiam, sed per clarissimas mentis perceptiones, per evidentissima consilii & artis indicia, per sensus omnes interiores. In-

*) Metus perpetuus, qui genus humanum in causarum ignorantia, quasi in tenebris comitatur, obiectum habet necessario aliquod : quia ergo fortunarum suarum causam aliquam homines non vident, nihil est quod accusare possunt præter potentiam aliquam & agentem invisibilem : atque hinc fortasse erat, quod veterum Poetarum aliqui Deos primos a timore factos dixerint : iisdem ex causis natum esse statuunt popularem doctrinam de inferioris ordinis mentibus : supremo Numini parentibus. Ita **HOBBIUS** Lev. c. 12. Et **LUCRETIVS** :

Præterea cœli rationes ordine certo
Et varia annorum cernebant tempora verti,
Nec poterant, quibus id fieret cognoscere causas :
Ergo perfugium sibi habebant, omnia divis
Tradere, & illorum nutu facere omnia flecti.

Instant pessimæ farinæ homunculi,
Numinis sensum in *Legislatorum ver-*
sutiam refundendo. Hi quippe cum
intelligerent fore, ut multo facilius
in officio erga magistratus contine-
rentur cives, si Deum esse crederent;
vitia illa naturæ, *metum & ignoran-*
tiam sollicitè fovendo foverunt reli-
gionis in Deum semina *).

Nec Legis-
latorum
versutia pa-
trocinatur.

Et

*) Veterum Atheorum mentem ita expressit P L A-
T O L. 16. de leg. „Deos, o beate vir, primum ad-
„firmant non natura esse, sed arte unica ac legibus
„constitutos hincque fieri, ut singulis regionibus &
„populis proprii dii sint pro diverso eorum, qui leges
„rogarunt civitatum, ingenio ac indole.

Et H O B B E S I U S: Metus potentiarum invisibi-
lium, siue fictæ illæ sint, siue ab historiis acceptæ pu-
blice, religio est: si publice acceptæ non sint, super-
stitio.

De nostræ ætatis Atheis canit L I C H T W E R N:

Der freche Atheist sieht keiner Schöpfung Spuren,
Die Welt muß ewig seyn, die Seelen werden Uhren,
Und der Begriff von Gott scheint ihm ein stolzer
Traum,

Der Feigheit Hirngeburt, des dummen Pöbels
Baum:

Die Absicht der Natur bleibt fest vor ihm verriegelt;
Er spricht: das Kluge sieht, so wie die Pfütze spiegelt:
Nach ihm beherrscht die Erd ein blindes Ungefähr,
Dieß giebt dem Felde Korn, den Hagel hinter her:
Dieß mischt der Menschen Loos, und scherzt mit
Sieg und Kronen;

Dieß gab das Fieber uns, das Mittel den Huronen.
So denkt der Atheist: so schließt der starke Geist,
Den überfluger Witz zum Pful des Irrthums reißt:
So sucht der Leichtsinn oft die Grillen zu entfernen,
Den strenge Tugend schreckt, und süße Laster för-
nen.

Ein solcher Mensch genießt der Seele Friede nie,
Lebt ehrbar bloß aus Zwang, und stirbt gleich einem
Vieh.

Et hic adsertionis rationem aliquam probabilem expectassemus; quid vero expectes ab hominibus, quorum omnis in eo labor est, ut rationem sopiant vel extinguant. Quæstio facti exemplis illustranda foret, at nullum adferunt Athei; causam quæris? quia nullam habent. Estote legislatores omnes religionis vim perspicientes & ad continendos in officio cives in illud incubuerint, ut pietatem in supremum Numen foverent, quid inde commodi accedet Atheis? id enim agere debebant, si naturalis fuit hominibus sensus Numinis. Estote etiam quævis civitas proprios sibi Deos constituerit; illud tamen non ex diversa legislatorum indole, qui summi viri erant, profectum est, sed ex levitate vulgi, cui nunquam satis fuit, habere cum reliquis hominibus communem parentem, qui curam omnium æqualem gereret: sed insuper Deos indigenas, locales, gentilitios & tutelares habere voluit, qui sibi suisque rebus specialiter invigilarent, cui populari ingenio morem gesserunt præstantissimi Philosophi & maximi legislatores.

Si ex metu profectum est de existente Numine iudicium, aut si metus iste naturalis non est, haud dubie illo se jam pridem liberassent Athei, gens maxime timida, ut supra cap. III. p. I. §. II. ostensum est. Si vero ex ignorantia ortum duxit entis supremi notio; qui factum est, in
tanta

tanta, quæ ætate hac nostra domina-
tur scientiarum luce, postquam artes
pene omnes summum velut api-
cem attigerunt, postquam impro-
bus labor & indefessa diligentia &
errores plurimos a veteribus com-
missos detexit, & quæ illis incogni-
ta fuerant, in luce clarissima posuit;
cur ea adhuc nemo unus argumenta
invenire potuit, quæ radiis suis den-
sas inscitæ tenebras dispellerent, &
viros saltim, veritatis inveniendæ
amantes & perspiciendæ capaces ad
prudentem adsensum rapere possent?
si demum legibus aut institutis in-
troducta Dei opinio, cur illa viguit,
vigetque non tantum apud gentes
humaniores, verum & barbaras om-
nique civili cultu carentes? & qui
fieri potuit, ut opinio nec in sensu
naturali fundata, nec rationi, ut vo-
lunt Athei, consona, opinio homi-
num libertatem plurimum restrin-
gens, tam facile omnium animos oc-
cupaverit, tam firmiter & constan-
ter inhæserit? qui factum est, ut non
tantum cives, sed ipsa etiam coronata
capita & magistratus; non tantum in-
docti, sed & sapientes; vanis somniis
deludi se patiantur, quin unus ali-
quis arcanam veterum regum & sa-
pien-

piendum fraudem detexerit ? unde tanta ceteras inter est fraudis istius felicitas, ut per plurima secula suo in vigore floreque persistat, reliquis, quia vanæ & fictæ sunt, diuturnitate extabescentibus ? denique unde factum est, ut, cum fraudem a tot jam seculis detexerint perspicaces Athei, hominesque illius, in quo versari eos dicunt, erroris admonuerint ; tanto tamen sit eorum constantia, ut magistros Atheos irrideant, exhorreant, eorumque doctrinam, tantis laudum encomiis exornatam, tantis gaudentem prærogativis, aspernentur ?

Neque est, cur illorum objecta formidemus, qui dicunt, communem fuisse de deorum pluralitate sensum, erroneum tamen atque falsum. Negamus enim communem fuisse ; nulla siquidem unquam ætas extitit, in qua homines verum Deum & unum non adorarent : negamus etiam sensum illum, quo plures, quos ipsi sibi fingeant, Deos adorabant, fuisse naturalem. Etenim si naturalis erat, cur non in omnibus, cur non cum natura natus est, cur mutationem subiit, cur varius fuit apud gentes varias, cur sapientes cum TULLIO risere domi, quos timidi Philosophi publice cum popello adorabant, Deos Deasque ? adulatio nimirum & admiratio populi fecit Deos, quos natura

tura nunquam docuit, semper abhorruit *). Ipse adeo C I C E R O gentium stultitiam in fingendis diis arguit dum ait: „*Videtisne igitur, ut a physicis rebus bene atque utiliter inventis tracta ratio sit ad commentitios & fictos Deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, & superstitiones pene aniles &c.* ita de diis suis Romanus Philosophus & insuper Deorum sacerdos.

COROLLARIUM MORALE I. Si datur Deus, ergo datur ens summo amore dignissimum: ergo scelus est, si eum amorem illi negat natura ra-

Deus amandus.

F 5

tio-

*) Dieß ist des Pöbels Art. Was in Erstaunen setzt,
Was unbegreiflich scheint, das wird sein Gott zuletzt.
Der Elemente Macht, die Pracht der lichten Sphä-
ren

Bewog die alte Welt, als Götter sie zu ehren:
Ein Held der Löwen zwang, und Riesen niederschlug,
Ein Fürst, der Glück und Sieg durch ferne Länder
trug;

Ein Weiser, dessen Wiß der Sterne Kreis um-
spannte,
Ein Werk der Kunst erfand, der Pflanzen Kräfte
kannte;

Die schienen etwas mehr als Sterbliche zu seyn,
Schon lebend prägten sie den Völkern Ehrfurcht ein.
Die Dankbarkeit befahl, sie auch noch todt zu ehren,
So wurden Götter drauß, und Gräber zu Altären.
Durch Dummheit, Gauckelspiel und schwarze Händ-
chelen,

Verstärkte sich der Bahn, und wuchs zur Raseren.
Der arme Heide glaubt der Lästung fühner Spötter,
Und dichtet thörichte und lasterhafte Götter.

Das häßlichste Geschöpf nimmt an der Gottheit
Theil,

Der Mensch schnitzt Götter aus, und biethet Götter
feil.

tionalis hujus amoris capax. Si enim Deus est, a quo sunt omnia, & quod fumus, & quæ habemus; corpus, & in corpore sensus, & in sensibus vigor quid sunt aliud quam beneficium a Deo profectum? qui corpus animat spiritus, & quæ spiritum constituunt ornantque facultates, Dei munus sunt illius liberali manu immerenti collatum. Quæ extra hominem sunt, sunt propter hominem, ut ducant ad Deum, propter quem homo est. Monstrum sim necesse est, si non amem Deum tam liberaliter amantem, & monstro pejus sum, si beneficia in arma converto in parentem, aut sensibus corporis, aut facultatibus animæ aut rebus extra me positis abutendo ad peccandum *).
Co-

*) Genug! ich bin sein Werk: mein Leib ist sein
Geschenke;
Er schuff in mir den Geist, durch den ich menschlich
denke;
Er wies die Erden mir zu meiner Wohnung an,
Mir macht er Thier und Fisch, und Vogel unter-
than.
Für mich füllt seine Hand die Ebenen mit Getreide,
Mit Thieren mir zur Kost und meinem Leib zum
Kleide:
Er meiner Kindheit Schutz, er meines Alters Stab,
Er war es, der mir Brod, Gesundheit, Freunde gab.
Aus wärmender Gefahr, aus bangen Hindernissen,
Oft aus des Todes Schlund hat mich der Herr
gerissen.

Optime in me Deus adfectus est, & non putem eum amore meo dignissimum? an non ameni omnis boni autorem, qui cum bonus sit mihi, in semetipso est optimus? amo & volo Deo bonum suum, perfectiones suas, gloriam suam, æstimationem nominis sui in se ipso, in me, in omnibus. Amo Deum super omnia: rivuli sunt exigui bona creata; Deus fons est inexhaustus bonorum. Amabo Deum toto corde, tota anima, ex omnibus viribus. Dignus est Deus amore infinito: non possum diligere, quantum meretur; diligam certe quantum valeo.

COROLLARIUM II. Amor erga Deum probandus est opere. Deus hominem amat & amorem manifestat opere; eundem ab homine exigit, hunc iste præstat, si ea facit, quæ Deus imperat, & quæ prohibet, omittit *).

Amor Dei
in effectū.

Amor

O Güte, gegen der des Himmels Raum zu Klein,
Das Meer ein Tropfen ist; dir soll mein Herz sich
weihn.

*) Den, der mir sein Gesetz selbst in das Herz geschrie-
ben;

Der mir nur Gutes gönnt, den Gott soll ich nicht
lieben?

Kein irdischer Gewinn, kein Leiden dieser Zeit

Soll mir im Wege stehn, zu thun, was er gebet.

Mich rührt sein Vaterherz, das zarte Huld entflam-
met,

Zu thun, was ihm gefällt, zu scheun, was er ver-
dammet.

Amor nequit esse otiosus; nec amor esset, ni operaretur. Amorem meum opera probabunt, opera ad voluntatem Dei composita, hæc quidquid præcipit, faciam; quidquid prohibet, id omne fugiam.

Timor Dei.

COROLLARIUM III. Deus timendus: creator est, verum est & iudex: beneficia contulit & innumera contulit, sed idem de collatis rationem exiget. Deus est, qui me iudicat; Deus, quem nihil latet, quod fugit homines; Deus, cujus potestati nemo resistit, & quem munera nulla placare possunt, & a cujus tribunali non datur adpellatio.

Immensus est Deus, ubique præsens adest; omnia facta, dicta & cogitata intime perspicit, scrutatur etiam profunda cordium. Justus est, & quæ in suæ legis & Majestatis contemptum fiunt, severe vindicat. Timorem hæc extorquent, ne violare Dei mandata præsumam. Sed timeant ita servi & pænæ formidine a malo abstineant: ego filii sortem ambio; offensam Dei metuo magis, quam pœnam *).

COROL-

*) Gott ist mir fürchterlich; doch nicht wie ein Tyrann:
Ich fürcht' ihn, wie ein Kind den Vater fürchten
kann.

Die wahre Gottesfurcht, die Tochter reiner Liebe,
Hält unsre Geister wach, und prüft bey jedem
Triebe,

und

CORROLLARIUM IV. Omnis in Deo fiducia collocanda est. Deus providus est. Chymera est Deus sine providentia: quid quid in orbe fit, aut fit eo volente, aut permit- tente: non dimittit e curis suis, quæ creavit; bonus est, nec vult, nec po- test me fato, aut casui, aut aliorum arbitrio ita permittere, ut mihi vel ipsa mala non vertat in bonum.

Fiducia in Deum.

Deus optimus me propter se condidit, nec alium mihi finem, quam seipsum præ- fixit: cur non omnem in eo spem repo- nendam arbitrer? Scio in illo potentiam, quæ possit mala mihi imminetia arcere; aut ex iis, quæ evenire permisit, eruere: Scio sapientiam, quæ optime novit inter illa quæ mihi obesse vel prodesse possunt, discer- nere: Scio bonitatem, quæ ea omnia sola- que mihi cupit, quæ cum felicitate ad quam me condidit, conjuncta sunt. Cœlo, non mundo natus sum: vivo in tempore, non tempori: æternitati vivo: non fluunt ex votis omnia, est cur gaudeam expectans bea- titatem futuram *).

Co-

Und forschet bey jeder That, ob sie vor dem besteht,
Der ins Verborgne sieht, dem kein Gedank entgeht.
Sein Auge findet dich im Dunkeln, in der Wüste;
Ja Gott durchschaut dein Herz, die Wohnung still-
ler Luste.

Doch siehst du auch, o Mensch! ihn nicht als Vater
an,

So zittere vor dem Gott, der dich zertreten kann.

*) Ich traue meinem Gott, der alles, was mich kränkt,
Eh ich es mir versprach, zu meinem Vortheil lenkt.
Eh

Oratio ad
Deum,

COROLLARIUM V. Deus sæpe rogandus est. Magni Domini rogari volunt; etiam Deus, est enim omnium maximus. Vana est otiosa fiducia: sperandum, sed & laborandum est: at labor Deo non adjuvante inutilis est ac sæpe noxius, sine eo nihil agere possumus ad salutem, & ne cogitare quidem: promisit auxilium, promisit autem orantibus: quavis hora patet accessus ad thronum gratiæ, quod inde retineat nihil est, quod impediat nihil. Fidelis est in promissis Deus, orationi respondebunt vota, si bona sit, & fiat bene.

Summus Dei in nos est amor, uti non concedet, quæ novit petenti noxia; ita non negabit, quæ cognoscit supplicanti profutura. Orantes sæpe non audimur, quia ipsi nos non audimus, quid oremus nescii, immemores, quod Deum oremus homines *). Co-

Eh müssen Beræ sich zu meiner Rettung spalten,
Die Wasser Brücke seyn, und Raben mich erhalten,
Eh mich der HErr verläßt. Auf Gott steht mein
Vertraun,

Mit ihm will ich beherzt dem Tod' entgegen schaun.
Sollt ich die schlimme Zahl der Mißvergnügten
mehren?

Nein, ich will Gottes Schluß in allem willig ehren.
*) Seyd, Menschen, stolz darauf! der HErr des Him-
mels hört,

So oft ein Sterblicher ihn anzusehn begehrt.

COROLLARIUM VI. Cultus etiam exterior Deo exhibendus est. Cultus externus.
Non animam tantum, sed & corpus mihi concessit Dei liberalitas; igitur & corpore profitendum est Deo servitium: actiones externæ agnitionis internæ, fidei, spei, charitatis, reverentiæ, cultus signa sunt. Qui totus Dei est, totus Deo serviat necesse est *).

Displicet cultus iste fortibus, ut vocari amant, spiritibus; at Deo placet, quod dicat ratio. Ipsa mundi nascentis exordia signa exhibent cultus exterius Deo delati, Nationes omnes, etsi in modo varient, in re conveniunt **).

CA-

Zu ihm dürst ihr euch nicht durch hundert Wachen
drängen;

Kein Schwarm von Dienern droht euch trotzig an-
zusprennen.

Geht Abends, oder früh, ihr findet ihn jederzeit
Auf seinem Gnadenstuhl und zum Gehör bereit;
Begierig wohl zu thun, voll Trostes für die Blöden,
Hier dürst ihr als ein Freund mit seinem Freunde
reden. . . .

Nur leider! ist die Zahl der Beter sehr geringe,
Der Mensch, der Luste Sklav, hängt sich an eitle
Dinge.

Die Liebe zum Geschöpf vertilgt des Schöpfers Bild,
Und der verführte Geist wird träge, dumm und wild.

*) Gott sieht zwar auf das Herz; doch können äußere
Zeichen

Der Andacht Zunder seyn, und jenes oft erweichen.
Oft hat ein Glockenschlag ein Lasterkind erschreckt,
Oft ein beweglich Lied zum Guten aufgeweckt;
Oft ein geschicktes Bild ein kaltes Herz geführt,
Daß es mit neuem Ernst der Tugend nachgespüret.
Schon die Natur befahl des Gottesdienstes Recht,
Und dessen Anordnung dem menschlichen Geschlecht.

C A P U T II.

Anima hominis est immortalis.

S Y N O P S I S.

I. Sensus de animæ immortalitate est generalis. II. Provida Dei gubernatio eum postulat, & veracitas exigit illum non esse falsum. III. Pios solatur & ab impiis non potest penitus suffocari.

§. 36.

Sensus de
animæ im-
mortalitate
est genera-
lis.

Innumera quidem sunt, ex quibus effici, cogique possit, animos hominum esse immortales : nos tamen ne a proposito nobis argumento discedamus, ea solum in medium proferimus, quæ a populorum omnium consensione petuntur. Neque tamen animus est, omnia quæ hac in re habemus, consentientium populorum testimonia proferre in medium : superfluum id fore putamus in re, ubi de nullius populi opinione contraria constat.

Inter cetera doctrinæ capita, quæ a Persis Philosophis tradita legimus, & ista erat: animus noster cognatus diis, tempus omne in cœlo immortalis & æternus manet *).
De

*) Vid. BRUCKERUS Lib. 3. de Philosophia Persarum.

De *Ægyptiis* refert DIODORUS, eos bonorum virorum obitum adeo non fuisse lacrimis profecutos, ut potius eorum felicitati adgratulententur, eoquod in altera vita cum piis æternum victuri essent *).

Quæ ipsa gentis *Ægyptiacæ* persuasio ex eo etiam manifesto adparet, quod Deos rogaverint, ut defunctorum animos in piorum contubernium reciperent. Preces, dum exanime corpus efferrent defuncti nomine fundi solitas hisce ex EUPHANTO verbis refert PORPHYRIUS: *Sol omnibus imperans, vosque dii universi, qui vitam hominis largimini, me accipite & diis æternis contubernalem futurum tradite **)* PLUTARCHUS de iisdem ait: *locum subterraneum, in quem putant animas ferri post mortem, vocari Amen-then, quod nomen significet, accipientem & dantem ***).*

De

*) L. I. c. 12. conf. MARSHAM can. chron. Sec. IV. p. 52.

Ὡς τον αιωνα διατριβειν μελλοντες
καθ' αδ' των ευσεβων.

**) Lib. de abstinence cap. IV. § 10.

***) De Iside & Osiride Tom. II.

HERODOTUS *Ægyptiis* attribuit animarum transmigrationem ex uno in aliud corpus, dum ait: „ex-
„lescente corpore animam subinde in aliud animal,
„quod nascitur, immigrare, atque ubi per omnia se
„circumtulisset, terrestria, marina, volucra, rursus
in hominis corpus, quod gigneretur, introire, atque
„hunc ab ea circuitum fieri intra annorum tria millia.
Quibus consentit testimonium HECATÆI apud
LAERTIUM *την ψυχην και επιδια με-
νειν και μετεμβαινειν* animam & perdurare

De Æthiopibus testatur PHILOSTRATUS, eos multa de anima philosophatos esse, perpetuamque illius in vita altera durationem certam ac indubitatam habuisse.

Inter *Indos Brachmanes* docebant, originem humanæ mentis esse cœlestem, magnamque cum Deo habere cognationem; eam a Deo esse genitam, ad eum ubi e corpore discesserit, iterum abire, qui expectet animos, quos in mundum miserit, eos porro, qui ipsius legibus morem gesserint, præmiis ab illo, qui rebelles fuerint, suppliciis æternis adfici *).

Quodsi ab Asiæ Africæque regionibus mentem in Europam convertimus, haud obscura ejusdem doctrinæ indicia deprehendimus. Hanc enim fuisse persuasionem *Celtarum* omnium, cum *Gallorum*, tum *Germanorum* & *Septentrionalium* populorum Græci & Latini scriptores & vetera hyperborea monumenta testantur. CÆSAR de illis diserte ait: *hoc imprimis volunt persuadere non interire animas* **). Eadem de Gallis habet MELA: *unum ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxit, videlicet ut forent ad bella meliores, æternas esse animas*

& transire. Verum prudenter hic monet MOSHEMIUS, dissensisse inter se Aegypti sacerdotes, variasque tenuisse sententias: esse autem vero simile, alios quidem migrationes per varia corpora statuisse, alios bonorum virorum animas a longis his erroribus liberasse, & in Deorum statim confessum deduxisse.

*) Videantur PALLADIUS de gentibus Indiæ. CLEMENS ALEXANDRINUS Strom. L. III.

**) Lib. 4. c. 14.

*mas *)* Cl. KEYSLERUS scribit eos supra ingenia barbara de vita sensuque animæ philosophatos esse **) de Gallis item memorat VALERIUS MAXIMUS ***) pecunias eos mutuas, quæ apud inferos redderentur, dare solitos, quia persuasum habuerint, animas hominum immortales esse: sed & alacrem & fortem Cimbrorum & Celtiberorum philosophiam laudat ista natio, qui in acie exultarent, tanquam gloriose & feliciter vita excessuri; Thracum item nationem, quæ natales hominis flebiliter, exequias cum hilaritate celebrat, eoquod feliciorem ac beatiorum suam vitæ reperit ****). Id quod de Hispanis, qui & ipsi Celtarum colonia fuere, prædicat SILIUS ITALICUS *****). De Getis ex ore TRAJANI memorat JULIANUS Imperator: Sunt Getæ omnium, qui usquam sunt bellicosissimi, non tantum ob corporis robur, sed propter eam, quam eorum ani-

G 2

mis

*) Lib. III. c. 2. VALERIUS MAXIMUS Lib. IV.

**) Antiq. Sept. & Celtic. p. 129.

***) Lib. 2.

****) Lib. 2. cap. 6.

*****) Prodigia gens animæ, & properare facillima mortem

Namque ubi transcendit florentes viribus annos

Impatiens ævi spernit novisse senectam

Et fati modus in dextra est.

Talem mortis contemptum miranda fortitudine, quæ exemplum vix inter alias gentes invenit, demonstratum plurimæ historiæ veterum Germanorum, Cimbrorum, Danorum, Suecorum loquuntur, quarum non paucas notatu dignissimas adduxit Cl. KEYSLERUS Antiq. Celt. & Sept. pag. 129. seqq. BARTHOLOMÆUS de causis contemptæ apud Danos mortis.

*mis defixit opinionem, qui apud ipsos colitur ZAMOLXIS. Non enim se mori, sed in alias sedes transferri existimantes paratius id faciunt, quam cum iter aut peregrinationem suscipiunt *) id quod etiam confirmat HERODOTUS referens, sperare moribundos perventuros se ad ZAMOLXIN **).*

*Celtæ geminum vita functorum statum distinguebant, flagitiis (inter quæ maxime numerabant perjuria, assassinia & adulteria) deditorum; & fortiter pro patria ac cum virtute obeuntium. Illis abitum ad tartara decretum adfirmabant, ubi venenati fluminis *Nastrandi* fluctibus obruendi & stygii draconis *Nidhuggeri* viperinis moribus dilaniandi forent. Beatorum sedes duplex illis erat, pie enim juste ac temperanter vitam traducentibus curiam & palatium in *Gimle* paratum esse sole clarius auroque tectum: illos vero, qui in bello fortiter occumberent, sedem capere dicebant in *Valhalla*, quo nomine aulam cæsorum in bello militum designabant ***).*

Græcorum gentem hac, de animarum in altero sæculo vita persuasionem non caruisse abunde patet ex eorum Philosophis. Ne vero in re ex historiis manifesta longiores simus, unus loco omnium sit SOCRATES, de cujus hac in re sententia non potest esse dubium. Is enim, si PLATONI credimus,

*) De Cæsaribus.

**) Lib. IV.

***) Videatur BRVCKERVS Lib. 2. c. II. de de Philosophia Celtica.

mus, sensit animam commigrare in vitam aliam nulli corruptioni obnoxiam, bonorumque post mortem animos beatitudine cum Deo frui in loco, ad quem mortalium nemini accessus pateat: malos contra in loco alio ad eorum supplicium destinato promeritis per scelera poenis adfici *).

PYTHAGORÆ Metempsychosis etsi erronea sit, immortalitatem tamen non inficiatur; Stoici vero etsi animas negarint esse æternas, concessere tamen iis vitam post hanc mortalem saltem ad tempus duraturam; hoc ipso autem quod mens humana concedatur post mortem corporis superesse, concedi etiam debet immortalis. Id quod exinde haud difficulter suadetur, quod hac ratione admittatur ens nullum habens in rerum natura contrarium, a quo possit destrui. Non est igitur, cur destruat, nisi pro libitu suo velit ille, in cuius potestate sunt omnia; talis autem destructio non erit ad exigentiam ipsius humanæ mentis; dare proin illi mille annos & non æternitatem, non est philosophari, sed adserere aliquid, cuius nullum habetur fundamentum **). Italorum sensum eleganter exprimit Cicero simulque nationum hac in re consensum testimonio confirmat hunc in modum ***):

G 3 tium

*) PLATO in Phædone.

**) Videantur Institutiones metaphysicæ R. P. UDALRICI HUHDORFF ex Ven. Ord. S. Benedicti cap. 2. de spiritibus creatis Sect. IV.

***) Lib. I. Tuscul. quæst. cap. 13.

tium lex naturæ putanda est: quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitæ commodis arbitretur, tolle hanc opinionem, luctum sustuleris: nemo enim mœret suo incommodo: dolent fortasse, anguntur; sed illa lugubris lamentatio, fletusque mœrens ex eo est, quod eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus, natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina. Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt, & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint: Serit arbores, quæ alteri sæculo prosint, ut ait Statius in synephebis: quid spectans, nisi etiam postera sæcula, ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse nunquam: vir magnus leges, instituta, rempublicam conseret? quid propagatio nominis? quid adoptiones filiorum? quid testamentorum diligentia? quid ipsa sepulchrorum monumenta? quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? . . . quid in hac republica tot tantosque viros ob rempublicam interfectos cogitasse arbitramur? iisdemne ut finibus nomen suum, quibus vita terminaretur? Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offeret ad mortem: licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ; licuit, ne & vetera & externa quæram, mihi; sed nescio quo modo inhæret mentibus quasi sæculorum augurium quoddam futurorum . . . quo quidem dento, quis tam esset
amens,

amens, qui semper in laboribus, & periculis viveret? loquor de principibus: quid Poetæ? nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud?

Aspicite, o cives! senis Ennii imagini
formam.

*Hic vestrum panxit maxima facta patrum.
Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum
Patres affecerat gloria, idemque:*

*Nemo me lacrymis coret, nec funera
fletu*

Faxit: Cur? volito vivuu' per ora virum.

*Sed quid Poetas? Opifices etiam post
mortem nobilitari volunt: quid enim Phidias
sui similem speciem inclusit in Clypeo Mi-
nervæ, cum inscribere non liceret? quid
nostri Philosophi, nonne in his ipsis libris,
quos scribunt de contemnenda gloria, sua
nomina inscribunt? quod si omnium consen-
sus naturæ vox est, omnesque, qui ubique
sunt, consentiunt, esse aliquid, quod ad
eos pertineat, qui vita cesserint: nobis quo-
que idem existimandum est. Ita consularis
Philosophus.*

Si quis porro hunc populorum atque vi-
rorum illustrium consensum figillatim per
nosse velit, adeat HERODOTUM, CÆ-
SAREM, STRABONEM, DIOGENEM
LAERTIUM, MELAM, GROTIUM,
HUETIUM & ipsum imprimis CICE-
RONEM.

§. 37. Deum credere, & negare
providum, est admittere pugnantia.

Providentia
Dei postulat
eum, & vco

racitas illius
demonstrat
veritatem.

Si enim Deus est, qui cuncta & summa cum sapientia condidit, qui potest illa aut temero casui aut cæco & impotenti fato, quæ voces præter sonum nihil significant, aut hominum perversorum viribus permittere? an vim non habet, ut tantas res sustineat & gerat? quæ vero majestas Numinis, quæ potentia, si propter imbecillitatem cadere in illam possit difficultatem? an modum mundi gubernandi ignorare potest, qui non ignoravit quomodo sapientissime conderet? an voluntas deest? quod quidem si verum est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? ut bene infert Romanus Orator: si enim Deus juvare non vult, si subjectos sibi populos non curat, si non animadvertit, si nullam ab eo opem sperare licet; quid est quod cultum, honorem, preces adhibeam *)?

Deus

*) Nam quid erit, quare solito dignemur honore
Numina, si demas velle juvare Deos.
Juppiter oranti surdas si præbeat aures;
Victima pro templo cur cadat icta Jovis?
Si pacem nullam pontus mihi præstet eunti;
Irrita Neptuno cur ego thura feram?
Vana laborantis si fallat vota coloni;
Accipiat gravidæ cur suis exta Ceres?
Nec dabit intonso jugulum caper hostia Baccho,
Musta sub adducto si pede nulla fluant.
OVIDIUS L. 2, de Ponto.

Si vero Deus providus est, ergo iis uti debet mediis, quibus finem sapienter intentum obtinere possit: quis finis ille, nisi generis humani felicitas? aut enim creare hominem non debuit, aut cavere debuit, ne ideo solum videatur esse creatus, ut miser fit: tolle animæ immortalitatem, aut tolle immortalitatis naturalem sensum, quæ esse vel cogitari poterit infirmiorum felicitas, ubi nihil est, quod potentiorum vires a malo inferendo cohibeat? infirmiores etiam si vires dispersas colligant, quis prohibere poterit, quo minus jugum excutiant, enascaturque bellum omnium contra omnes; status scilicet orbis erit, in quo non sapientia, non bonitas, non potentia, sed probrum, sed aut inscitia, aut infirmitas, aut barbaries legatur.

Deus creando hominem liberum justus & injustus capacem condidit; id ipsum propria docti experientia novimus; dictante enim sensu intimo uti bonum, ita malum, & facere possumus, & omittere. Hoc posito ut certo, ad æquissimam Numinis providentiam vehementer pertinet, ut digna compensatione mortalium merita remuneret; quæ remuneratio cum non semper fiat in hac vita, (nam & impii sæpe felices sunt, & probi per totum vitæ cursum calami-

tatum pondere preffi ingemiscunt) pro-
fecto restare debet tempus aliud, in quo
mercedem meritis correspondentem quis-
que consequatur. Istud vero tum proborum
præmium, tum improborum supplicium
certo imminens notum esse debet cogni-
tumque; alias namque nec bonos ad virtu-
tis exercitium movere, nec a scelerum
perpetratione malos abstergere posset. Si
notum esse debet, ergo vel per legem in
natura fundatam, vel per revelationem:
notitia per revelationem accepta hominum
malitia interire posset saltem in multis;
igitur per naturam innotescat necesse est:
si per naturam, igitur per Autorem naturæ,
id est Deum; Deus essentialiter verax est,
ergo non potest inclinare ad iudicium fal-
sum, id tamen fieret si sensus de animæ
immortalitate falleret; ergo certum est,
& metaphysice certum, animam fore post
hanc vitam superstitem, uti certum est,
Deum non posse agere deceptorem.

Sensum istum non labefactat paucorum,
qui contra nituntur auctoritas: Qui enim
illi? homines, si tamen homines, qui bru-
torum magis, quam hominum in se cha-
racteres exprimunt, homines, quorum non
magistrum, sed discipulum profiteri se pos-
set redux e cinere suo Epicurus. At mul-
torum opinione satis est, suo quemque sce-
lere puniri; idque tum aliorum, tum vel
maxime tyranni illius DONYSII exem-
plo adparere, qui in florentissima fortuna
miserrimus fuerit teste TULLIO *). Ve-
rum

*) Tuscul, quæst. Lib. 5. cap. 20.

rum si sunt, qui ita sentiunt, contra rationem sentiunt, & nullatenus persuasi sunt, ita esse; quodsi enim res ita se habeat, quid dicemus de magistratum tribunalibus, ubi deprehensa scelera poenis & cruciatibus multari solent? nonne iniquissime afficientur suppliciis, qui suo jam flagitio condigne puniti sunt? adde, ipsos internos conscientiae cruciatus, qui ex sceleribus redundant, satis manifeste loqui, malum aliquod post mortem impendere; quodsi abesset, omnisque in morte sensus extingueretur; non video, cur ipse ille DIONYSIUS mortem sic metueret, ut ne cogeretur tonsori colum committere, tondere filias doceret, atque ancillari tonstriculæ officio regias manus addiceret. Denique, quotquot jactitant, nullam a se animæ immortalitatem credi, illi ipsi dicta sua factis elevant, & quod sermone docent, opere reprehendunt, cum & posteritati famæque studeant & mortem formident, & scelerum conscientia divexentur. Hæc cum faciunt, intima de animorum immorralitate sensa vel inviti produnt. Jam veteres illi, qui pervagata illa apud inferos, impiorum supplicia negant, non æternitatem animorum inficiantur, sed commenta veritati adsuta rident. *Dic quæso, inquit TULLIUS *), num te illa terrent, triceps apud inferos cerberus, Cociti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud Sisyphum versat*

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

Hæc

Hæc ipsa tamen Poëtarum portenta ab iis nunquam excogitata fuissent, nisi animæ immortalitatem ipsa natura monente docenteque intellexissent.

Pios hæc veritas solatur, ab impiis nunquam suffocanda.

§. 38. Negari non potest, plures esse homines, quorum non modo ab omni scelere abhorreat animus, verum etiam qui in nobilissimarum virtutum studium omni cum fervore incumbant. Illos ipsos tamen non raro videmus ita cum doloribus, cum egestate, cum adversis casibus conflictari, ut mala universa contra eos conspirasse videantur. Possent illi malis hisce eximi, si a virtute vellet discedere; possent paupertatis onere liberari, si persuaderi possent, ut in scelus consentiant; possent commodius vivere, si scirent minoris virtutem, quam vitium facere: verum malunt egere, malunt premi, malunt omne genus calamitatum perferre, quam a cœpto semel virtutis tramite deflectere. Quod vero mirandum magis, fato iidem suo non tantum adquiescunt, verum etiam de illo gaudent & lætantur. Quid vero istud? an mente aberrant, an ad omnem mali sensum obduruerunt, an non eum in se felicitatis sensum experiuntur, in quo explendo saturandoque

doque tot aliorum labor industria-
que versatur ? Immo vero hæc ipsa
felicitatis adipiscendæ naturalis cupi-
ditas est, quæ omnem a doloribus
amarorem abstergit, omnem miseræ
acerbitatem mitigat, omnem adver-
santis fortunæ acerbitatem levem
reddit ac tolerabilem. Cum enim
videant inditam a natura beatitatis
cupiditatem satiari explerique hac in
vita non posse; cum advertunt ditif-
simos egere & in mediis aquis sitire
cum Tantalo; ambitiosos semper niti
altius, voluptuosos inquietos; recte
inferunt: ergo aliud restat post hanc
vitam bonum, quod animæ capacita-
tem explere valeat. Neque enim
sapientissimus naturæ Autor adpeti-
tum inutilem aut potuit, aut voluit
animæ tribuere. Et sane si fallax
esset sensus iste alterius post hanc vi-
tam felicitatis; an non miserrima
foret virtutis conditio, quæ nullum
haberet præmium aliud, nisi vanum
illud solatium, quod a Deo luderetur:
id fieri nequit, nisi eadem sit & Dei
& illusoris idea: sensus igitur im-
mortalis vitæ, a quo miseriis suis
& calamitatibus solatium petunt ho-
mines virtutis studiosi, nequit esse
falsus.

Non

Non probi tantum sed & improbi sensum de vitæ alterius felicitate confirmant. Nam unde est illa inter summos honores, voluptatesque animi inquietas? unde est, quod scelerati eo nunquam studiis suis pervenire possint, ut absque formidine de opposito secum judicent, omnem humani generis felicitatem vitæ istius limitibus circumscribi? unde est, quod spiritus, ubi fortuna ridet, ubi valetudo firma, vires integræ, vota secunda, fortissimi, ingruente morbo, imminente periculo, sorte sinistra, omni continuo spiritus vigore destituantur? aliud nimirum est, animam velle esse mortalem, aliud verum de illius mortalitate habere sensum. Multa audet voluntas sua, qua gaudet, libertate abutens; at vero intellectus cogi non potest, ut falsum judicet, cujus veritatem impellente natura cognoscit *).

Co-

*) Was denkst du starker Geist! du Feind der Ewigkeit!
 Dein Budel stirbt wie du? wie? ist kein Unterschied?
 Wie kannst du dich sogar auch an dem Vieh' ermes-
 sen,
 Und deiner Schöpfung Pracht, den Adel so vergessen,
 Den wir von Gott ererbt? : : : der Mensch, der
 kleine Gott,
 Das Oberhaupt der Welt, auf dessen strengs Ge-
 bott
 Sich alle Thiere gleich zu seinem Winke neigen,
 Der will sich mit dem Vieh' im größten Punkt ver-
 gleichen?
 Fühlst du dann nicht den Trieb, der sich in uns be-
 wegt,
 Der immer aufwärts wallt, und nie sich ruhig legt:
 Der stets auf unsre Freud den satten Eckel streuet,
 Und nichts dann jenem Lust sein ganzes Wollen wei-
 het,

Zu

COROLLARIUM MORALE I. Si anima immortalis est, ergo non pro hac, sed altera vita creatus sum: quid ni in illo omne meum studium versetur, ut mihi beatam in æternitate durationem procurem. Cur vanis curis consumor, cur cetera omnia sollicitum habent animum, illud autem, quod maxime, immo quod unum est necessarium negligo?

Cura salutis
æternæ.

Quan-

Zu der uns Gott erschuff, nur jener Seligkeit,
Die keinen Wechsel hat, nein: eine Ewigkeit.

Præclare idem Poeta refellit futile argumentum ab improbis quibusdam hac in materia objici solitum, dum canit:

Mein Herz verlangt nichts, als was die Auge
sehen;

Ich spüre keinen Trieb um jenes Gut zu stehen,
Das so entfernet ist: mich lockt der Himmel nicht:
Ich bleibe auf der Welt, wo nichts an Lust gebricht...
Dieß ist die größte Straf, wenn wir den Lust ver-
loren

Nach jenem Gut zu gehn, zu dem wir doch geboren.
Gedoppelt fühlen wir die Straf von solcher Wahl:
Der Himmel ist verscherzt, und die gehäufte Zahl
Von Freuden und von Lust kann uns doch nicht er-
quickten:

Sie kann den argen Wurm mit keiner Speis er-
sticken.

Den Gott in unsre Brust zum naen hingelegt;
Der nach dem Laster gleich die Furcht und Angst
erregt.

Der Henker steht uns nah, er muß uns stets beglei-
ten,

Und selbst in unsrer Brust die Folterbank bereiten...
Hält das Gewissen hier solch' strenges Vorgericht;
Wie schreckbar wird es seyn, wenn Gott das Urtheil
spricht! ...

Non probi tantum sed & improbi sensum de vitæ alterius felicitate confirmant. Nam unde est illa inter summos honores, voluptatesque animi inquietas? unde est, quod scelerati eo nunquam studiis suis pervenire possint, ut absque formidine de opposito secum judicent, omnem humani generis felicitatem vitæ istius limitibus circumscribi? unde est, quod spiritus, ubi fortuna ridet, ubi valetudo firma, vires integræ, vota secunda, fortissimi, ingruente morbo, imminente periculo, sorte sinistra, omni continuo spiritus vigore destituantur? aliud nimirum est, animam velle esse mortalem, aliud verum de illius mortalitate habere sensum. Multa audet voluntas sua, qua gaudet, libertate abutens; at vero intellectus cogi non potest, ut falsum judicet, cujus veritatem impellente natura cognoscit *).

Co-

*) Was denkst du starker Geist! du Feind der Ewigkeit!
 Dein Budel stirbt wie du? wie? ist kein Unterscheid?
 Wie kannst du dich sogar auch an dem Vieh' ermes-
 sen,
 Und deiner Schöpfung Pracht, den Adel so vergessen,
 Den wir von Gott ererbt? : : : der Mensch, der
 kleine Gott,
 Das Oberhaupt der Welt, auf dessen strengs Ge-
 bott
 Sich alle Thiere gleich zu seinem Winke neigen,
 Der will sich mit dem Vieh' im größten Punkt ver-
 gleichen?
 Fühlst du dann nicht den Trieb, der sich in uns be-
 wegt,
 Der immer aufwärts wallt, und nie sich ruhig legt:
 Der stets auf unsre Freud den satten Eckel streuet,
 Und nichts dann jenem Lust sein ganzes Wollen wei-
 het,

Zu

COROLLARIUM MORALE I. Si anima immortalis est, ergo non pro hac, sed altera vita creatus sum: quid ni in illo omne meum studium versetur, ut mihi beatam in æternitate durationem procurem. Cur vanis curis consumor, cur cetera omnia sollicitum habent animum, illud autem, quod maxime, immo quod unum est necessarium negligo?

Cura salutis
æternæ.

Quan-

Zu der uns Gott erschuff, nur jener Seligkeit,
Die keinen Wechsel hat, nein: eine Ewigkeit.

Præclare idem Poeta refellit futile argumentum ab improbis quibusdam hac in materia objici solitum, dum canit:

Mein Herz verlangt nichts, als was die Auge
sehen;

Ich spüre keinen Trieb um jenes Gut zu flehen,
Das so entfernet ist: mich lockt der Himmel nicht:
Ich bleibe auf der Welt, wo nichts an Lust gebricht...
Dieß ist die größte Straf, wenn wir den Lust ver-
loren

Nach jenem Gut zu gehn, zu dem wir doch geboren.
Gedoppelt fühlen wir die Straf von solcher Wahl:
Der Himmel ist verscherzt, und die gehäufte Zahl
Von Freuden und von Lust kann uns doch nicht er-
quickern:

Sie kann den argen Wurm mit keiner Speis er-
sticken.

Den Gott in unsre Brust zum naggen hingelegt;
Der nach dem Laster gleich die Furcht und Angst
erregt.

Der Henker steht uns nah, er muß uns stets beglei-
ten,

Und selbst in unsrer Brust die Folterbank bereiten...
Hält das Gewissen hier solch' strenges Borgericht;
Wie schreckbar wird es seyn, wenn Gott das Urtheil
spricht! ...

Quanta mortalium cæcitas, dum ita vivunt, ac si semper essent victuri; quanta dementia, vitæ temporaneæ annos consecrare, æternæ horas, & has reservare incertas: quanta incuria in dies & horas, ad æternitatem accedere propius, & omnem de felice ac infelice æternitate cogitationem abjicere?

Desiderium
bonorum
æternorum,

COROLLARIUM II. Si vita animæ post hoc seculum superstes est; ergo alia, quam mundus ostendit, mihi bona parata sunt vera, pura, æterna. Omnia quæ mortali in vita possideo, tandem relinquenda sunt, divitiæ, honores. Quid est, cur ita rebus perituris inhiare delectet? cur non potius ad illa quæ semper manent, semper fatiant, mentem animumque converto?

Cedant bona terrena, quæ cum labore adquiruntur, mordaces inter curas possidentur, & denique cum tristitia relinquuntur. Oderim me, & maxime oderim necesse est; si bona æterna perdere velim ab officiis Deo, mihi, proximo debitis discedendo, ut bonum temporaneum obtineam.

Jactura tempo-
poraneo-
rum æquo
animo fe-
renda.

COROLLARIUM III. Si alia post mortem animam bona manent; ergo eorum, quæ cum tempore transeunt, jactura æquo animo ferenda est, nec inter adversa abjiciendus animus fortis melioris capax.

Fugit sanitas, premit paupertas, Iudit contemptus, amici deserunt, inimici triumphant, oderunt, quibus bona feci, & meliora cupio. Hæc adficiunt quidem animum immortalem, non prosternunt *).

CAPUT

*) Das Grab ist jedem nah, aus dessen stiller Nacht
Ein Stral der Ewigkeit mir in die Augen lacht;
Ein Hoffnungsvoller Stral, der mich im Leid er-
quicket,
Und jeden feigen Schmerz und niedern Wunsch er-
sticket.
Dich Reichthum! dich, o Ruhm! ein Gut, das doch
einmal
Beim Grabe mich verläßt, entbehre ich ohne Qual.
Dem trägen Sinnlichen graut vor der letzten Reise;
Der Thor stirbt, weil er muß, mit Freuden stirbt
der Weise . . .
Kann seine Seele nicht vorm Grab' und Moder
zittern,
Wie sollte seinen Muth ein flüchtigs Weh erschüt-
tern;
Der Schmahsucht Ungestimm, ein Sturm, vom
Glück erregt,
Der, was ihm doch nicht bleibt, aus dessen Händen
schlägt . . .
Er leidet unentehrt, bleibt groß, auch wenn er traurt:
Er weiß, daß aller Schmerz nur augenblicklich dauert:
Ihn lockt kein Blumenweg beim Laster zu verwei-
len:
Ihn reizt kein falscher Glanz, der Thorheit nach-
zueilen.
Er geht auf seinen Zweck mit unverwandtem Blick,
Nicht für die Zeit bestimmt verachtet er ihr Glück.
Nur wer zu sterben weiß, kann stets zufrieden leben:
Die wahre Freude nur, nach der die Weise streben,
Versüßt dem Sterblichen die Reise durch die Zeit,
Und folgt, unsterblich selbst, ihm zur Unsterblichkeit.
Vid. Versuch über die Kunst stets fröhlich zu seyn
J. P. U. 4. Brief.

Der Tod ist ja kein Schmerz, er endigt unsre Pein,
Und schläfert unsern Leib zur Ruh des Grabes ein:

CAPUT III.

Hæc facias aliis, quæ tibi facta
velis: Quæ fieri nolis, nec
facias aliis.

SYNOPSIS.

*Utrumque iudicium ex sensu communi
certum est. II. Ex primo deduci-
tur, suum cuique bonum favendum
esse, III. Proximo in necessitate
præstandum auxilium, IV. Mala
ab illo arcenda. V. Ex altero se-
quitur, neminem lædendum. VI.
Nec in bonis intellectus. VII. Nec
voluntatis. VIII. Nec in bonis cor-
poris. IV. Huic non obstat defen-
sio sui cum moderamine debito. X.
Nec in bonis famæ.*

§. 39.

Horum Prin-
cipiorum
certitudo.

Postquam de Deo in primo capite,
& de nobiliore hominis parte
in altero agimus, non in congruum
visum

Der Geist fliehet Himmelan, und über jenen Höhen,
Wo tausend Welten sich um ihre Sonnen drehen,
Eilt er dem Ursprung zu, der unversieget quillt,
Den reines Licht umstrahlt, und Ewigkeit umhüllt.
Lichtwern.

Religion! providence! An After - State!
Here is firm footing; here is solid Rock
This can support us; all is sea besides;
Sink under us; be storm and then devours
Night - Thoughts, Night the fourth.

visum est, de iis delibare aliqua, quæ alios quoque homines seu proximum concernunt. Tribus enim hisce officiis omnis humana obligatio absolvitur.

*Hæc facias aliis, quæ tibi facta velis:
Quæ fieri nolis, nec facias aliis.*

Nemo est, qui non intelligat geminam hanc naturæ vocem. Quisque enim, ut primum veram istarum significationem intellexerit, non potest non adsentiri veritati eisdem comprehensæ. Inde est, quod secus agentes arguamus interrogando, hæc voluisses tibi ab aliis fieri? an hoc non jure quodam postulasses ab aliis? & quis est, qui velit aut possit a natura contra naturam excusationem prætere. Necesse quoque fuit ab Autore naturæ utriusque principii sensum indi homini; quem cum ad felicitatem (quæ ipsius est bonitas) conderet, non potuit sufficientibus mediis ad illam obtinendam destituere: cumque sine singulorum felicitate non possit esse securitas omnium; oportuit obligationem esse communem, utpote sine qua illa nunquam foret salva. Quæ humanæ perturbatio Reipublicæ, si aut utrum-

que principium, aut alterutrum foret falsum? indubia ista & certa sunt, neque re alia opus est, nisi ut, quæ in iis continentur, veritates clarius evolvantur.

Ex utroque principio illud in nos beneficium profectum esse novimus, quod inter viventes etiamnum degamus; quod non in ea amplius in qua nati sumus, rerum ignoratione versemur, quod sexcenta inter pericula sine damno evaserimus; ita tantum nobis voluit providus naturæ & Autor & Gubernator; & nunc nostra labitur felicitas, si non alii communem omnibus obligationem impleant; & cur nos ab illa circa alios adimplenda eximendos velimus *).

§. 40.

*) Auch dir geneigt zu seyn, Freund! Bruder! andres Ich!
 Gebet Natur und Pflicht; wo war ich ohne dich? ...
 Hilfreiche Hände finds, die mich als Kind ernährt;
 Hat nicht des Freundes Mund die Rede mich gelehrt?
 Durch Leitung lernt' ich gehn; durch treuer Lehrer Gründe
 Erkennt ich Gott und Welt, Natur, Gesetz, und Sünde
 Was that ich auf der Erd, allein im wüsten Feld,
 In Furcht vor Bär und Wolf, der Witterung bloß gestellt?
 Verdammt zur Wurzeln Kost; auf Bäumen und in Höhlen
 Die Nacht mit Furcht zu ruhn, des Tages mich zu quälen.
 Der Tugend schönste Flur blieb eine Wüstenen.
 Wo blieben Großmuth, Huld, Gerechtigkeit und Treu?
 Wo Freundschaft bliebest du?

§. 40. Felicitatis, ad quam omnes naturaliter propendemus, pars est, si novimus lætari alios de bonis nostris; uti contra felicem se non reputat, cui sunt, qui suam ei fortunam invidiant: hæc ut ut splendida sit, infirmo tamen stat loco, si a latere habet invidiam aut matrem inimicitiae aut filiam: felicitatis autem quæ potest esse securitas, si plures habeas quos timeas inimicos. Merito igitur exigimus ab aliis, ut nostra nobis bona faveant; merito idipsum a nobis alii postulant; uti enim natura, ita & jure sumus similes. Cum vero favor iste constans esse non possit sine amore, consequitur, communem obligationem esse amandi proximum, ne ipsis quidem inimicis ab amore isto exclusis, *) neque enim si alii

Suum cui.
que bonum
favendum.

H 3

in-

*) O Liebe! Gottes Bild!

Durch dich wird jeder Mensch mein Nächster und
mein Freund:

Ich lieb ihn als mich selbst; ich lieb auch meinen
Feind,

Sein Glück ist meine Lust, sein Elend ist mein Leiden:

Was ihn besel'gen kann, das thu ich, und mit Freuden . . .

Was ihn beleidiget, das werd' ich allzeit lassen.

Weh dem der Feinde hat; auch Bettler, die uns
hassen,

Sind Klugen fürchterlich. Auch stolzen Adlern fliegt
Des Schröters Rache nach; und der im Staube
liegt,

Kann

incumbentem sibi obligationem non adimplent, propterea nobis licet officii nostri partes deferere.

Quemadmodum jure naturæ ad veram felicitatem nostram eniti, sic etiam amorem, qui nihil aliud est, quam studium adipiscendæ felicitatis, impendere nobis tenemur: Pertinet autem ad felicitatem nostram, ut nobis cum aliis bene conveniat; sed convenire cum illis non potest, nisi eorum quoque felicitati faveamus, adeoque amore eos prosequamur: igitur nostra aliorumque felicitas, nostri aliorumque amor id postulant, ut quæ aliis jure debemus, faciamus officia, & quæ debeamus, ostendunt. *Nunquam tamen ut recte advertit Cl. WOLF IUS P. I. C. V. de offic. erga alios amicitiae causa faciendum est, quod juri naturæ contrariatur.*

Opus comi-
tetur amo-
rem.

§. 41. Amor inutilis est, qui in solo affectu conquiescit, manumque, ubi opus est, non porrigit indigenti. Quæ foret felicitatis humanæ facies, quam misera hominis præ ipsis adeo brutis animantibus conditio, si obligatio non cogeret quemlibet ad opem miseris pro viribus ferendam? immo quod tandem genus amoris esset, videre amatum calamitatibus pressum

Kann Wolken gegen dich und finstre Nacht erreichen:
Daß giebt den Kleinsten Muth, macht Rackende
verwegen.

sum & deferere, cum posses adjuvare *)?

Pone te in locum proximi opem tuam efflagitantis, & illum finge tuo loco; facile perspicies, quid naturalis abs te amor postulet: quod enim rebus ita comparatis ab eodem tibi fieri velles; idipsum est, quod tibi nunc natura erga illum imperat.

§. 42. Quivis hominum ita a natura comparatus est, ut velit, & jure quodam etiam postulet, mala sibi aut rebus suis undecunque impendentia, si fieri possit, per alios propulsari. Hinc est æquissima illa bonisque omnibus probata indignatio contra illos, quos notamus ab officio isto defecisse. Et fane, quis non monstrum naturæ habendum putet hominem ita humanitatis immemorem, qui flammæ proximi ædes depascentes non restinguat, eundem de structis vitæ in-

Mala a proximo aver-
tenda.

H 4

fidiis

*) Brich Hungertigen dein Brod, und schenke deinen Wein

Dem Kranken Dürstigen, nicht faulen Schmeich-
lern ein.

Gieb Nackenden dein Kleid, und laß durch dein Ver-
sehen

Den Armen nie betrübt von deiner Thüre gehen;

So wird der Ueberfluß auf deinem Hause ruhn;

So wird die Erde selbst dir ihren Schoos aufthun;

So wird des Himmels Thau die fetten Furchen
samen,

Und tausendfache Frucht in deine Saaten regnen.

fidiis non moneat, ad infamiae notam innocenti inuistam conticescat, obtreptantium linguis, quo potest modo, frænum non injiciat &c.

Obligatio tamen cavendi proximo non semper eam nobis necessitatem imponit, neque enim ubique proprium caput discrimini objicere tenemur: neque obligamur sine spe defensionis profuturæ eandem suscipere, neque lex est amoliri malum a proximo, si idipsum sine periculo aut æqualis aut majoris mali fieri nequeat.

Nemo proximorum lædendus.

§. 43. *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* *) Ex hoc principio ex sensu communi certo consequitur, neminem hominum esse lædendum. Nostra & aliorum felicitas id postulat: nostra; nam qui lædit alios, ne ipse tutus a læsione esse potest; nec proinde tranquille vivere: aliorum; quamvis enim societatem colere utcunque possimus cum iis, qui nobis humanitatis officia negant, certe tamen paratos ad lædendum homines

*) Natura hanc legem nationes omnes docuit, in ea illustranda multi fuere PLATO, ARISTOTELIS, CICERO L. I, de off. alique veteres Philosophi. Eam ALEXANDER SEVERUS teste LAMPRIDIO non modo in palatio & publicis operibus præscribi, verum etiam cum aliquem ob illatam alteri iniuriam castigaret, per præconem elata voce clamari voluit.

mines in vita sociali nemo est, qui ferat *)

Proximi item læsio & aliorum hominum juri & supremo Dei dominio adversatur; neque enim sine injuria auferri aut vitari potest, quod alii velut custodes ac depositarii jure sibi vendicant: & injuriosum cum primis directo domino, dum id contra ejus imperium attentatur. Jam vero, cum bona hominis alia ad animum, alia ad corpus, alia ad statum externum pertineant, de singulis aliquid dicendum venit.

§. 44. Animæ prima perfectio intellectus est, duplici is modo læditur: *neglectu culturæ*, si ad eam alteri impendendam aut natura aut conventionem obli-geris; & *pravis doctrinis*. Natura parentibus imperat, ut teneras liberorum mentes aut ipsi excolant, aut idoneis præceptoribus excolendas committant: conventio artium & disciplinarum magistris præ-

Nec in bonis intellectus.

H 5

præ-

*) Præclare SENECA de beneficiis. „Nefas est nocere patriæ, ergo civi quoque; nam hic pars patriæ est. Quid si nocere velint manus pedibus, pedibus oculi? ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcant; quia ad coetum geniti sunt: salva enim esse societas, nisi amore & concordia partium non potest.

*) Was dir unheimlich ist, das thu auch andern nicht: Umsonst schilt den Betrug, wer selbst den Eidschwur bricht.

præcipit, ut creditos sibi discipulos probe instituant, absque mendacio, absque fraude, absque errore quibus rebus a veritate cognoscenda abducuntur animi, & quod in morum disciplina confectarium est, ad pravitatem flectuntur.

Non conservatos tantum vult liberos naturæ Autor, sed etiam veræ felicitatis participes. Sed is felicitatis fructus institutionem requirit *): Cæca enim est teneræ ætatis indoles, & nisi aliena velut manu ducatur, atque interdum trahatur, aberrat: quæ autem a teneris imbiberit, ea plerumque in seros etiam annos conservat. Plurimum reip. interest liberos recte institui; inde salus tranquillitas & incrementum commune pendet **). Inculta juven-
tus

*) Ihr, deren treue Hand das Wachs der Jugend
drückt,
Macht sie von Kindheit auf zur Achtsamkeit ge-
schickt,
Was gut und böse sey, das lehrt sie zeitig nennen:
Lehrt sie der Tugend Gold, des Lasters Gift erkennen..
Euch Vätern sag ich es, euch Führern zarter Ju-
gend:
Gewöhnt sie in der Zeit zum Umgang mit der Tug-
gend:
Entdeckt ihr ihren Werth, weil niemand Tugend
lißt,
Als der sie näher kennt, und recht vertraulich liebt.
Zeigt, wie des Lasters Reiz; des Menschen Glück ver-
nichtet,
(Dies, Väter! ist für euch, die wesentlichste Pflichte)
Lehrt sie den Zauberreiz der wilden Luste fliehn,
Kalt gegen Laster sehn, und für die Tugend glühn.
**) Graviter JUVENALIS Sat. 14.

tus quid est aliud, nisi numerus fruges consumere natus, & male culta ad quid aliud nisi in perniciem, & suam & reipublicæ adolescit? Unde haud scio, an ullum sit perniciosius genus hominum, quam quorum doctrina EPICURUM, SPINOSAM, MACHIAVELLUM, vel alias id genus pestes redolet. In quorum censu & illi veniunt, qui ejusmodi doctrinas mansuris vulgant literis; hoc deteriores prioribus, quo venenum latius spargunt.

§. 45. Intellectu perversis principis corrupto, fieri non potest, quin illapsa in animos pravæ doctrinæ femina voluntatem corrumpant & mores progenerent, vix unquam per omnem vitam emendandos. Postea & illi longissime discedunt ab officio, qui alios ad voluptates, libidinem, aliaque vitia, lenociniis pelliciunt, jussu, consilio, terroribus impellunt, verbis aut exemplis ad illa præeunt; nam & id lædunt, quod in homine præcipuum, eique maxime est proprium, & quos ita pervertunt, discrimini

Neque voluntatis.

„Gratum est, quod patriæ civem populoque dedisti,
 „Si facis, ut patriæ sit idoneus, utilis agris,
 „Utilis & bellorum, & pacis rebus agendis.
 „Plurimum enim intererit, quibus artibus & quibus hunc tu

„Moribus instituas“.

Item

„Nil dictu foedum, visuque hæc limina tangat;
 „Intra quæ puer est“.

mini objiciunt, amittendæ in omne ævum beatitatis.

Habent hic iterum, quod caveant parentes ac præpositi, eoque magis, quo facilius juvenus transversum agitur. Quare quidquid honestati repugnat, cane pejus & angue oderint; ament vero, & toto animo exercere studeant, quæ sunt virtutis: quod ut efficiant, nascentia vitia in ipso ortu suffocent, ne in dies crescentia vires adquirant nec vi nec arte domandas. Absint fœda omnia imaginum, verborum, librorum; absit & quisquis nocere potest; & quoniam id discunt primum, & licere putant, quod patrem facientem viderint, vel tenuissimum pravi exempli vestigium evitetur. Contingit quandoquidem, a paterna virtute degenerare posteros: at probos evadere eos, qui paternorum flagitiorum rudimenta noverint, est longe rarissimum. Huc pertinent omnes, qui cum alios a vitiis prohibere & ad frugem reducere possent, ac ratione officii deberent, id omnino intermittunt, aut non ea, qua par est, contentione faciunt: non minus enim lædit alterum, qui ei malum infert, quam qui illud amoliri si potest, ac debet, negligit.

Nec in bonis corporis.

§. 46. Secundum ab immortali animo bonum est vita mortalis, tum alia corporis bona, quorum læsio jure naturæ prohibetur. Quæ enim esse posset humani generis felicitas, quæ tum

tum singulorum, tum omnium securitas, quam dolenda naturæ rationalis conditio, nisi cuivis contra aliorum vires atque malitiam per naturæ Autorem lege universali cautum esset. Et cui demum bono Numinis in vitam membraque hominis dominium, si citra ejusdem injuriam tolli illa ac deteriora reddi possent? itaque alteri vitam eripere, mortis periculum concire, sanitati officere, verbera & plagas auctoritate propria infligere, membris aut membrorum parte mutilare, rebus vitæ sustentandæ necessariis privare, & si quæ sunt alia quibus usus corporis, quod sanum ac integrum aliquis a natura acceperat, alterius vi, dolo, imperio, consilio &c. redditur deterius, jus naturæ prohibet, præcipitque, ut qui talia egerit, quoad scit ac potest, refarciat. Cum enim ex §. 39. alium perinde ac nos diligere teneamur, nec minore alter in sua, atque nos in nostra bona jure gaudeat: consequens est, ut eodem studio ab ejusmodi injuriis alteri inferendis abstinere debeamus, quo idipsum ab aliis poscimus.

Bonis istis merito ad censetur bonum pudicitiae. Inest sane homini ingenuo naturalis

ralis quædam cupiditas, nec fere acerbior ullus animum urit dolor (nisi quis turpissimis flagitiis eum sensum extinxerit) quam qui ex amissa pudicitiae laude enascitur. Accedit, quod pudicitiae violatores labem aspergant alterius nomini longe turpissimam, nulla rerum utut præclare gestarum memoria eluendam, bonumque eripiant, nullo unquam tempore modoque recuperandum. Neque excusari propterea potest scelerati facinus, quod alterum habeat in scelus consentientem: semper enim pugnat & cum amore alteri debito, & cum propria alteriusque felicitate, & injuria Deo infertur gravissima *).

Licita est defensio sui cum debito moderamine.

§. 47. Non debemus amorem alteri, quam nobis majorem. Si quis igitur nullo jure nos adgrediatur, ut vitam auferat, honesta erit ratio expediendæ salutis, ideoque licebit per legem naturæ vim vi repellere, atque intentatam necem in adversarium retorquere. Deus enim cum nobis

*) Audiatur rursus ad hætenus dicta M. H. Lichtwern.

Sieh, daß dein Bruder frey und sicher bey dir wohne;
Sein Leib sey werth vor dir, auch seiner Seele
schone:

Dein Beyspiel sey sein Licht, dein Wandel geb ihm
Kraft,

Dir muthig nachzugehn, und mach' ihn tugendhaft
Wie kömmt es immerniehr, daß Menschen Men-
schen schaden,

Und die ruchlose Faust in Freundes Blute baden?

nobis vitam utendam tuendamque credidit, potestatem quoque fecit iis utendi mediis, sine quibus illa non foret salva. Neque id pugnat cum amore naturaliter aliis debito; cum omnes pari ad vim repellendam jure gaudeant: parum insuper cautum esset felicitati hominum, si justitia damno, injuria commodo esset. Nec multum interest, volens aliquis an imprudens jugulum tuum petat; si enim primum; malitiæ suæ imputet, si malum in autorem recidat: si alterum, cur ejus dementia vel error tuum tibi jus vitæ conservandæ eripiat? *)

Attamen, utut hæc certa sint, suos nihilominus, quos excedere non licet, habent

*) Mire consentiunt hic jura omnia. **CICERO** pro **MILONE**: „Est hæc non scripta sed nata lex, . . . ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela, aut latronum, aut inimicorum manus incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. . . . Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit; ut omnem semper vim, quacunque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulserent“. **C. Jus Naturale** 7. dist. 1. „Instinctu naturæ habetur violentiæ per vim repulsio“. **C. si vero** 3. de sent. excomm. „vim vi repellere omnes leges omniaque jura permittunt“. **L. ut vim** 3. ff. de J. & J. „Nam jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur“.

bent limites : adhibendum nempe est moderamen inculpatæ tutelæ; ne scilicet aliquid ultra jus & fas committatur. Proinde non est provolandum ad cædem, quando benignior alia suppetit ratio expediendæ salutis : ut si quis de periculo admonitus domi se continere, aut in tutiorem locum recipere possit; si possit vibratum ictum dextre eludere; si intentatis minis, levio- re vulnere, aut mutilatione violenti ad- gressoris impetum cohibere : non enim jus ad- quiritur homini in vitam alterius, nisi quando ita fert necessitas, ut alterutri per- eundum esset. Neque tamen in ancipiti illo articulo tenetur, qui injuriam accipit, dubiæ aleæ vitam committere; arripere leniora remedia tantum tenetur, si certa in iis tuendæ salutis spes adpareat. Si porro periculum cessat, si hostem quis ar- mis exuit, si in fugam egit, si is facti pœnitens, a vi desistit; cessat etiam jus defensionis ad cædem; illud enim eousque solum obtinet concediturque, dum propria salus versatur in periculo *), Consequitur
justæ

*) Zwar will die eigne Pflicht, daß sich der Mensch
vertheidigt,

Wenn ein verwegner Feind Leib oder Gut beleidigt:
Nur geh mit deinem Feind erst die gelindre Bahn;
Gieb nach, so viel dein Recht dir nur gestatten kann.
Nicht alles muß man sehn, nicht alles muß man
hören :

Doch kannst du nicht entgehn; alsdann darfst du
dich wehren.

Auch hier laß, wo du kannst, den Bruder unverletzt.
Will es nicht möglich seyn, wenn er nun an dich
setzt ;

justæ defensionis titulo non venire duel-
lum, sive singulare inter duos certamen
ex privatis caussis ab utraque parte sponte
& ex condicto susceptum, designato loco ac
tempore ad occisionem, vel mutilationem,
aut vulnera infligenda. Unde enim constat
ad repellendam infamiam, aut vindican-
dum honorem hanc nobis concedi a Deo
potestatem ut contra supremum illius do-
minium, contra amorem nobis & aliis de-
bitum, nostram aliorumque vitam, nostra
aliorumque membra discrimini objiciamus?
Certe non ratio, non instinctus aliquis
universalis id edocent. Et quomodo san-
guino-

So brauch dich deines Rechts, und kämpfe für dein
Leben:

Die Noth kennt kein Gesetz

Ist die Gefahr vorbey, so denk an deine Pflicht;

Den Feind, der wehrlos liegt, den untertrette
nicht.

Nur dem erhabnen Geist hat Gott den Muth ver-
liehen,

Des Feindes Freund zu seyn, ihn aus Gefahr zu
ziehen;

Der handelt königlich, und stammt von Götterblut,

Der, wenn er schaden kann, dem Feinde Gutes
thut . . .

Noch reize je den Feind, der wider dich ergrimmt,

Und laß das Feuer ruhn, das in der Asche glimmt.

Verachte keinen nicht. Die Kappe schwacher Thors
ren,

Der lächerliche Stolz hat manchen Zwist geboren:

Und warum dünkst du dich vor jenem würdiger?

Er ist ein Mensch, wie du; und du ein Thor, wie er.

Ihm fehlt es hier und da. Wo ist der Mensch der
Engel?

Wer ist Gebrechen frey? hast du nicht gröbre Män-
gel?

guinolenta defensio ordinato amorì consentanea esse potest, ubi leniora honoris defendendi præsidia suppetunt, illudque certamen non tam ad vindicandum, quam projiciendum honorem inserviat. Obtineat semel jus duelli; quam innumeris cædibus perturbari necesse erit humanam societatem, immo si vel simulare liceret. Præterquam enim, quod simulatio illa ad seria duella viam panderet aliis, quam difficile est homines ambitionis æstu semel percitos intra limites persistere *).

§. 48.

*) Recte in hanc rem PUFFENDORFIUS J. N. & G. Lib. 8. c. 4. §. 8. ubi inter alia, maiorem enasci ait honorem excelso animo injuriam aspernante, quam ex illo NEOPTOLEMI: emoriat „potius quam nomen ignavi feram.

Videatur & hic M. G. Lichtwern.

Bergeblich pocht dein Stolz auf den erlittnen Schimpf,

Die Sanftmuth rächt sich nie; braucht gegen Feins de Glimpf.

Die Unversöhnlichkeit wohnt nur in niedern Geistern;

Und eines Weisen wird sich Nachgier nie bemeistern.

Dem süßen Frieden hold flieht er unnützen Krieg,
Und wählt Vergleich und Loos für einen blut'gen Sieg.

Gewalt beweiset nie, wer Schuld hat unter beiden;
Recht oder Unrecht kann der Degen nicht entscheiden.

Nie ward mit Schild und Speer ein recht Gericht gehegt;

Nie eine Lasterung im Zweykampf widerlegt.

Concinit C. F. GELLERT.

Doch wer den Schimpf erträgt, hat der wohl Edel-
muth?

Räch' ich nicht rühmlicher die Ehre durch mein
Blut?

§. 48. Summa est famæ bonique nominis æstimatio : bonum illa omnium judicio est ita pretiosum, ut pari cum vita passu ambulare censeatur. Nemo est, qui eam sibi integram esse non velit ; nemo, qui læsam reparare non studeat ; nemo, qui non arbitretur gravissimam sibi injuriam fieri, quando ejusdem per alios jacturam patitur. Sed quod nobis, idem & aliis jus competit : quemadmodum igitur juste postulamus, ne ab aliis proscindatur fama nostra ; ita ignorare non possumus naturalem illam, qua adigimur, obligationem, ne aliorum honori famæque labem aspergamus.

Nec in bonis fama,

Duobus modis fama læditur : vel calumniis eam inurendo maculam, qua alter
 1 2 purus

Wenn ich des Unrechts dich durch Waffen überführe :

Mein Muth sucht deinen Fall : : : dieß ist der Muth der Thiere.

Thor! ruft mir die Vernunft, ist denn das Leben dein ?

Kämpf sieghaft, fäll den Feind : wirst du kein Mörder seyn ?

Kein Feind des Vaterlands, den seine Rächer suchen ?

Und kein Rebell vor Gott, dem alle Himmel fluchen ?

Doch rächt mein Arm sich nicht, so wird mein Name ein Spott :

Die Welt : : : ist dann die Welt mehr, als ein starker Gott ?

purus est; vel proditione, quæ ignota aliis erant, vitia detegendo. Qui priore modo existimationem lædunt, procul dubio violatæ justitiæ rei sunt, & ad reparationem, quamvis cum proprii nominis jactura fieri debeat, faciendam tenentur: id enim justitiæ est proprium, ut ad farciendum damnum eum, qui læsit, obliget: & si ille, qui aliis in bonis damnum mihi intulit, in priorem statum vel suo malo me restituere tenetur; nihilo magis in reparanda fama leges naturæ connivere possunt *).

Ex hætenus dictis varia subnectimus Corollaria, quibus hic opportunior visus est locus propterea, quod rerum diversitas non pateretur eo suis quæque locis immiscere.

Nemo odio
habendus.

COROLLARIUM I. *Communis est obligatio amandi proximum, ne ipsis quidem inimicis ab hoc amore exclusis* ex §. 40. ergo, uti nulli invidere, ita neminem licet odiffe & sine justa causa

*) Wenn auch dein Bruder fehlt, so such es zu verhöhnlen;

Der Tadler rührt im Schlamm, macht Mücken zu Ameelen:

Harpen gleich bedeckt sein Geifer, was er trifft,
Und auf die Unschuld selbst streut er der Läst' rung Gist.

Thu keinem je zu viel; gieb Lob dem Lob gebühret;
Verschleuß auch deinen Mund, wenn sich die Schmahsucht rühret;

Und sey der Lügen gram, die, wenn sie lobet, schilt,
Und um die Schlangenhaut der Freundschaft Mantel hüllt.

caussa irasci nemini, ne inimico quidem. Eadem namque lex, quæ amorem imperat, prohibet odium & iram. *Lex etenim præceptiva, ut bene notat Cl. WOLFIIUS, una continet prohibitionem contrarii **).

Privata odia in ipsius etiam reipublicæ damnum vergere, adeoque cuivis eo magis fugienda esse, quo certius est, communem felicitatem pertinere ad omnes, docet P L U T A R C H U S dum ait: *ex festuca incensa aut lucerna neglecta domi nonnunquam flagrat urbs tota: sic ex privatis odiis ac dissidiis publica pernicies oritur ***).

COROLLARIUM II. *Suum cuique favendum ex §. eodem. Ergo nullius bonum adpetendum. Alteri non vult, qui id ipsum quod alteri velle debet, sibi vult. Habendi cupidi-*

Nullius bonum adpetendum.

I 3

pidi-

*) P. I. c. 2. de oblig. Jure & lege.

**) Zerstörer der Natur, o Haß! und du o Neid!

Geschwister böser Art, oft mit sich selbst entzweit,
Ihr habt den ersten Bund der Sterblichen zerrüt-

tet:
Durch euch ward Bruders Blut durch Bruders
Hand verschüttet:

Sieh Mörder! sieh Barbar! wem du das Ziel ver-

fürzt,
Wen du ins tiefe Meer der Ewigkeit gestürzt.

Nicht deine späte Reu, nicht jener Hände ringen,

Die du zu Waisen machst, wird ihn zurücke bringen.

Sein Schatten aber soll des Tages deine Pein,

Des Nachts dein Schreckenbild, und stets dein
Denker seyn.

piditas & ardens divitiarum sitis eo tandem progreditur, ut, quod licito modo non potest, ad illud vi aut fraude pervenire contendat.

Abominabile monstrum & plurimorum malorum ferax est nimius divitiarum amor; qui ubi invasit animum, nihil tam sanctum est, quod non auro venale veniat; nulla obligatio tam firma, quæ non violetur: amor patriæ, fides, justitia exulant, ubi Plutus jura dicit *).

Mercenario
sua danda
merces.

COROLLARIUM III. *Proximo in necessitate succurrendum ex §. 41.* Ergo multominus mercenario differenda est merces aut minuenda. Quid tibi velles, quid nolles fieri? loquatur conscientia. Quo jure laborem ab alio postulas, qui nullo ex jure tibi obligatur? qua conscientia solutionem differs, & illi differs, quem necessitas cogit ex labore vivere, quique si tibi non laborasset, potuisset alteri cum fructu laboris operam impendere **).

Vana

*) O Mensch begnüge dich mit dem, das Gott dir gab;
Und wende dein Gemüth von fremdem Erbtheil ab.

** o eile dich des Armen,
Der seinen Lohn begehrt, ohn Aufschub zu erbarmen.
Er von Natur dir gleich, und ein Geschöpf wie du,
Entbehrt, indem du schläfst, für dich der süßen Ruh.

Vana excusatio: non urget mercedis solutionem: quare non urget? metus, non jus a petitione retinet: non urget; an etiam non indiget? non urget; at tu tene-
ris dare etiam non urgenti: non urget;
sed esurit, & cum eo esurit familia: non
urget; causam nosti? quia nimirum, etsi
urgeat, non impetrat, quod jure quidem
postulare posset, sed ex reverentia, ex
metu petere non audet. Non habeo modo,
inquis, quo pactam mercedem solvam: at
habes tamen, quod lusui; habes, quod
luxui; habes, quod parasitis; habes, quod
in res non necessarias, forte etiam illicitas
impendas; quo operas fideliter tibi præ-
stitas solvas, non habes?

COROLLARIUM IV. *Nemo læ-*
dendus ex §. 43. Ergo damnum, quod
intulisti refarciendum est: ergo frau-
des dolique in contractibus vitandi:
ergo usura & quicunque alii acqui-
rendi modi illiciti fugiendi sunt.
Quod quis injuste acquirit, nunquam
juste possidere potest; res semper cla-

Iniqui ad-
quirendi
modi prohibe-
bentur.

I 4

mat

In deinem Dienst muß er mit Hiß und Frost sich
plagen,

Und die zu schwere Last auf mürben Schultern tra-
gen.

Und doch beschneidest du, Geldhungrige Barbar!

Die Hand voll sauren Brods, das wohl verdienet
war?

Der Bissen, den du raubst, der wird gen Himmel
schreien,

Und der verkürzte Lohn dein Vatergut zerstreuen.

mat ad dominum. Id etiam certum ac indubitatum habeto, lucrum quod ex re aliena acceperis, certo aut tibi aut tuis fore damno, ita provide ordinante Deo, ut bona male parta aut ad hæredes non perveniant, aut non diu apud eos permaneant *).

Dolen-

*) Nie strecke deine Hand nach fremden Garben aus :
 Ein ungerechtes Gut brinat Un Glück in das Haus ...
 Sey nie des Geldes Knecht, laß es nicht müßig ro-
 sten,
 Mit Unrecht such es nie, nie auf der Tugend Kosten :
 Sey ehrlich bey dem Kauf. Dein Maß und dein
 Gewicht
 Verkürze nie der Geiz, und was dein Mund vers-
 spricht,
 Dem Komme treulich nach
 Den schändlichen Wucher flieh, der sich vom Blute näh-
 ret,
 Durch ungerechten Zins der Wittwen Gut verz-
 ehret,
 Und den Unglücklichen, der sich zu helfen denkt,
 Durch schändlichem Gewinn in tiefern Schlamm
 versenkt.
 O felsenhartes Herz ! erweicht dich nicht das Flehen
 Der Kinder, die vor dir entblößt und hungrig ste-
 hen ?
 Ihr Acker ist schon dein, und du bewohnst ihr Haus :
 Dich zu befriedigen ziehn sie die Kleider aus,
 Sie bieten dir ihr Blut, um von des Schuldthurms
 Ketten,
 Den Greis, den du verfolgst, den Vater zu erretten.
 Umsonst, wann hat ein Wolf der Schafe Flehn er-
 hört ?
 Und welche Zunge hat den Tiger Huld gelehrt ?
 Taub gegen die Natur, der Menschlichkeit beraubet,
 Braucht er die Strenge, gleich als wär sie ihm er-
 laubet . . .

Das

Dolenda parentum quorundam cœcitas, dicam, an stultitia est, quod dies noctesque in eo sint, ut liberis suis per summum non raro nefas bona accumulent. Quid hoc est aliud, quam se odisse, ut ames alios, immo quid est aliud, quam amare, ut oderis? ut filiis post obitum tuum ad tempus bene sit, malum ipse tibi æternum eligis? itane non satis abundant liberi, si virtute, si scientiis aut artibus divites iis, quæ Deus concefferit, recte uti noverunt? itane ab humanis ita curis dependet fors bona, ut nullam illius partem sibi Deus vendicet?

COROLLARIUM V. *Malum a proximo propulsandum* ex §. 42. Si malum corporis, ergo multo magis animæ. Sæpe in scelus ruit incauta juvenus, quia parentes & præpositi ignorant, ignorant autem, quia nemo est, qui indicet periculum, in quo versantur. Sic perit æger, quia ignorat medicus, & cujus culpa perit, nisi illius, qui citra omne suum damnum fervare potuisset ab interitu labentem, si loqui voluisset?

Silentium
sæpe no-
xium.

Peccant in hoc Adolescentes non pauci silentio haud facile excusando. Quantum

I 5

illi

Das Gut, daß du erborgst, sieh nicht als deines an,
Nur auf gewisse Zeit war es dir ausgethan.
Betrüger finds, die leihn, und nicht bezahlen könn-
nen,
Der fremde Pfennig wird einst ihr Gewissen brennen.

illi parentibus, quantum familiæ, quantum Reipublicæ, quantum proximo gratiam loquendo facerent; tantum est damnum, quod singulis ex eorum silentio enascitur.

Cavendum, ne intellectus aut voluntas mala sit, utraque potentia perficienda.

COROLLARIUM VI. *Nemo lædendus in intellectu aut voluntate* §§. 44. & 45. Ergo nec ego a me ipso; potiora officia sunt, quæ mihi, quam illa, quæ aliis debeo: a me amor incipit in reliquos derivandus: ipse si malus sum, quid a me boni in alios descendet? Immo id agere debeo, ut intellectum & voluntatem perficiam.

Intellectus densa circumfusus caligine non semper discernit recta a pravis, a falsis vera. Adnitendum est igitur, ut purgetur ab erroribus, liberetur ab ignorantia, rerum vero, quæ ad officium hominis pertinent cognitione imbuatur. Imbuendus est autem principiis tum theoreticis, quibus verum a falso discernitur, quandoquidem ista ad felicitatem sunt necessaria; tum practicis, per quæ bonum a malo distinguitur, iisque & dogmaticis, quæ ignorantiam depellunt; & paræneticis, seu veritatibus, quæ voluntatem ad bonum impellunt, a malo retrahunt. Voluntatis cura duabus partibus absolvitur, laborandum nimirum, ut malum averfari & bonum consecrari adsuescat: in his quippe & summa voluntatis perfectio est; & vera hominis hac in vita felicitas. Ad hoc autem

autem duplici velut præsidio voluntas indiget, cognitionis altero, altero actionis. Cognitionis est, verum a falso, bonum a malo discernere: ad actionem pertinet, ut voluntas in promptu habeat veritates, per quas ipsa se dirigat in amplectendo bono & malo fugiendo. Atque ex his consequitur peccare tum illos, qui, cum toti sint in expoliendo intellectu, voluntatis curam fere in postremis numerant; tum etiam eos, qui turpi otio intellectum abolescere patiuntur: quibus adnumerandi veniunt, qui rebus inutilibus atque ab officio suo alienis ætatem conterunt; omnium vero gravissime errant, qui mentem imbuunt pravis dogmatis, a vero & honesto abhorrentibus, sibi ac reipublicæ perniciosi *).

Co.

*) Stets schärfe den Verstand, vergrößre seine Klarheit,
 Und dringe kühnlich fort ins Heiligthum der Wahrheit.
 Verschmähe keine Kunst, die dir dein Stand erlaubt,
 Und dir oft helfen wird, da du es nicht geglaubet.
 Wozu du Kräfte hast, was Zeit und Ort verleiht,
 Das nimm begierig an, es wird dich nimmer reu.
 Vielleicht ist dieses einst, was du für Tand geschätzet,
 Das dir dein Glück gebiert, und dich zu Ehren setzt.
 Vor allem, lerne Mensch! was gut und böse sey,
 Hier spricht Unwissenheit dich niemals tadelstrey.
 Nichts wähle ohne Grund: mit unverwandtem Blicke
 Sieh stets bey jedem Schritt auf deinen Zweck zurücks.

Die

Vitæ, integritatis, sanitatis habenda ratio,

COROLLARIUM VII. *Nullius lædendum corpus* ex §. 46. Ergo nec corpus meum per me lædendum est. Præcipua corporis bona reputantur vita, integritas & valetudo. Vitæ custos sum, non dominus, non igitur cum eo agere licet, prout libet, sed ejus conservationi, integritati, valetudini consulere debeo. Hinc alimenta reparandis viribus necessaria eidem subministranda, quies etiam & honesta aliqua a labore remissio concedenda est, ne arcus nimium intensus tandem frangatur: Hinc ægrum medicamentis fovendum est, ut incolumitati restitutum suo rite officio defungatur.

Temperantiæ est corpori cavere a damnis: hæc facit, ne nimium illi indulgeatur,

Die Klugheit leite dich, und hilf dir weise sehn,
Wenn tausend Dinge dich in deinem Lauf zerstreun;
Daß, im Tumult der Welt, die halbbetäubte Seele,
Nicht zaghaft zum Entschluß, die beste Mittel
wähle.

Zugleich, o Wahrheitsfreund! hab auf dich selber
Acht,

Ob deine Wissenschaft dich auch zum Weisen macht.
Erkenntniß ist ein Schatz, laß ihn nicht müßig
liegen,

Wend ihn zum Guten an, zum ewigen Vergnügen.
Was nützt dir dein Verstand, wenn du voll gift'ger
List,

Im Wissen Engeln gleich, im Thun ein Teufel bist?

tur, ne otio marcescat, ne cibi potusque abundantia morbos nutriat, ne turpes voluptates cum viribus animæ, quas hebeant, etiam corporis vigorem infringant, pluresque in illud ægritudines incommodaque inducant *).

Co-

*) Sollt ich mein Mörder sehn? wenn Cato sich ersticht,

So seh ich Eigensinn, den Weisen seh ich nicht.

Gesundheit! edies Gut! wie soll ich dich bewahren?

Bewegung, Mäßigkeit, Vermeidung der Gefahren,

Des Kammers und des Jorns, ein rein und guter

Muth,

Thun mehr, als trinkbar Gold, als Del des Lebens

thut.

Und doch läßt sich der Thor durch keine Warnung

weisen,

Und sucht sein irdisch Wohl in vielheit seltner Spei-

sen;

Ist dreier Menschen Kost, und heißt das Gastmahl

schön,

Wo man zu Maßen trinkt, bis sich die Wände

drehn.

Bis Bacchus Geister ihm gehäuft zum Haupte stei-

gen,

Und Tisch und Gläser sich den Augen doppelt zei-

gen.

Doch säumt die Strafe nicht: wenn ihn das Kopf-

weh plagt,

Der Magen nicht verdaut, die Nacht den Schlaf

versagt;

So folgen Schwindel, Schlag und gähe Todesfälle.

Den, der dem Meer entfloh, der über Schanz und

Wälle,

Durch Schwert und Kugeln drang, den schlägt ein

Gastmahl todt:

Ein mäßiger Genuß ist der Natur Gebot.

Darum, wenn du dich liebst, so folg in Trank und

Speise

Nicht bloß der Sinne Reiz, nach dummer Thiere

Weise,

Flich

Gratus ani-
mus.

COROLLARIUM VIII. Si proximus non lædendus, quin etiam amandus est, etsi inimicus sit: ergo multo magis ille, qui beneficia in nos contulit. Monstrum profecto hominis esse oportet omnium odio dignissimum, qui pro officiis sibi præstitis ea reponit, quæ ne hosti quidem face relidet *).

Recte de ingrati animi vitio pronuntiat **LAURENTIUS JUSTIN.** grande prorsus malum est ingratitude, quæ Divinæ boni-

Flieh die Gelegenheit, du Schüler der Vernunft,
Und meide, wenn du kannst des Evans nasse Zunft.
Auch Tüngling! hüte dich vor allem Hurenneze,
Fluch die verdammte Brunst, und fürchte das Ge-
seze:

Gieb nicht dem flucht'gen Reiz unreiner Luste statt,
Und schende nicht den Leib, den Gott gebildet hat.
Arbeite, bete, fluch die Lockung der Sirenen:
So wird dich Glück und Ruhm, und muntres Al-
ter krönen.

*) **LICHTWERN** hic canit:

Den, der dir Gutes thut, verehere Lebenslang;
Der kleinste Liebesdienst erfordert unsern Dank.
Kein Uebel schuf die Zeit, das nicht im Undank
stecket:

Er hat des Sohnes Hand mit Vaterblut bes Flecket.
Wie gegen ihren Freund die Mütter Bosheit hegt,
Und den zu tödten sucht, der sie im Busen trägt:
So lohnt der Undank auch dem, der ihm dient mit
Schaden:

Jedoch ertroß auch nicht die Wirkung bloßer Gna-
den.

Daß Menschen Gutes thun, das will und heißt die
Pflicht,

Doch daß es die Gewalt erzwingt, will sie nicht.

bonitatis exsiccat fontem, hominum benevolentiam dirimit, spoliatur donis, dignitate privat. . . Conturbat pacem, disseminat scandala, detractiones fovet, nutrit jurgia, odia auget, hominemque coram Deo & hominibus facit inglorium. Iphis adeo Ethnicis ex solo rationis ductu scelus istud abominabile fuit. *Erunt* ait SENECA, *homicidæ, tyranni, fures, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato sunt, & AUSONIUS:*

Nil homine terra pejus ingrato gerit.

Si tamen ipse ingratum in te aliquem experiaris; noli inde adfligi, mali sunt, quia ingrati sunt, a malis quid expectes nisi mala. Recte iterum ad propositum SENECA: *Male de me loquuntur; faciunt, non quod mereor, sed quod solent: male loquuntur? bene nesciunt loqui; non iudicio faciunt, verum morbo, non de me loquuntur, sed de se. Moverer, si de me MARCUS CATO, si LÆLIUS, si duo SCIPIONES loquerentur: nunc malis displicere, & quibus benefeceris, laudari est: non potest ullam habere auctoritatem sententia, ubi, qui damnandus est, ipse damnat, Quibusdam canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent.*

Non minus tamen laudabile est, calumniatorum ferre mendacia, eaque virtutis ergo modesto silentio premere; dummodo id non fiat cum injuria aliorum, quibus famæ nostræ conservationem debemus, aut cum majoris alicujus boni jactura.

Ad

Ad extremum, quisquis ea, qua hac in vita mortali licet, beatitate frui desiderat, totus in eo sit; ut pacem cum Deo, cum proximo, secum ipso conservet. Id quod fiet, si Dei ubique memor sua erga se aliosque officia ex justitiæ norma adimplere studeat.

Sey keiner Leidenschaft, sey keines Lasters Knecht:
 Gieb jedem was du sollst, und kränke keines Recht.
 Kein Schimmer äußerer Macht, kein Geld, das
 Sklaven rühret,
 Hält den Gerechten ab, zu thun was ihm gebühret.
 Gleich feurig zu dem Schutz des Edlen, als des
 Knechts,
 Ist er der treue Freund des menschlichen Geschlechts.
 Unfähig zu der Kunst, die den Vertrag verdrehet,
 Hält er dem Fürsten Wort, wie dem, der nackend
 gehet,
 Bey ihm ist, was du hast, so sicher als bey dir:
 Das ihm geliehne Gut zieht er dem eignen für.
 Hört Bürger der Natur! den Inhalt aller Pflicht:
 Lernt die Gerechtigkeit, vergessest Gottes nicht.

POSITIONES SELECTÆ

EX

LOGICA ET METAPHYSICA.

- I. *Concreta illud important in recto quod immediate cum altera parte propositionis connectitur.*
- II. *Subiectum commune affectum signo universalis supponit distributive, si prædicatum de singulis seorsim affirmari possit:*
- III. *Idem supponit collective, si nonnisi de omnibus simul sumptis prædicari possit.*
- IV. *Subiectum commune cui præfixum est signum particulare supponit disjunctive, si prædicatum alicui saltem inferiori determinate conveniat:*
- V. *Si vero prædicatum in nullo inferiore determinate assignabili verificetur, supponit disjunctim.*
- VI. *Subiectum propositionis indefinitæ in materia necessaria supponit distributive; idem est in materia fidei & legum: in materia contingente plerumque supponit disjunctive.*
- VII. *Prædicatum propositionis affirmativæ in creatis ordinariæ supponit disjunctive;*
- VIII. *Prædicatum vero propositionis negativæ distribuitur.*
- IX. *Ad veritatem propositionis affirmativæ in materia necessaria non requiritur absoluta subiecti aut prædicati existentia.*
- X. *Ad veritatem propositionis affirmativæ in materia contingente, si prædicatum non est mere intention-*

tentionale, aut quasi intentionale, requiritur existentia subjecti & prædicati.

XI. *Ad veritatem propositionis copulativæ requiritur veritas omnium membrorum.*

XII. *Propositio disjunctiva vera est, si saltem unum illius membrum ita se habet, ut propositio enuntiat.*

XIII. *Contradictoriæ in nulla materia possunt esse simul veræ, aut simul falsæ.*

XIV. *Contrariæ in materia contingente possunt esse falsæ, veræ nunquam.*

XV. *Subcontrariæ nunquam sunt simul falsæ, in materia contingente utraque potest esse vera.*

XVI. *Si vera est propositio universalis, particularis falsa esse nequit; particularis veritas non obstat falsitati universalis.*

XVII. *Universalis potest esse falsa, particularis vera; cum falsitate tamen particularis non stat veritas universalis.*

XVIII. *Ex Antecedente vero nonnisi verum, uti ex necessario nonnisi necessarium sequitur.*

XIX. *Ex contingente per se sequitur contingens, per accidens necessarium, nunquam tamen impossibile.*

XX. *Si Antecedens falsum est, per se tale erit etiam consequens, hoc tamen per accidens potest esse verum, quin etiam necessarium.*

XXI. *Principia dirigentia syllogismi admittimus Dictum de omni & Nullo, & quæ sunt eadem uni tertio, aut in uno tertio distincta.*

XXII. *Syllogismus tribus tantum terminis constet:*

XXIII. *Medius terminus semel saltem perfecte distribuendus est:*

XXIV. *Non valet argumentatio, in qua proceditur a non distributo ad distributum:*

XXV. *Ex*

XXV. *Ex meris negativis & puris particularibus nihil concluditur :*

XXVI. *In Syllogismo disjunctivo si Major constet partibus perfecte, i.e. sine medio oppositis ; una negata in minore altera in conclusione affirmatur, & una in minore affirmata altera in conclusione negatur :*

XXVII. *Si membra Majoris non sint stricte opposita, ex negatione unius in Minore sequitur affirmatio alterius in conclusione ; non tamen ex affirmatione unius negatio alterius, nisi Major sit negativa.*

XXVIII. *Scientia non est mera reminiscentia.*

XXIX. *Judicia ex genuina evidentiâ lata reddunt mentem metaphysice certam.*

XXX. *Sensus communis non potest fallere.*

XXXI. *Sensus intimus circa sua objecta parit certitudinem metaphysicam.*

XXXII. *Sua cuivis existentia, etiam corporis metaphysice potest esse certa.*

XXXIII. *Circa existentiam corporum determinatorum habetur certitudo physica.*

XXXIV. *Fieri non potest, ut stante ineluctabili relatione sensuum nulla prorsus sint, aut fuerint corpora.*

XXXV. *Authoritas humana in gradu summo parit certitudinem saltem physice supparem.*

EX METAPHYSICA.

I. *Datur in causis creatis vera vis activa.*

II. *Ex Propositionibus contradictoriis de futuro libero una est determinate vera, altera falsa :*

III. *Veritas ista non habetur formaliter per decretum Dei.*

IV. *Propositio vera est per statum objecti futuri ;*

V. *Nul-*

- V. *Nulla tamen Propositio de futuro vera est ant
decretum Dei, aut sine Decreto Dei.*
- VI. *Metempsychosis Pythagorica fabula est:*
- VII. *Operationes animæ non possunt fieri per mo-
tiones corporeas particularum cerebri:*
- VIII. *Eædem haberi nequeunt a viribus materiæ
adhuc incognitis:*
- IX. *Anima nullis constat partibus aut integranti-
bus, aut essentialibus realiter distinctis:*
- X. *Anima est substantia spiritualis,*
- XI. *Manet post mortem superstes:*
- XII. *Independenter a corpore potest in statu sepa-
rationis cognoscere & velle;*
- XIII. *Exigit proinde naturaliter conservari, adeo-
que est naturaliter immortalis.*
- XIV. *Etiam post lapsum Adami est libera liber-
tate indifferentiæ ad actus non tantum politicos;
sed etiam moraliter bonos aut malos.*
- XV. *Commercium animæ cum corpore male ex-
plicat MALEBRANCHIUS.*
- XVI. *Neque salva libertate nobis satisfacit Cl.
WOLFIUS.*
- XVII. *Anima physice agit in Corpus, etsi hoc non
agat in animam: præplacet igitur systema P.
TOURNEMINE, non tamen sine aliqua limita-
tione.*
- XVIII. *Bruta non sunt mera automata: ut voluit
CARTESIUS,*
- XIX. *Eorum anima est substantia materiæ expers.*
- XX. *Operationes brutorum non sunt ejus generis,
ut in animam rationalem refundi debeant.*

O. A. M. D. G. & B. V. M. H.

Agricola, Joseph

Sensus communis philosophice examinatus et applicatus

Heidelberga 1770

Diss. 148

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10839859-6

VD18 14795191-001